

INDEKS DEMOKRATIJE

2020

INDEKS DEMOKRATIJE 2020

Decembar 2020.

Izdavač:

Centar za demokratiju i ljudska prava – CEDEM (www.cedem.me)

Za izdavača:

Milena Bešić

Autor:

prof. dr Miloš Bešić

Saradnik:

Marko Pejović

Dizajn, grafika i štampa:

Brain studio, Podgorica

Tiraž:

70 primjeraka

“Istraživanje i publikacija su finansirani od strane Ministarstva spoljnih poslova Savezne Republike Njemačke na osnovu Odluke Bundestag-a. Projekat je sproveden uz podršku Predstavništva Hanns Seidel fondacije za Srbiju i za Crnu Goru”.

Sadržaj

Predgovor	7
Uvod	9
KONCEPTUALNI OKVIR I METODOLOŠKA	11
1. PLATFORMA DEMOKRATIČNOST POLITIČKIH PROCESA	15
1.1. Kontrola i zakonitost vlasti	16
1.2. Transparentnost (javnost) vlasti	18
1.3. Odgovornost i smjenjivost vlasti	18
1.4. Profesionalizam u radu organa vlasti	22
1.5. Sumarni pokazatelji područja demokratičnosti političkih procesa	24
2. VLADAVINA PRAVA I ZAKONA	26
2.1. Jednakost pred zakonom	27
2.2. Dostupnost pravne zaštite	29
2.3. Autonomija sudstva	31
2.4. Efikasnost i profesionalnost sudstva	33
2.5. Kontrola i transparentnost rada pravosuđa	35
2.6. Sumarni pokazatelji područja vladavine prava i zakona	377
3. EKONOMSKE SLOBODE I EKONOMSKA PARTICIPACIJA	38
3.1. Ekonomska jednakost pojedinaca na tržištu	39
3.2. Ekonomska jednakost i autonomija preduzeća	43
3.3. Mehanizmi zaštite ekonomskih subjekata i pojedinaca	45
3.4. Sumarni pokazatelji područja ekonomskih sloboda i ekonomske participacije	48
4. OBRAZOVANJE	50
4.1. Otvorenost i participacija u obrazovanju	51
4.2. Autonomija i efikasnost obrazovanja	53
4.3. Zakonitost i kontrola sistema obrazovanja	55
4.4. Pluralizam u obrazovanju	57
4.5. Uticaj i djelotvornost rasprave o obrazovanju	59
4.6. Transparentnost i dostupnost informacija u obrazovanju	61
4.7. Sumarni pokazatelji za područje obrazovanja	63

5. MEDIJI	66
5.1. Autonomija i nezavisnost medija.....	67
5.2. Profesionalnost medija	69
5.3. Nepostojanje monopola i ravnopravnost medija.....	71
5.4. Otvorenost medija	73
5.5 Sumarni pokazatelji za područje medija.....	75
6. NACIONALNE I VJERSKE MANJINE	77
6.1. Formalno-pravna zaštita manjina.....	78
6.2. Diskriminacija manjina	80
6.3. Mehanizmi zaštite manjina.....	82
6.4. Odnos većine prema manjini i korektnost javnog informisanja	84
6.5. Sumarni pokazatelji za položaj nacionalnih i vjerskih manjina.....	86
7. POLOŽAJ ŽENA	89
8. POLOŽAJ OSOBA SA INVALIDITETOM	93
8, INDEKS DEMOKRATIJE – SUMARNI PREGLED	97

Predgovor

Osnovni stubovi demokratije su prije svega, između ostalih, načelo vladavine prava, parlamentarni i društveno-politički pluralizam, transparentne i efikasne institucije i aktivno učešće civilnog društva u pitanjima vezanim za javnu politiku. Ukoliko nedostaje jedan od ovih stubova, ili je pak manjkav, tada će cijeli demokratski sistem jedne države doći u neravnotežu.

Shodno toj činjenici, promocija demokratije mora biti po principu dvostrukog kolosjeka: Prvo je učešće, podrška i pomoć svih odnosnih državnih i društveno-političkih reformi u cilju razvoja i konsolidovanja demokratskog procesa. Ali i drugo, jednako važno kao i prvo je analiza, evaluacija, monitoring i nadzor teškog i napornog puta ka konsolidovanoj demokratiji, kako bi se izvukle „naučene lekcije“ iz simptoma napretka i uspjeha ili neuspjeha i nazadovanja. Oba, istorijski pregled dešavanja i prijedlozi i preporuke usmjereni ka budućnosti kako bi se došlo do dostupnih rješenja za poboljšanja stanja, su neophodna i korisna.

Na tim temeljima, kancelarija Hanns-Seidel Fondacije u Beogradu, koja je odgovorna za multisektorske projektne aktivnosti u Srbiji i Crnoj Gori putem promocije demokratskih institucija i olakšavanja procesa evropskih integracija za zemlje Zapadnog Balkana, po drugi put nakon 2016. godine odlučila je da učestvuje u sada publikovanom najnovijem CEDEM-ovom „Indeksu demokratije 2020 za Crnu Goru“.

Indeks demokratije je jedinstveno istraživanje osam različitih sektora, mjerenih i određenih putem sedam relevantnih kriterijuma, kao na primjer transparentnost, kontrola ili odgovornost. Putem ovih determinirajućih dimenzija za identifikovanje statusa i perspektive nivoa državnih institucija i civilnog društva, moguće je predložiti analitičke podatke i trendove na jedan sumaran način i neposredno svim zainteresovanim stranama koje su u svojim pojedinačnim funkcijama uključeni u ovu temu.

Putem izvrsne naučne metodologije, „Indeks demokratije“ doprinosi našem ukupnom cilju, unaprjeđenju efikasnosti relevantnih demokratskih institucija, putem projektnih aktivnosti Fondacije „Hanns-Seidel“, koje su usmjerene na stabilne i održive demokratske uslove u Crnoj Gori. „Indeks demokratije“, nadalje je ostvarenje naših konkretnih ciljeva putem evaluacije aktuelnih političkih tendencija u Crnoj Gori i predočavanja komparativne analize o tome kako se podizanjem svijesti obezbjeđuje demokratski razvoj društva.

Crna Gora je u procesu pristupnih pregovora sa Evropskom unijom od juna 2012. godine, svih 33 poglavlja je otvoreno, od kojih su već 3 privremeno zatvorena. Us-

prkos ovih pozitivnih činjenica, prepoznaje se određena stagnacija na razvojnom putu, a rezultati Izvještaja Evropske komisije o napretku Crne Gore od 6. oktobra 2020. godine ponovo su izrazili žestoku kritiku po pitanju demokratije.

U tom kontekstu, mora se spomenuti da se prema Izvještaju „Freedom-House“-a, a takođe i zbog „Bertelsmann-ovog Indeksa transformacije za 2020. godinu“ Crna Gora još uvijek definiše i karakteriše kao neki „hibridni režim“ sa „manjkavom demokratijom“.

Postoji nada da će posljednji parlamentarni izbori održani 30. avgusta ove godine, u svakom slučaju i bez obzira na to ko će formirati Vladu, donijeti određeni pozitivni podsticaj i input za neophodnu reformsku agendu.

Unaprijeđenje demokratskih kapaciteta u Crnoj Gori ostaje osnovni zadatak svih relevantnih reformski orijentisanih subjekata. Fondacija „Hanns-Seidel“ kao jedna od njih će i u narednom periodu ispratiti Crnu Goru na njenom bremenitom putu ka optimizaciji nivoa demokratije i ispunjenju svih preduslova za sticanje punopravnog članstva u Evropskoj uniji što je prije moguće.

Dr. Klaus Fiesinger

Regionalni direktor Fondacije „Hanns-Seidel“ za Jugoistočnu Evropu

Vođa projektnih kancelarija u Srbiji i Crnoj Gori, Albaniji, Bugarskoj i Hrvatskoj

Uvod

Nakon četiri godine, CEDEM je ponovo u prilici da realizuje projekat pod nazivom „Indeks demokratije“. Riječ je o složenom longitudinalnom istraživanju (analiza trenda) koje smo uspješno realizovali 2007, 2008, 2009, 2012. i 2016. godine. Dakle, istraživanje je sprovedeno tri godine zaredom nakon referenduma, a potom smo imali pauzu od tri godine. Ne ulazeći u razloge usljed kojih nismo mogli da održimo inicijalno zamišljenu dinamiku mjerenja trenda, jako je dobra vijest da smo realizovali projekat sa pauzom od četiri godina. Drugim riječima, sada smo u prilici da uporedimo vrijednosti napretka demokratije između početnog stanja nakon referenduma o crnogorskoj nezavisnosti i danas, u trenutku koji je veoma zanimljiv sa stanovišta parametara koje koristimo za mjerenje stepena demokratije.

Nekoliko je stvari koje mjerenje demokratije u ovom trenutku u Crnoj Gori čini posebno interesantnim. Prvo, i ključno, nakon trideset godina neprikosnovene vladavine DPS-a, partije koja je na vlasti od perioda kada je otpočela tranzicije od socijalizma ka liberalnoj demokratiji, došlo je do smjene vlasti nakon izbora održanih 30. avgusta 2020. godine. Drugim riječima, mjerenje stepena demokratije u svim prethodnim talasima karakterisala je nesmjnjiva vlast jedne partije, što sasvim izvjesno utiče na čitav niz parametara i indikatora kada je o samom stanju demokratije riječ. Dakle, smjenjivost vlasti, prije svega, ali isto tako i čitav niz drugih parametara koje uključuje mjerenje demokratije sasvim izvjesno potencijalno će se procijenjivati drugačije obzirom na činjenicu da se vlast dugog trajanja konačno promijenila, imajući u vidu da se u najvećoj mjeri stagnacija i nedostatak demokratskog napretka mogao pripisivati upravo činjenici da se vlast nije mijenjala. Trenutak u kojem je istraživanje rađeno je, takođe, indikativan. Naime, u podijeljenom crnogorskom društvu još uvijek traje euforija usljed smjene DPS-a, na jednoj strani, i razočaranje usljed gubitka vlasti na drugoj strani. U svakom slučaju, Crna Gora je i prije a i nakon ovog istraživanja bila i ostala podijeljeno društvo, a obzirom na ukupnu dinamiku političkih procesa, nije za očekivati da će ove podjele uskoro nestati. Stoga će biti posebno interesantno sagledati trendove baš u ovom istorijski interesantnom političkom trenutku.

No, nije smjena vlasti jedini kontekstualni činioc kada je riječ o aktuelnom trenutku u kojem mjerimo stanje demokratije. Kontekstualni faktor koji se nikako ne može prenebregnuti jeste COVID-19 epidemija, koja se dešava u čitavom svijetu. Ova epidemija ozbiljno testira efikasnost institucija, a strah i briga sastavni su dio života svih građana. Odnos prema državi i kapacitetima sistema da se efikasno bori protiv epidemije u nemaloj mjeri može da utiče na procijenu stanja demokratije u svim oblastima. U Crnoj Gori, u periodu u kojem je rađeno istraživanje, rastao je broj oboljelih od virusa, a nemali broj kritika bio je upućen na adresu državnih institucija koje su bile, na jedan ili na drugi način odgovorne, za borbu protiv epidemije.

Treći kontekstualni faktor jeste loša ekonomska situaciju u Crnoj Gori koja je dijelom rezultat loših ekonomskih trendova u posljednjih par godina, uglavnom zbog značajno smanjene dinamike priliva stranih direktnih investicija. Drugim dijelom, svakako, ekonomski nepovoljna situacija rezultat je činjenice da nema dovoljno unutrašnje ekonomske dinamike, odnosno, nema ekonomskih procesa koji bi značajno unaprijedili domaću privredu i preduzetništvo. Ova dva aspekta praćena su trećim, a koji je opet rezultat 'korona krize'. Naime, ključna grana privrede u Crnoj Gori je turizam, a usljed epidemije, u ovoj godini su prijavljeni prihodi koji su 90% manji od prethodne godine, što predstavlja veliki problem za čitavu privredu i dovodi ozbiljno u pitanje kapacitete Crne Gore da ostvari neophodne budžetske prilive kako bi se podmirile sve finansijske obaveze države. Ekonomski argument je veoma važan i on se ne smije uzimati olako. Praksa naučnih istraživanja stepena demokratije jasno ukazuje da postoji visoka korelacija između ekonomskih parametara i stanja demokratije u jednom društvu. Stoga je moguće očekivati da ekonomski regresivni trendovi djeluju u pravcu slabljenja demokratskih kapaciteta države.

Četvrti faktor koji se mora imati u vidu u našoj longitudinalnoj perspektivi mjerenja stanja demokratije jesu određeni globalni politički procesi koji su se dešavali u zemljama Zapada u posljednjoj deceniji, a posebno intenzivno u posljednjih pet godina. Društveno-politička praksa, a konsekvantno i politička teorija ukazuju da u čitavoj zapadnoj hemisferi bilježimo negativne trendove kada je riječ o demokratskim standardima. Populizam u nemalom broju zapadnih zemlja, čak i onih koje imaju dugu demokratsku tradiciju, jačanje desničarskih pokreta, uspon autoritarnih političkih lidera, imigrantska kriza koja je pojačala animozitete po rasnim kriterijumima, sve su to faktori koje politička teorija prepoznaje kao ključne, a koji su uslovlili ukupan pad demokratskih standarda i demokratske prakse u društvima Zapada. Drugim riječima, demokratija koju prepoznavamo u tradicionalnim demokratijama zemalja zapadnog kulturnog kruga je pred ozbiljnim ispitima, a u političkoj teoriji su nastali novi termini kao što je npr 'iliberalna demokratija', koncept koji označava društvo koje je nominalno demokratski organizovano, ali u kojem autoritarni lideri i njihovi oligarhijski politički i ekonomski proponenti uspijevaju da dezavuišu rad demokratskih institucija i da jačaju svoju ličnu vlast nepoštovanjem demokratskih standarda. Ovi trendovi su naročito prepoznati u jugoistočnoj Evropi i svakako mogu potencijalno da utiču na još uvijek nekonsolidovane demokratije zemalja bivše Jugoslavije.

Prema tome, sve promjene koje su se desile u posljednje četiri godina, a to je period u kojem nismo mjerili stanje demokratije u Crnoj Gori, mogle su snažno uticati na mjerene vrijednosti Indeksa demokratije. Smjena vlasti u Crnoj Gori, generalno se u ovom svijetu može tretirati kao progresivni faktor samog mjerenja demokratije, ali svi ostali nacionalni i globalni kontekstualni faktori bi hipotetički morali imati negativno dejstvo. Stoga, na narednim stranama najprije prikazujemo naš konceptualni okvir, a potom interesantne rezultate mjerenja Indeksa demokratije.

KONCEPTUALNI OKVIR I METODOLOŠKA PLATFORMA¹

O demokratiji se može mnogo govoriti, a od antičke do savremene političke teorije fascinantna je broj definicija demokratije. Naravno, u zavisnosti od konkretnih iskustava i kulture različitih društava, te različitih historijskih dešavanja, i samo lice demokratije može biti sasvim drugačije. Nama nije cilj da se ne bavimo ovim pitanjima. Naš zadatak je više metodološkog, nego teorijskog karaktera. U tom smislu, skloni smo da demokratiju prije razumijemo kao **proces** nego kao stanje. Drugim riječima, vjerujemo da demokratija nije društveno stanje koje se može ostvariti univerzalnim i metodički unificiranim postupkom. Prije će biti da je demokratija u jednom svom konačnom obliku nikada dostignuto stanje, odnosno društveni i politički sistem koji se nalazi u stalnom procesu. Bez obzira na različite teorijske pristupe, demokratija u osnovi počiva na ideji **jednakosti**, a gotovo da nije nužno dokazivati da je jednakost nemoguće ostvariti u svom punom obliku. Sama ideja jednakosti u savremenim pristupima se prije svega tumači kao jednakost šansi, a ne kao jednakost u ishodima. Međutim, praksa pokazuje da i jednakost šansi, koju nije teško postaviti u formalnom obliku, već na prvom koraku biva bitno ograničena usljed društvenih odnosa koji su prvenstveno oličeni u odnosima moći koji postoje u svakom društvu. Takođe, *isonomija* kao težnja veoma često

čini da se vjera u demokratiju zamjenjuje težnjom za autoritarnošću, a ovo ponajbolje možemo vidjeti na osnovu iskustva post-socijalističkih društava, kao i savremenih negativnih trendova na Zapadu kada je o demokratiji riječ.

Kada je o samom konceptualnom okviru riječ, trudili smo se da sa jedne strane on bude usklađen sa shvatanjem demokratije u njenom **suštinskom** tj. supstancijalnom smislu kao i sa idejom demokratije u **proceduralnom** smislu. Konceptualni okvir na kome je baziran Indeks je unaprijed pripremljen za proces operacionalizacije i kasnije mjerenja, a epistemološka iskustva u društvenim naukama ukazuju da se razlike u teorijskim pristupima nerijetko gube kada se dođe na teren realnih društvenih procesa i odnosa. To pokazuje i iskustvo koje smo imali prilikom formiranja indeksa. Naime, različiti teorijski pristupi koje smo uzimali u obzir u svom opercionalnom okruženju su pokazivali srodnost pri čemu nije bilo tako teško prevazići razlike o kojima je riječ i koje se u empirijskom pogledu pokazuju kao lažne. U konkretnoj situaciji, demokratija jeste i proces i sama suština tj. jednakost koju treba ostvariti. Proces ne postoji po sebi i za sebe, već je usmjeren na suštinu, a ideja jednakosti u svakom društvu može biti ostvarena samo posredstvom određenih procedura i društvenih mehanizama. Ovo nije eklekticizam, već nužnost integrativnog pristupa

¹ Metodološki okvir je preuzet iz prethodnih izvještaja obzirom na to da smo po istim standardima formirali Indeks demokratije

koji određuje sama priroda procesa operacionalizacije i empirijskog kvantifikovanja i uvjereni smo da smo ovu tezu nedvosmisleno dokazali u koceptualizaciji Indeksa demokratije.

Bez pretenzija da budemo kreatori novih definicija mi *pod demokratijom razumijemo oblik društvene i političke organizacije društva koji obezbjeđuje jednakost svih građana, bez obzira na njihov materijalni i socijalni status, njihovo etničko porijeklo ili političko i religijsko uvjerenje, a koji se postiže posredstvom efikasnih institucija, poštovanjem demokratskih procedura, participacijom građana u političkom i ukupnom društvenom životu, te postojanjem mehanizama kontrole i smjenjivosti političke vlasti*. Ovakva definicija nije niti originalna a vjerovatno ni najbolja moguća, ali je za naše, istraživačke operativne svrhe sasvim dovoljna kao početna i referentna tačka.

U metodološkom smislu, ključna stvar je svakako izbor indikatora budući da su oni nosioci tj. empirijske čestice koje u svom kumulativnom obliku pružaju nužne informacije na osnovu kojih se kreira Indeks. Indikatori su pokazatelji stanja demokratije u odnosu na aspekte koji predstavljaju operacionalizaciju samog pojma demokratije u društveno-političkom prostoru. Da bi identifikovali indikatore, najprije je potrebno odrediti **područja** a zatim **dimenzije** kao generičke kategorije koje okupljaju same indikatore. Konačno, svaku dimenziju je nužno sagledati sa stanovišta svih ovih **aspekata**.

Kada je o područjima riječ, ovdje se svakako misli na društvena polja koja se mogu posmatrati pojedinačno, a koja kasnije služe kao osnov za komparaciju i za generisanje sumarnog Indeksa. Na osnovu analiza iskustava u mjerenju demokratije u svijetu i u okruženju kao i na osnovu velikog broja individualnih intervjuova obavljenih sa stručnim sagovornicima, mi smo za mjerenje (a kasnije indeksiranje) odredili sljedeća društvena područja:

- Demokratičnost političkih procesa
- Vladavina prava i zakona
- Ekonomske slobode i ekonomska participacija
- Obrazovanje
- Mediji
- Nacionalne i vjerske manjine
- Položaj žena
- Položaj osoba sa invaliditetom

Dakle, riječ je o osam područja i izbor ovih područja nije arbitran već je utemeljen kako na suštinskim karakteristikama društva na osnovu demokratskih kriterijuma, tako i na specifičnim potrebama crnogorskog društva. Prema tome, mi ćemo u procesu mjerenja posebno posvetiti pažnju svakom od ovih područja i u krajnjem ishodu dobiti, po jedinstvenoj metodološkoj proceduri, mjeru demokratije za svako od njih.

Međutim, da bi se svako područje kvantifikovalo, nužno je bilo odrediti aspekte na osnovu kojih je svako od njih moguće sagledati kroz različite dimenzije. Aspekti su prema tome nužno analitičko sredstvo koje služi kao vizura za određivanje samih dimenzija iz kojih se svako pojedino područje sastoji. Aspekti koji su korišteni kao kriterijum za određivanje dimenzija su:

- Jednakost i ravnopravnost
- Participacija i zaštita
- Transparentnost
- Kontrola
- Odgovornost
- Reprezentativnost
- Efikasnost i profesionalnost
- Autonomija

Prema tome, za svako od područja koja predstavljaju jedinice posmatranja za mjerenje demokratičnosti društva, utvrdićemo stepen u kojem su u datom području obezbijeđeni **jednakost i ravnopravnost** građana, njihova **participacija i zaštita**, stepen u ko-

jem je područje **transparentno** (javno), kao i stepen u kojem je obezbijedena **kontrola** datog područja od strane građana, zatim, mjerićemo stepen **odgovornosti** u tom području, kao i stepen u kojem je obezbijedena **reprezentativnost** građana, te da li je i u kojoj mjeri dato područje **efikasno i profesionalno** u svome radu i konačno mjerićemo stepen **autonomije** za pojedina područja.

Dalje, da bi metodološkim postupkom operacionalizacije identifikovali empirijske indikatore, bilo je nužno da se svako područje, zahvaljujući aspektima koje smo gore identifikovali, sagleda na višedimenzionalan način. Činjenica je da dimenzije za svako od područja moraju biti različite, a ovo zbog same prirode svake od njih. U tom smislu, sistematično i dosljedno sagledavanje svakog od područja sa stanovišta opisanih aspekata, kao i unificirana metoda kvantifikacije, omogućavaju da se dođe do komparabilnih numeričkih informacija koje je moguće kasnije na komplementaran način sagledati i analizirati.

Izložena procedura možda izgleda kompleksno, ali u krajnjem ishodu pokazaćemo da je ona u osnovi jednostavna, a po našem sudu i nužna kako bi se sama ideja mjerenja ostvarila na valjan i metodološki unifikovan način. Prema tome, u daljem tekstu bavićemo se svakim pojedinačnim područjem, prikazaćemo dimenzije iz kojih se sastoji, te konačno indikatore koji su konačne čestice mjerenja, a koje su identifikovane zahvaljujući analitičkoj moći aspekata o kojima smo govorili.

No, prije toga još nekoliko važnih metodoloških napomena. Ideja vodilja pri kreiranju Indeksa bila je da se na dva odvojena fronta realizuje samo mjerenje stanja. Prvo, to je stanje demokratije na osnovu subjektivne percepcije samih građana, i drugo, to je identifikacija objektivnih indikatora na osnovu istih teorijskih i operacionalnih kriterijuma. Ovom prilikom naš mandat pokriva samo jedan od ova dva dijela, a to je kreiranje indeksa i mjerenje na osnovu percepcije građana. Ovakav pristup ima jednu metodološku prednost, kao i jedan ključni metodološki nedostatak.

Prednost je u tome što demokratija u krajnjem ishodu mora biti legitimizovana od strane samih građana, budući da su građani krajnji cilj svih demokratskih reformi. Nedostatak je svakako u tome, što u datoj političkoj konstelaciji, pri čemu prije svega mislimo na oštre političke podjele i nedostatak političkog i društvenog konsenzusa, ocjene jednog dijela javnog mnjenja umnogome potencijalno ne odgovaraju realnom stanju. Ovo zbog toga što kritički raspoložen, a politički inspirisan dio javnosti nerijetko umjesto ocjenjivanja realnih postignuća tendira da, na nivou percepcije, uspostavi direktnu spregu između stanja demokratije i vlasti. Otud se kritika vlasti, koja je na nivou svijesti *ad hoc* uspostavljena, reflektuje na svaku pojedinu ocjenu koja je data kada je stanje demokratije u pitanju.

Metodološki, postupak kreiranja indeksa se oslanja na anketni metod. Drugim riječima, mi smo pitali građane da procijene određene aspekte društvenog i političkog života koji indiciraju stepen ostvarenosti demokratskih standarda na osnovu navedenih konceptualnih kriterijuma. Ovakav pristup je drugačiji od onih koji koriste neke značajne globalne institucije, a koje se bave mjerenjem demokratije. To su npr. Freedom House Index (FHI), Democracy Perception Index (DPI), Economist Intelligence Unit Index (EUI). Svi ovi indeksi se oslanjaju na ekspertske procjene i rangiranje zemalja u nekoliko kategorija (uglavnom na demokratske, hibridne i autoritarne režime). Kao osnov ovog indeksiranja uzimaju se kvalitativne procjene nekoliko eksperata iz svih zemalja, a onda na neki tajnovit i nikako razumljiv i metodološki opravdan način, ovi kvalitativni izvještaji dobijaju numerička svojstva. Konsekventno, sve zemlje se rangiraju u stepenu demokratije. Smatra se, po ovim pristupima, da su eksperti koji se rukovode određenim kriterijumima dovoljno dobar izvor informacija na osnovu kojih se vrši indeksiranje. Kritika na našu adresu mogla bi biti upućena sa stanovišta da građani nisu u stanju da procijene stanje demokratije. Da preciziramo ovaj kritički argument, dakle, on glasi: građani ne mogu valjano da procijene npr. medijske slobode, diskriminaciju

žena, status manjina u obrazovanju, nezavisnost sudstva, itd. Mi se naprosto ne slažemo sa ovim argumentom i smatramo da građani jesu u stanju da procijene sve gorenavedeno. Osim toga, građani, za razliku od eksperata koji se koriste u ostalim indeksima, nisu institucionalno umreženi u političke strukture moći, niti su naglašeno kao eksperti reprezentanti određenih ideologija, što predstavlja prednost, a ne nedostatak. Građani jednostavno na osnovu životnog iskustva procjenjuju određene aspekte tog iskustva koje smo oblikovali na način da indiciraju stanje demokratije, a koji nama indiciraju stanje demokratije na osnovu teorijsko-operacionalnih kriterijuma koje smo naveli.

Sam proces indeksiranja je tekao u dvije faze. Prvo, prikupljeni su empirijski podaci ekstenzivnim instrumentom (upitnikom) na reprezentativnim uzorcima od po 795 ispitanika. Zahvaljujući iskustvu koje CEDEM ima u ispitivanju javnog mnjenja, nema sumnje da su uzorak i podaci koje smo dobili na terenu u skladu sa strogim empirijskim zahtjevima i standardnim greškama koje svaki uzorak posjeduje. Uzorak je višestepeno stratifikovan, a kao kriterijum stratifikacije korišten je region; pri čemu smo dobili reprezentativne uzorke za sva tri regiona, što omogućava dublji analitički uvid u stanje demokratije za svaki region pojedinačno. Uzorkovanje je obavljeno u skladu sa postupkom uzorkovanja po vjerovatnoći proporcionalnoj veličini, a primarne jedinice uzorkovanja bile su mjesne zajednice (biračka mjesta). U okviru svakog biračkog mjesta birali smo ujednačen broj domaćinstva, a u okviru svakog domaćinstva slučajno smo birali ispitanika kao finalne jedinice uzorkovanja. Drugo, u procesu formiranja Indeksa, a na osnovu pilot istraživanja, u samim instrumentima korištene su petostepene ordinalne skale Likertovog tipa. Ono što je ključno jeste da je za svako pojedino istraživanje, kao i za svako pojedino područje korišten identičan metodološki postupak, čime je omogućena komparacija dobijenih podataka. Sve u svemu, kao rezultat procedura koje smo opisali dobili smo Indeks demokratije za koji detaljno prezentujemo podatke na stranicama koje slijede.

DEMOKRATIČNOST POLITIČKIH PROCESA

01

Prvo područje koje smo mjerili jeste polje politike i političkih procesa. Mi smo na osnovu primjene analitičke aparature koja se ogleda u aspektima o kojima smo govorili identifikovali četiri ključne dimenzije koje sačinjavaju ovo područje, a to su:

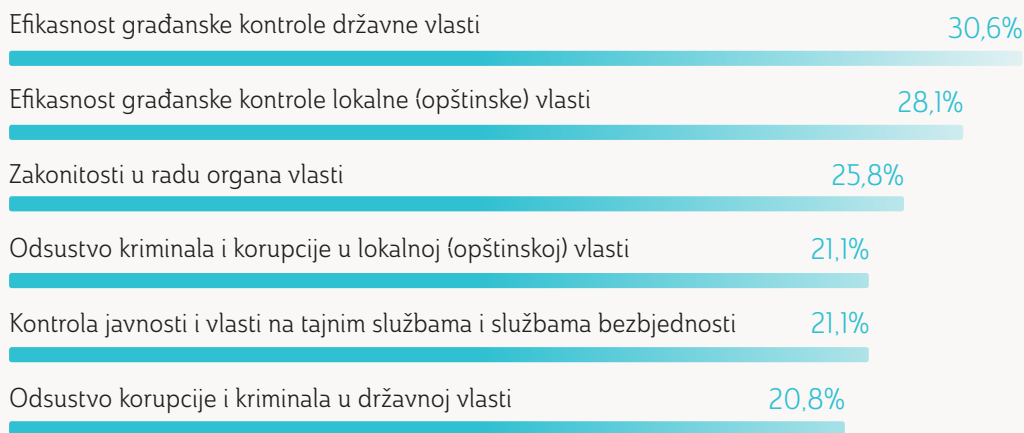
- Kontrola i zakonitost vlasti
- Transparentnost (javnost) vlasti
- Odgovornost i smjenjivost vlasti
- Profesionalizam u radu organa vlasti

Dakle, svaka od dimenzija je bila predmet posebnog mjerenja posredstvom mreže indikatora. U sljedećem dijelu daćemo prikaz svake dimenzije koja sačinjava ova područja kao i indikatora koji su uzeti kao jedinice mjerenja za data područja.

1.1 Kontrola i zakonitost vlasti

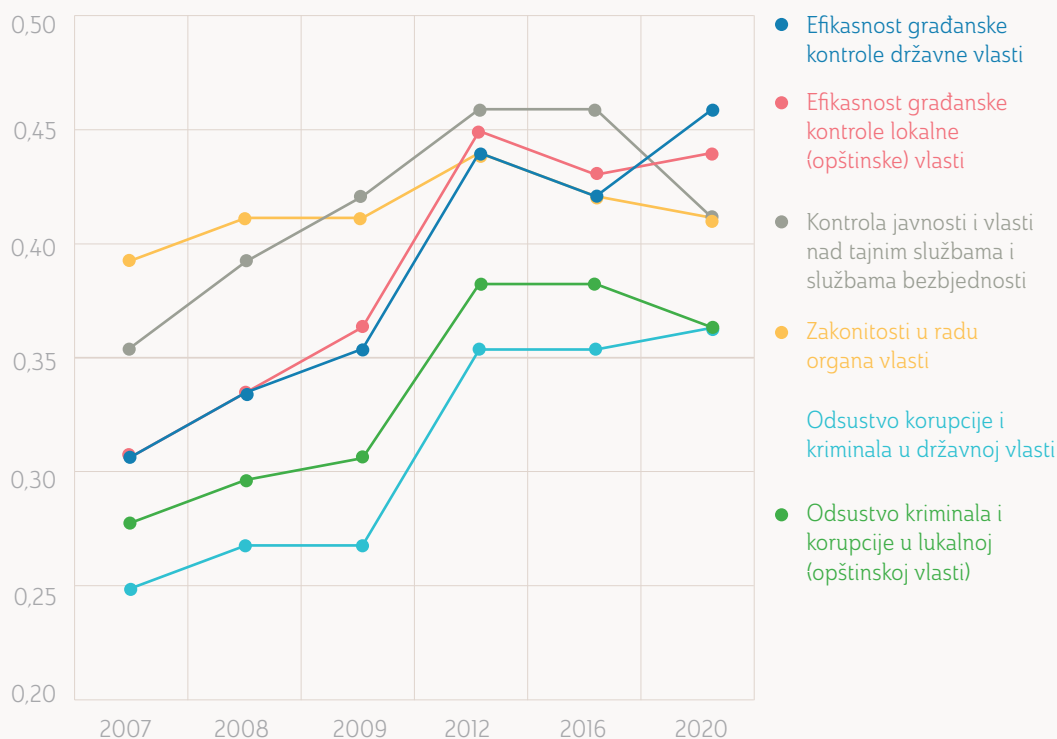
U grafikonu 1 dajemo prikaz procentualne distribucije građana koji smatraju da su navedeni parametri koji se tiču kontrole i zakonitosti vlasti u Crnoj Gori ostvareni u manjoj ili većoj mjeri. Podaci ukazuju da građani ocjenjuju da je u najvećoj mjeri ostvarena efikasnost građanske kontrole državne, a potom i lokalne vlasti. Nešto niže je ocijenjena zakonitost u radu organa vlasti, a gotovo ujednačeno su ocijenjena preostala tri mjerena aspekta u ovoj dimenziji područja kontrole i zakonitosti vlasti.

Grafikon 1. Kontrola i zakonitost vlasti po aspektima

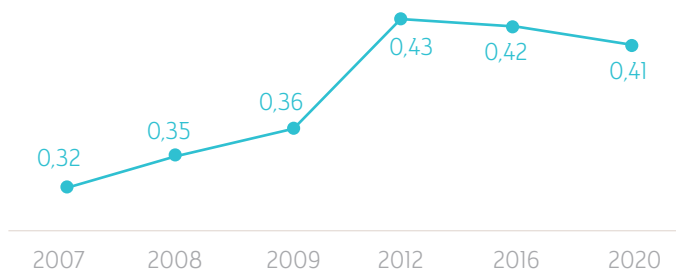

U grafikonu 2 dajemo prikaz trenda za sve indikatore², a u grafikonu 3 prikaz kumulativnog skora za sve indikatore na ovoj dimenziji. Podaci ukazuju da je najveći progres ostvaren između 2009. i 2012. godine, nakon čega imamo izraženu stagnaciju. No, u svakom slučaju **ako se uporede vrijednosti iz 2007. i današnje vrijednosti, možemo reći da je ostvaren napredak kada je riječ o svim aspektima kontrole i zakonitosti vlasti** u ovom dugom periodu. **U posljednje četiri godine mjerimo stagnaciju sa blagim negativnim trendom.**

Grafikon 2. Kontrola i zakonitost vlasti po aspektima - trend

Grafikon 3. Kontrola i zakonitost vlasti SKOR: trend

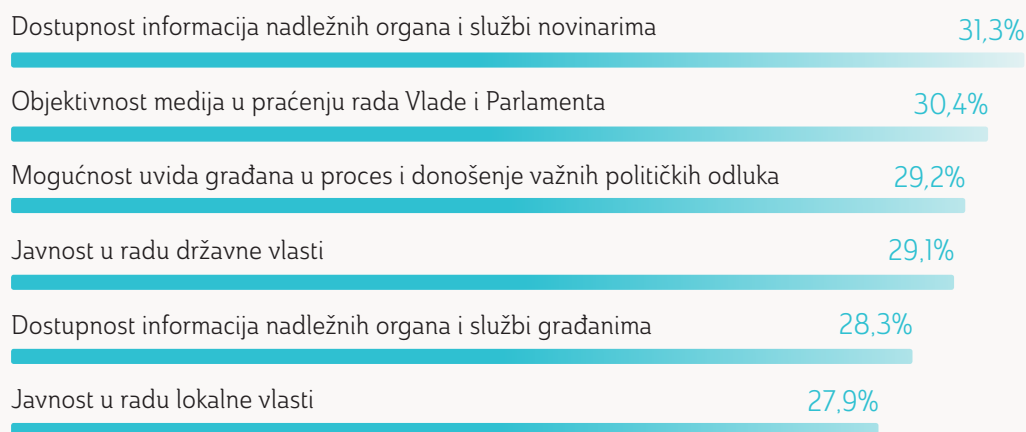

² Indeksiranje je rađeno na optimizovanoj skali od 0 do 1, što znači da sve vrijednosti mjere demokratiju u rasponu od 0 (najniža vrijednost) do 1 (najviša vrijednost)

1.2 Transparentnost (javnost) vlasti

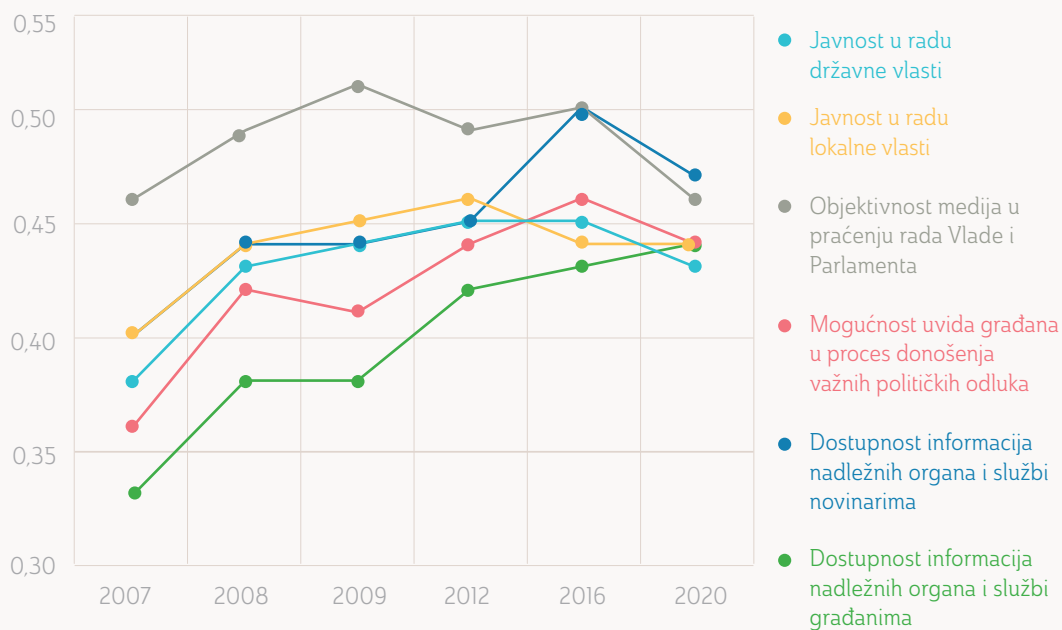
Druga dimenzija u okviru područja demokratičnosti političkih procesa jeste transparentnost, odnosno javnost u radu vlasti. U cilju mjerenja ove dimenzije formirali smo niz indikatora koji se odnose na različite aspekte transparentnosti u radu vlasti. Prikaz rezultata mjerenja u 2020. godini po svim indikatorima pružamo u grafikonu 4. Podaci ukazuju da građani najbolje procjenjuju transparentnost vlasti kada je riječ o dostupnosti informacija nadležnih novinarima, a potom kada je riječ o objektivnosti medija u praćenju rada Vlade i parlamenta, te građanskog uvida u proces donošenja odluka i javnosti u radu državne vlasti. Na kraju, sa neizraženom razlikom, građani su ocijenili dostupnost informacija građanima i javnost u radu lokalne vlasti.

Grafikon 4. Transparentnost vlasti – prikaz svih indikatora

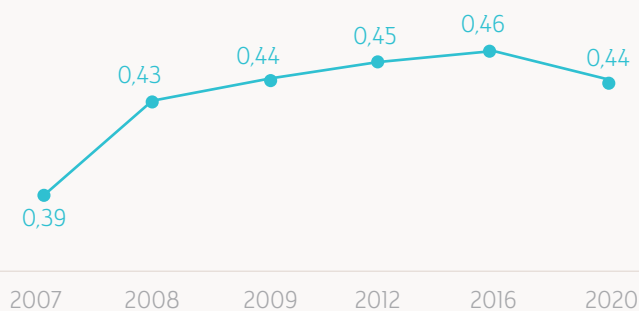

U grafikonima 5 i 6 dajemo prikaz trenda, najprije svih indikatora kojima mjerimo transparentnost vlasti, a potom i kumulativnog skora kojim mjerimo čitavu dimenziju. Podaci ukazuju kolebljive vrijednosti, uz veoma blage progresivne trendove tokom čitavog perioda mjerenja. Ključna informacija jeste da je u ovom području najveći progres ostvaren u periodu od 2007. do 2008. godine, kao i da od 2012. do danas mjerimo blage negativne trendove. Kako u svim aspektima, tako i kada je riječ o kumulativnom skoru. Kada se uporede vrijednosti kumulativnog skora, jednostavno rečeno **kada je riječ o transparentnosti vlasti, progres je ostvaren u početnih godinu dana, dok su od 2008. godine do danas mjerene vrijednosti na ujednačenom nivou.**

Grafikon 5. Transparentnost vlasti: trend po indikatorima

Grafikon 6. Transparentnost vlasti: SKOR – trend

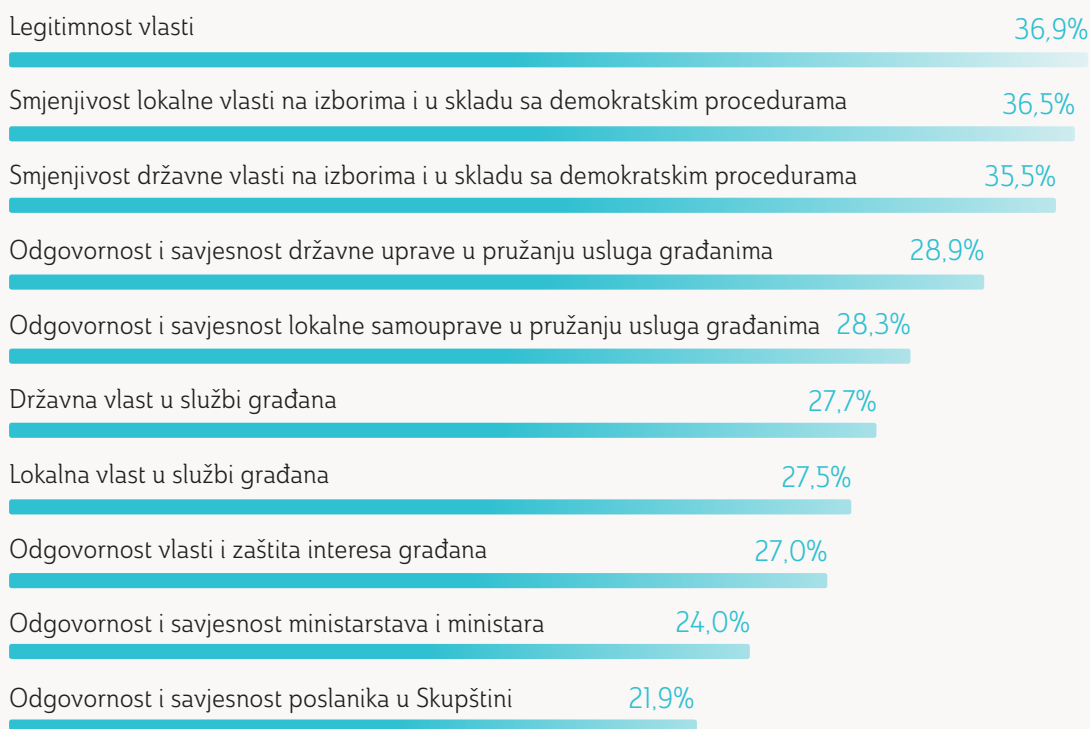

1.3. Odgovornost i smjenjivost vlasti

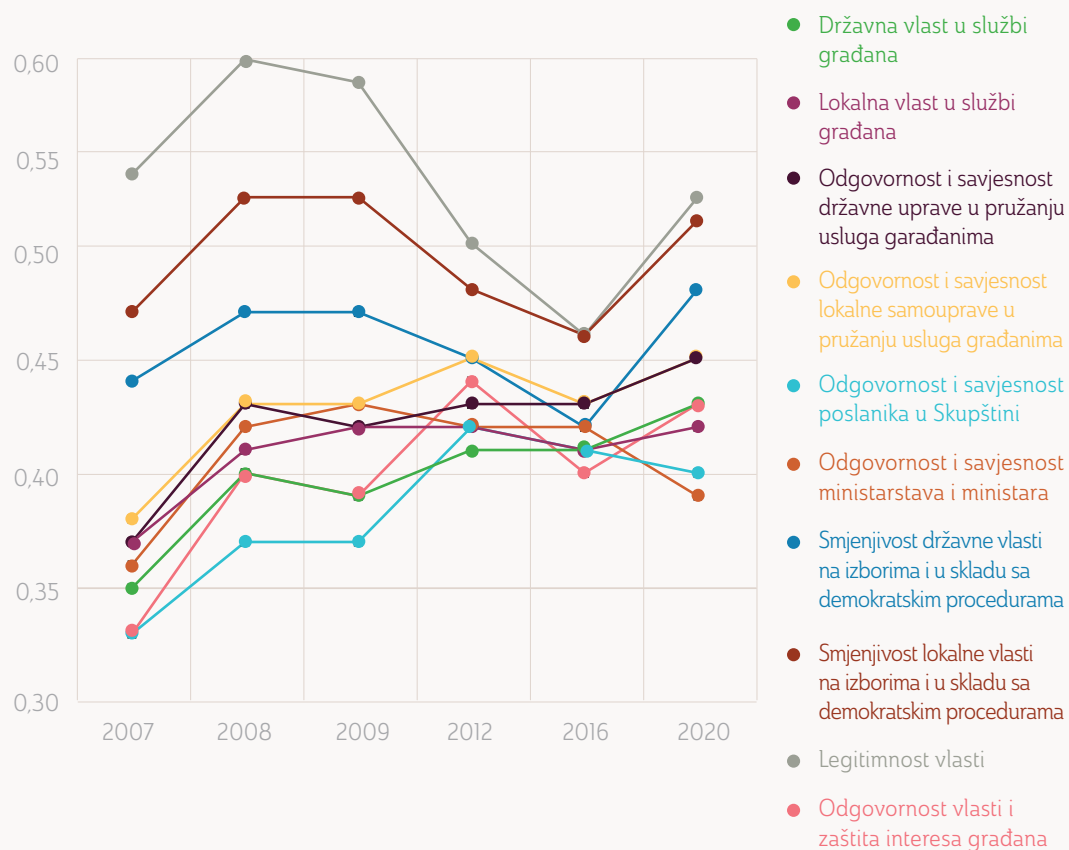
Odgovornost i smjenjivost vlasti je pitanje koje je jako važno u crnogorskom kontekstu. Činjenica da je, od demokratskih promjena sa početaka devedesetih do 30. avgusta 2020. godine, na svim održanim izborima pobjeđivala jedna partija, dovoljan je razlog da vidimo šta o tome misle crnogorski građani. Osim toga, treba imati u vidu da je smjenjivost vlasti princip demokratskog društva, ali kao princip on ne znači da vlast mora biti *de facto* smijenjena na nekim izborima, već da demokratski mehanizmi moraju obezbijediti smjenjivost vlasti. Dakle, u ovom pogledu treba praviti razliku između mogućnosti (smjenjivost), koju treba da obezbijedi politički sistem i fakticiteta (smjena) kao posljedice koja nije nužna.

Mjerenje ove dimenzije po svim indikatorima prikazujemo u grafikonu 7. Rezultati ukazuju da građani najbolje procjenjuju legitimnost i smjenjivost vlasti i to, kako na državnom, tako i na lokalnom nivou. Slijede po hijerarhiji ajtemi koji mjere odgovornost državne i lokalne vlasti u pogledu pružanja usluga građanima, te dva ajtema koji opet govore o radu lokalne i državne vlasti u službi građana. Tri vrste odgovornosti, međutim, nalaze se na kraju hijerarhije i to odgovornost vlasti kada je riječ o interesu građana, odgovornosti ministarstava i ministara, te odgovornosti skupštinskih poslanika. Drugim riječima, legitimnost i smjenjivost vlasti se najbolje ocjenjuju, a odgovornost poslanika u skupštini najlošije.

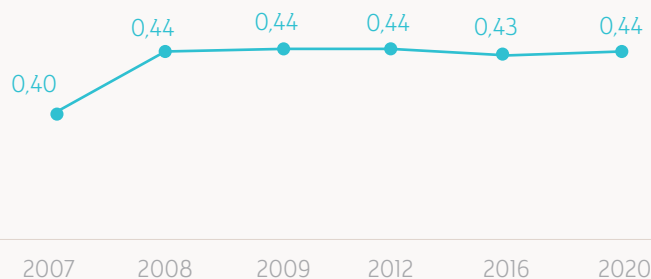
Grafikon 7. Odgovornost i smjenjivost vlasti po svim indikatorima

Grafikon 8. Odgovornost i smjenjivost vlasti – Trend po indikatorima

Grafikon 9. Odgovornost i smjenjivost vlasti: SKOR – trend

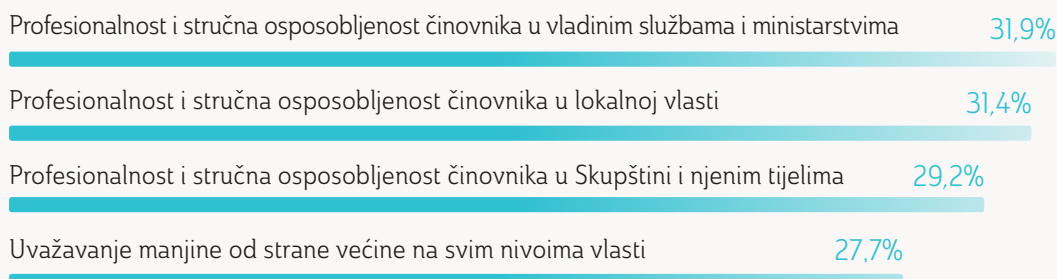
Ukoliko analiziramo trendove u ovoj dimenziji (grafikon 8 i grafikon 9), možemo vidjeti da je progres ostvaren kada je riječ o smjenjivosti vlasti, što je razumljivo imajući u vidu da je dugogodišnja vlast smijenjena na izborima, 30. avgusta 2020. godine. U svim ostalim aspektima, međutim, mjerimo stagnaciju. Drugim riječima, smjena vlasti još uvijek po sebi nije dovela do značajnih promjena u svim aspektima koje tretiramo u ovoj dimenziji indeksa. Posmatrano sa stanovišta ukupnog skora, odgovornost i smjenjivost vlasti bilježe najsnažniji progres u prvom mjerenom periodu, nakon čega generalno možemo reći da je riječ o stagnaciji.

1.4 Profesionalizam u radu organa vlasti

Znanje i profesionalizam su osnov za efikasno funkcionisanje demokratskih institucija. Konsekventno, profesionalizam u radu i stručna osposobljenost pojedinaca koji se nalaze na vladajućim pozicijama, neophodna je da bi društvo funkcionisalo na pravi način. To podrazumijeva da je glavni princip prilikom popunjavanja određenih pozicija prije svega rezultat i stepen obrazovanja, a ne nepotizam ili drugi lični interes. Prema tome, smatrali smo da bi bilo dobro vidjeti, šta građani Crne Gore misle o ovom pitanju. Dodatno, sastavni dio ove dimenzije jeste i odnos većine prema manjini kada su u pitanju stručni i kompetentni argumenti.

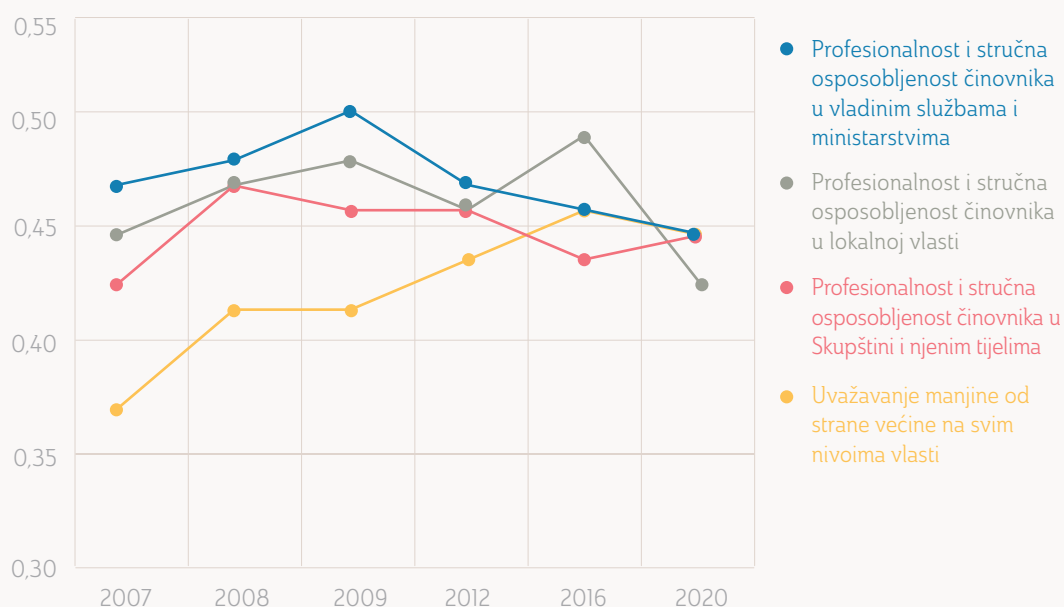
Rezultati istraživanja ove dimenzije po svim indikatorima u posljednjem istraživanju prikazani su u grafikonu 10. Najvišu vrijednost mjerimo kada je riječ o profesionalnosti činovnika u vladinim službama, a potom na lokalnom nivou. Niže vrijednosti mjerimo kada je riječ o profesionalizmu činovnika u Skupštini, a najniže uvažavanje političke manjine od strane većine.

Grafikon 10 Profesionalizam u radu vlasti po svim indikatorima

U grafikonu 11 dajemo prikaz trenda po svim indikatorima. Najprije, notifikujemo da su razlike u mjerenim vrijednostima u posljednja dva talasa za sve indikatore veoma malo izražene. Jedini progresivan trend mjerimo kada je riječ o profesionalizmu činovnika na lokalnom nivou, dok u svim ostalim aspektima imamo blage negativne trendove u posljednjih godinu dana. Podatak o kretanju ukupnog skora na ovoj dimenziji (grafikon 12) ukazuje da je danas u odnosu na 2012. godinu generalno vlast manje profesionalna, a mjerena vrijednost u 2020. godini je identična kao referentna vrijednost 2007. godine, što govori o tome da **profesionalizam vlasti na svim nivoima nije napredovao od početka našeg mjerenja do danas.**

Grafikon 11. Profesionalizam vlasti – Trend po indikatorima

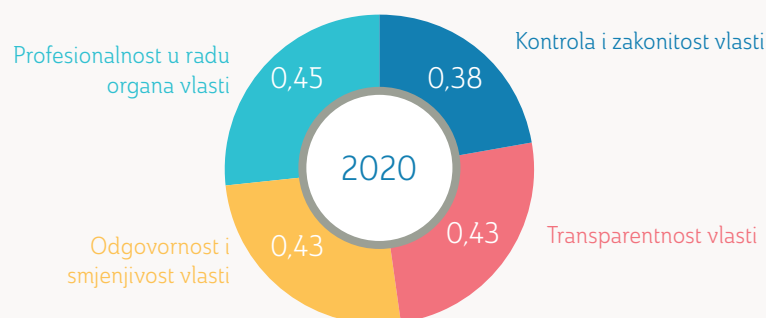
Grafikon 12. Profesionalizam vlasti: SKOR – Trend

1.5. Sumarni pokazatelji područja demokratičnosti političkih procesa

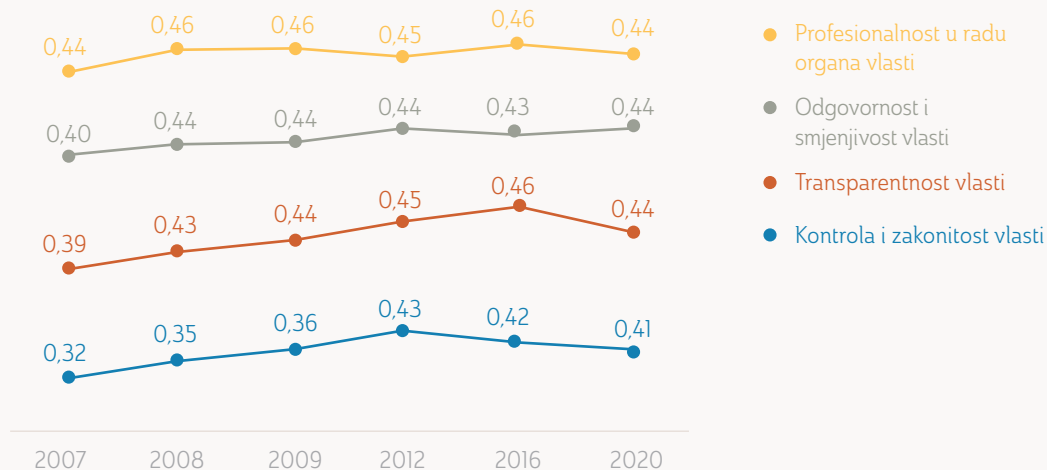
U grafikonu 13 dajemo prikaz indeksiranja u području **demokratičnosti političkih procesa** u 2020. godini. Rezultati ukazuju **da je najdeficitarnija dimenzija u ovom području kontrola i zakonitost vlasti**, dok su mjerene vrijednosti za preostale dimenzije prilično ujednačene. Komparativno, nešto je bolje procijenjena dimenzija koja mjeri profesionalnost vlasti u odnosu na dimenzije koje mjere transparentnost i odgovornost/smjenjivost vlasti.

Grafikon 13. Demokratičnost političkih procesa: Indeks 2020. godine

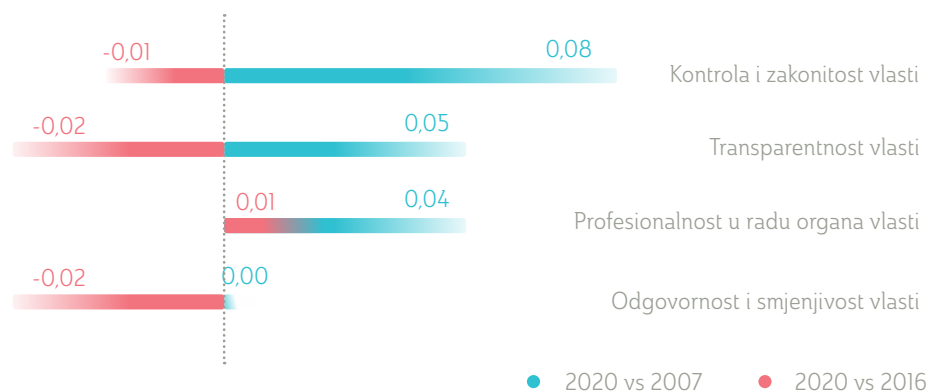

U grafikonu 14 dajemo prikaz trenda po svim dimenzijama, a u grafikonu 15 mjerene razlike kada se uporedi prethodno i ovogodišnje istraživanje, te kada se uporedi prvobitno i posljednje istraživanje. Najprije, kada uporedimo podatke u posljednje četiri godine, rezultati ukazuju da **ne postoje značajne razlike između 2016. i 2020. godine, iliti, nivo demokratičnosti na svim dimenzijama u okviru područja demokratičnosti političkih procesa su na istom nivou danas kao i prije četiri godine**. Kada se, međutim, mjeri ukupan progres od 2007. godine do danas, **rezultati ukazuju da je došlo do značajnog pozitivnog pomaka u svim dimenzijama osim kada je riječ o profesionalnosti rada vlasti** ($t(1685) = 0.214$, $p = 0.830$). **Najveći progres ostvaren je u pogledu kontrole i zakonitosti vlasti** ($t(1720) = 6.55$, $p < 0.001$), **potom kada je riječ o transparentnosti vlasti** ($t(1725) = 4.23$, $p < 0.001$), **i nešto manji kada je riječ o odgovornosti i smjenjivosti vlasti** ($t(1730) = 3.47$, $p < 0.01$). Drugim riječima, **zaključujemo da je demokratičnost političkih procesa danas na istom nivou u odnosu na prije četiri godine, ali da se može govoriti o značajnom progresivnom pomaku u odnosu na 2007. godinu**.

Grafikon 14. Demokratičnost političkih procesa za sve dimenzije – trend

Grafikon 15. Poređenje 2020. sa 2007. i 2016. godinom

VLADAVINA PRAVA I ZAKONA

02

Pitanje vladavine prava jeste jedno od ključnih pitanja kada je riječ o konsolidovanju demokratskih institucija. Demokratsko društvo podrazumijeva da zakoni jednako važe i da se primjenjuju na sve članove društva, bez obzira na njihove socio-demografske, ekonomske ili političke razlike. Problem vladavine prava, međutim, jedan je od ključnih koji nije mimoišao niti jednu post-socijalističku demokratiju. Dok su neke post-socijalističke zemlje snažno napredovale u ovom pogledu, Crna Gora na osnovu dosadašnje prakse liberalne-demokratije, još uvijek ima ozbiljnih problema u ovom pogledu. Stoga je mjerenje ove dimenzije u Indeksu posebno važno.

U našem operacionalnom dizajnu, a koristeći univerzalne gorenavedene analitičke kriterijume, posebno je važno pitanje jednakosti pred zakonom, dostupnosti pravne zaštite, autonomije sudstva, profesionalizma u radu sudstva, te kontrole rada i transparentnosti. Upravo stoga su ključne dimenzije u okviru ovog područja definisane na sljedeći način:

- [Jednakost pred zakonom](#)
- [Dostupnost pravne zaštite](#)
- [Autonomija sudstva](#)
- [Efikasnost i profesionalnost sudstva](#)
- [Kontrola i transparentnost rada pravosuđa](#)

2.1. Jednakost pred zakonom

Prva dimenzija u okviru područja koje pokriva polje vladavine prava i zakona jeste, kao što smo naznačili, **jednakost pred zakonom**. Ovo je nesumnjivo jedno od ključnih područja, a za njegovo mjerenje koristili smo pet indikatora/ajtema, čiju distribuciju prilažemo po hijerarhiji u grafikonu 16. Podaci ukazuju da je jednakost pred zakonom u najvećoj mjeri ostvarena bez obzira na opredjeljenje, socijalne, te etničke razlike. U nešto manjoj mjeri je ostvarena kada je riječ o materijalnim razlikama, još manje kada je riječ o partijskoj pripadnosti, a najmanje kada je riječ o moćnim pojedincima u vlasti. Drugim riječima, jednakost pred zakonom je najviše ugrožena u zoni vlasti, a potom u zoni djelovanja političkih partija.

U grafikonu 17 dat je prikaz trenda po indikatorima, odnosno ukupnog skora. Podaci ukazuju stagnaciju po svim indikatorima u odnosu na period prije četiri godine. Na osnovu grafikona 18 možemo vidjeti, zapravo, da jednakost pred zakonom nije napredovala od 2012. godine, tačnije, da smo imali progresivne tendencije od 2009. do 2012, a potom je progres zaustavljen.

Grafikon 16. Jednakost pred zakonom po svim indikatorima

Zakonitost procesa donošenja zakona u interesu svih građana, bez obzira na razlike u pogledu njihovog materijalnog i socijalnog statusa te bez obzira na njihovo nacionalno, etničko, vjersko i političko opredjeljenje

38,7%

Jednakost u procesu sprovođenja zakona za sve građane bez obzira na njihovo etničko, nacionalno ili vjersko porijeklo

35,3%

Jednakost u procesu sprovođenja zakona bez obzira na materijalni status pojedinaca

30,2%

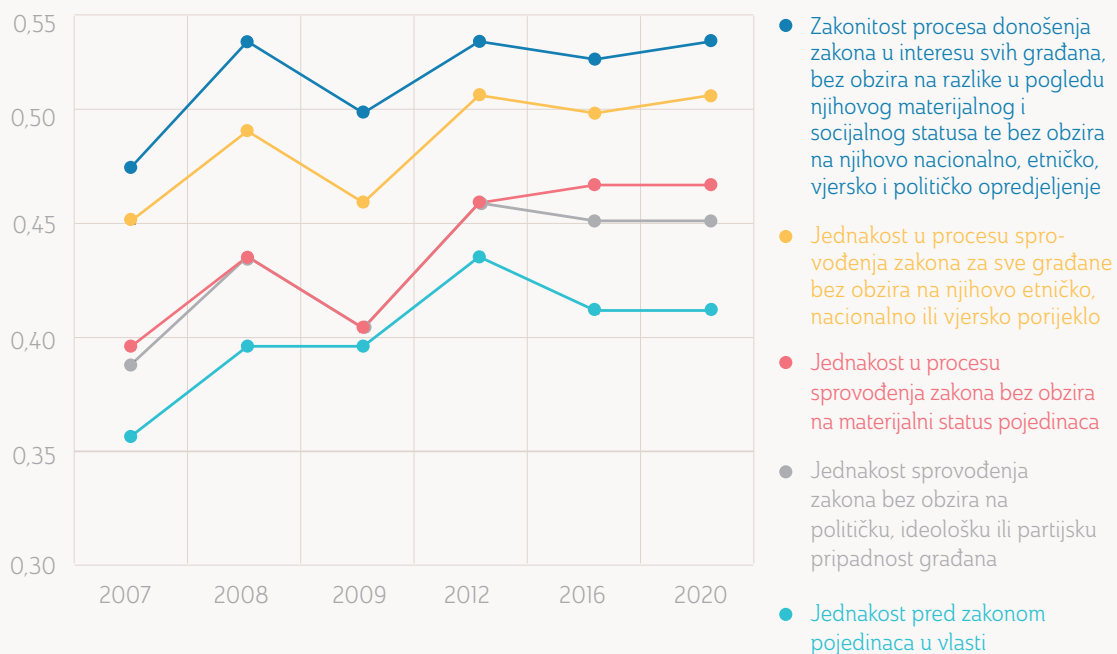
Jednakost sprovođenja zakona bez obzira na političku, ideološku ili partijsku pripadnost građana

28,4%

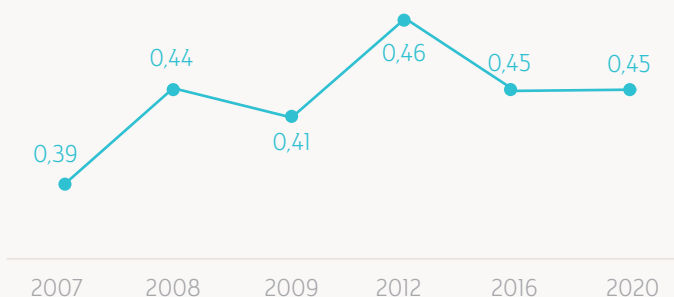
Jednakost pred zakonom pojedinaca u vlasti

22,5%

Grafikon 17. Jednakost pred zakonom: TREND po indikatorima

Grafikon 18. Jednakost pred zakonom: SKOR – trend

2.2. Dostupnost pravne zaštite

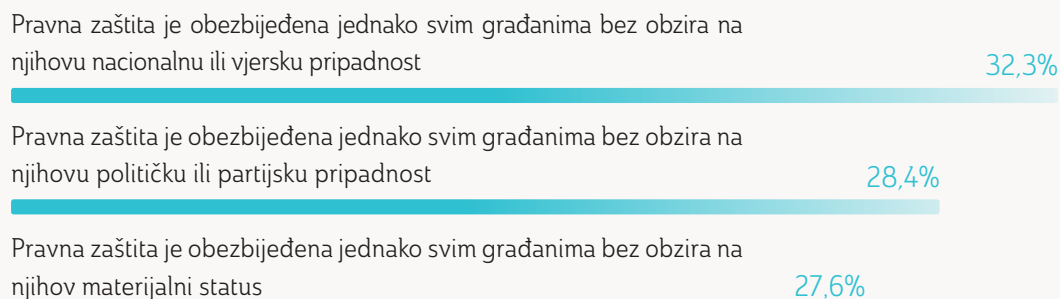
Dostupnost pravne zaštite druga je dimenzija u okviru područja vladavine prava i zakona. Cilj ovog dijela istraživanja je bio da saznamo koliko je pravna zaštita dostupna crnogorskim građanima, bez obzira na njihov materijalni status, nacionalnu, vjersku pripadnost, te političko opredjeljenje, dakle, ovo su bila tri ključna kriterijuma koja smo identifikovali kao indikatore za mjerenje.

U grafikonu 19 dajemo prikaz nalaza po indikatorima. Rezultati ukazuju da je dostupnost pravne zaštite u najvećoj mjeri ostvarena kada je riječ o nacionalnoj i vjerskoj pripadnosti. Značajno manje je pravna zaštita dostupna obzirom na političku i partijsku pripadnost, a još manje kada je riječ o razlikama u materijalnom statusu građana.

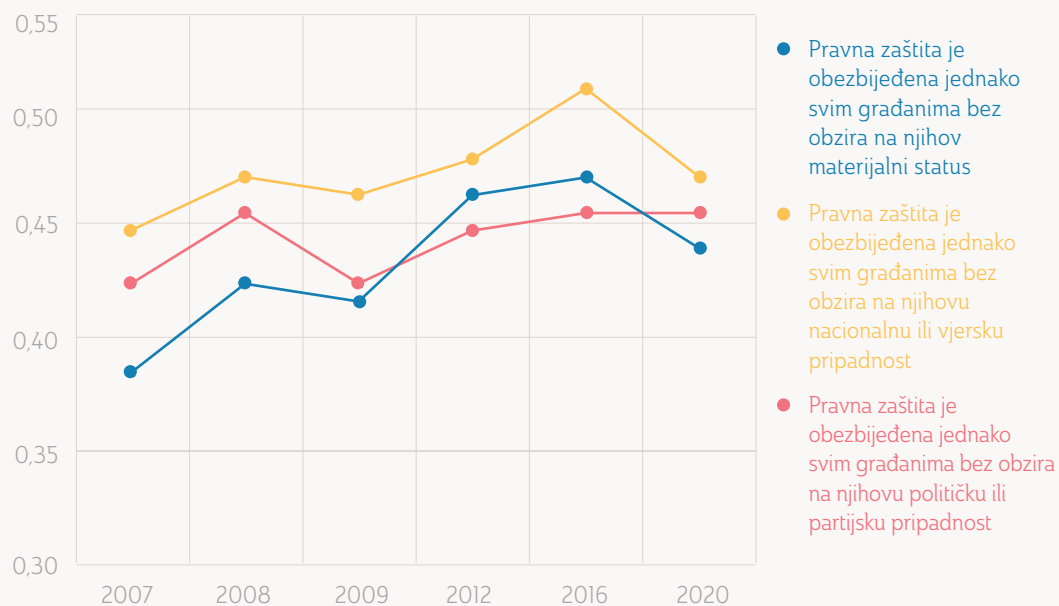
U grafikonu 20 dajemo prikaz trenda za sva tri indikatora u okviru ove dimenzije. Podaci ukazuju da je dostupnost pravne zaštite na istom nivou kao i prije četiri godine kada je riječ o kriterijumu političke i partijske pripadnosti, te da imamo regresivne trendove kada je riječ o dostupnosti za preostala dva indikatora. Dakle, građani smatraju da je dostupnost pravne zaštite na nešto nižem nivou nego 2016. u pogledu razlika koje postoje u materijalnom statusu, te vjerskoj i nacionalnoj pripadnosti građana.

U grafikonu 21 prilažemo kumulativni trend skora koji je formiran na osnovu sva tri kriterijuma i koji mjeri ukupnu dostupnost pravnoj zaštiti. Rezultati mjerenja ukazuju da je **dostupnost pravnoj zaštiti na nižem nivou, ne samo u odnosu na 2016. godinu, nego i u odnosu na 2012. godinu**. Dakle, mjerenje na ovoj dimenziji ukazuje da u posljednjih osam godina bilježimo negativne trendove kada je riječ o dostupnosti pravnoj zaštiti.

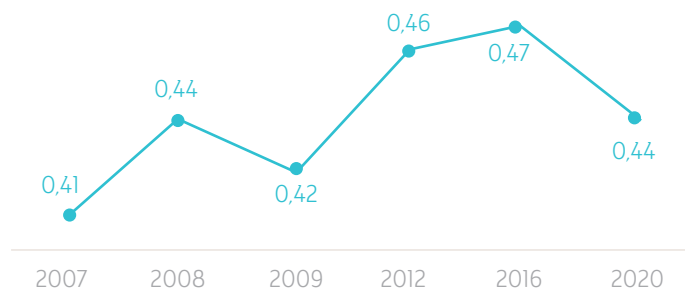
Grafikon 19. Dostupnost pravne zaštite – prikaz po svim indikatorima

Grafikon 20. Dostupnost pravne zaštite – Trend po indikatorima

Grafikon 21. Dostupnost pravne zaštite: SKOR – Trend

2.3. Autonomija sudstva

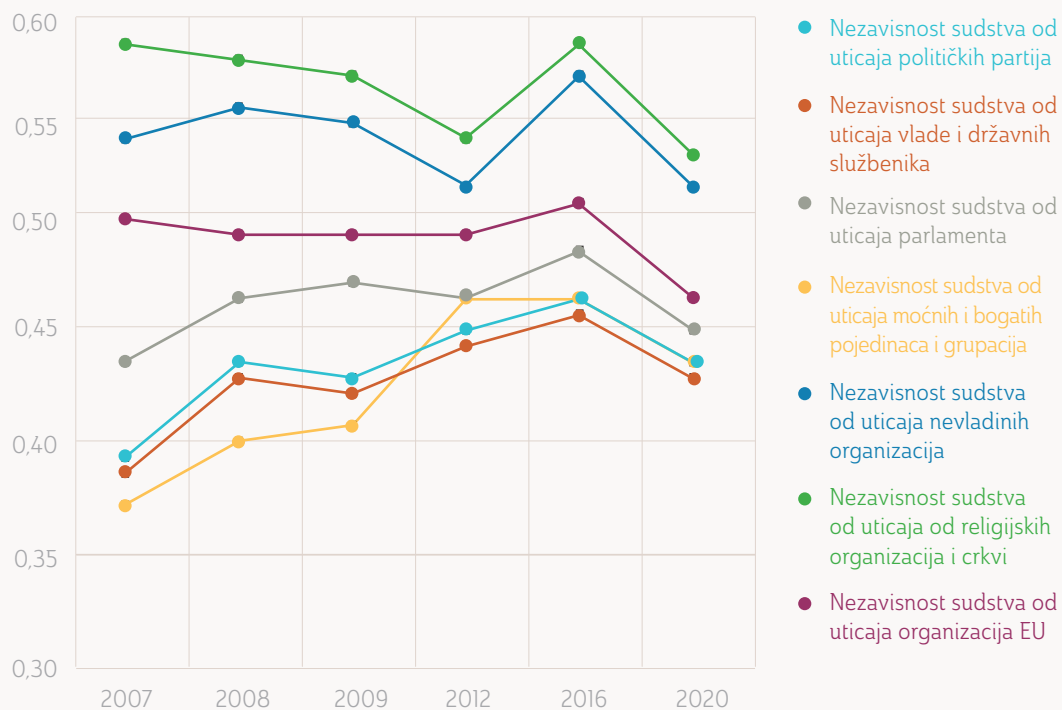
Po definiciji, u demokratskom društvu, sudstvo bi moralo biti nezavisna grana vlasti, i u odnosu na to, rad sudstva bi morao biti autonoman. Problem autonomije sudstva, takođe, nerijetko je predmet javnih debata, te se kritike upućuju na račun sudstva upravo u pogledu nedostataka autonomije, pri čemu se najviše kritikuje pritisak koji se vrši na sudstvo od strane vlasti i političkih struktura moći. Stoga smo se mi posebno bavili ovom dimenzijom u okviru područja vladavine prava i zakona. Za ovu svrhu koristili smo sedam indikatora, a prikaz distribucije istraživačkih nalaza po hijerarhiji prilažemo u grafikonu 22. Najvišu ocjenu u pogledu nezavisnosti mjerimo kada je riječ o uticaju religijskih organizacija/crkvi i nevladinih organizacija. Dakle, građani procjenjuju da ova dva tipa institucija u najmanjoj mjeri ugrožavaju autonomiju sudstva. Potom, sudstvo je manje nezavisno obzirom na uticaj parlamenta i organizacija EU. Na kraju, prilično ujednačeno, građani smatraju da je sudstvo u najvećoj mjeri ugroženo od strane političkih partija, vlade i bogatih pojedinaca.

U grafikonu 23 prilažemo trend za sve indikatore. Rezultati jasno pokazuju **da je danas sudstvo manje autonomno po svim navedenim kriterijumima u odnosu na 2016. godinu**. Stoga je jasan i negativan trend autonomije sudstva kada se pogledaju trendovi ukupnog skora koji mjeri ovu dimenziju (grafikon 24). Generalno je nalaz da je danas sudstvo manje nezavisno nego što je to bio slučaj prije četiri godine. Podaci o ukupnom trendu, preciznije, pokazuju da je jedini 'uzlet' bio između 2012. i 2016. godine, te da je danas sudstvo na gotovo istom nivou autonomno kao i 2007. godine.

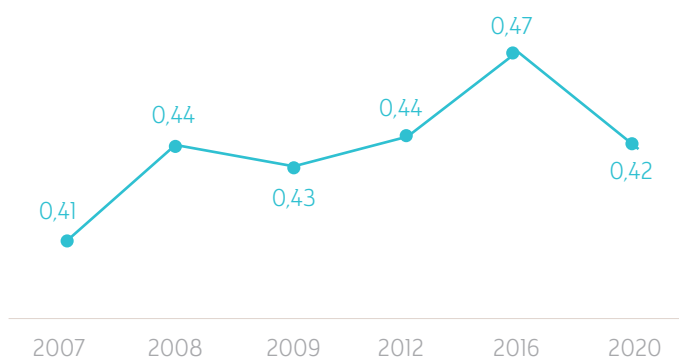
Grafikon 22. Autonomija sudstva po svim indikatorima

Grafikon 23. Autonomija sudstva po svim indikatorima – Trend

Grafikon 24. Autonomija sudstva: SKOR – trend

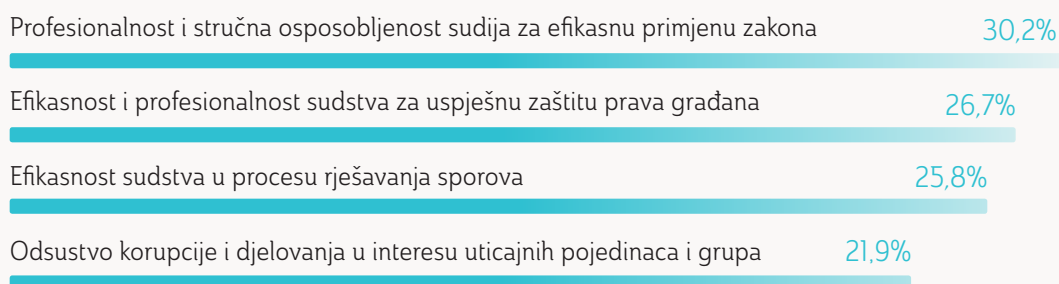

2.4. Efikasnost i profesionalnost sudstva

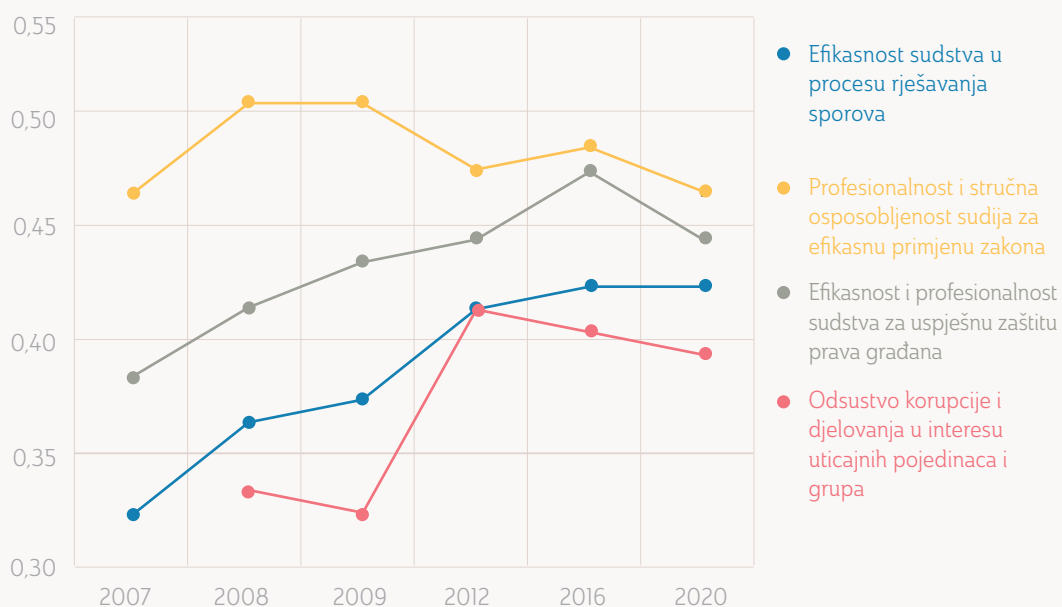
Efikasnost rada sudstva jedan je od ključnih kriterijuma sa stanovišta pravne države i njene sveukupne funkcionalnosti. Na osnovu objektivnih indikatora, kao što je prosječno trajanje sudskih procesa, problem efikasnosti sudstva je jedan od ozbiljnih problema u svim tranzicionim zemljama. U Crnoj Gori, na osnovu velikog broja izvještaja, ovaj problem je, takođe, veoma izražen. U našem Indeksu, za mjerenje ove dimenzije, koristili smo četiri indikatora, a njihov prikaz po hijerarhiji prilažemo u grafikonu 25. Građani procjenjuju da su u ovom pogledu najefikasnije sudije u smislu profesionalnosti i stručne osposobljenosti. Slijedi procjena efikasnosti i profesionalnosti kada je riječ o uspješnoj zaštiti građana, a potom efikasnost u pogledu rješavanja sporova. Najniže je procijenjena efikasnost kada je riječ o odsustvu korupcije, dakle, po mišljenju građana, **najveći problem efikasnosti sudstva jeste problem korupcije.**

U grafikonu 26 dajemo prikaz trenda po svim indikatorima. Podaci ukazuju na stagnaciju i negativne trendove, a grafikon 27 jasno ukazuje da je **kumulativno efikasnost sudstva danas na nižem nivou nego što je to bio slučaj prije četiri godine.** Tačnije, pozitivni trendovi su mjereni do 2012. godine, nakon čega, zapravo, bilježimo stagnaciju.

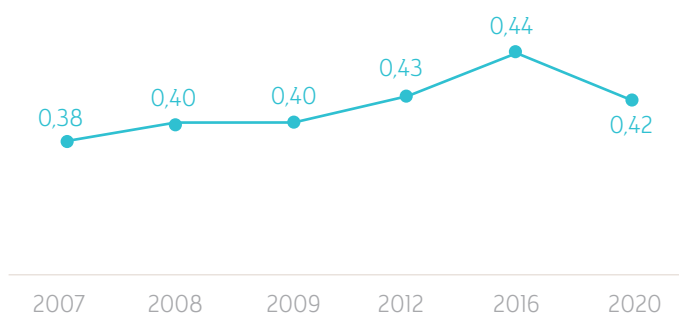
Grafikon 25. Efikasnost sudstva po svim indikatorima

Grafikon 26. Efikasnost sudstva: Trend po indikatorima

Grafikon 27. Efikasnost sudstva: SKOR – Trend

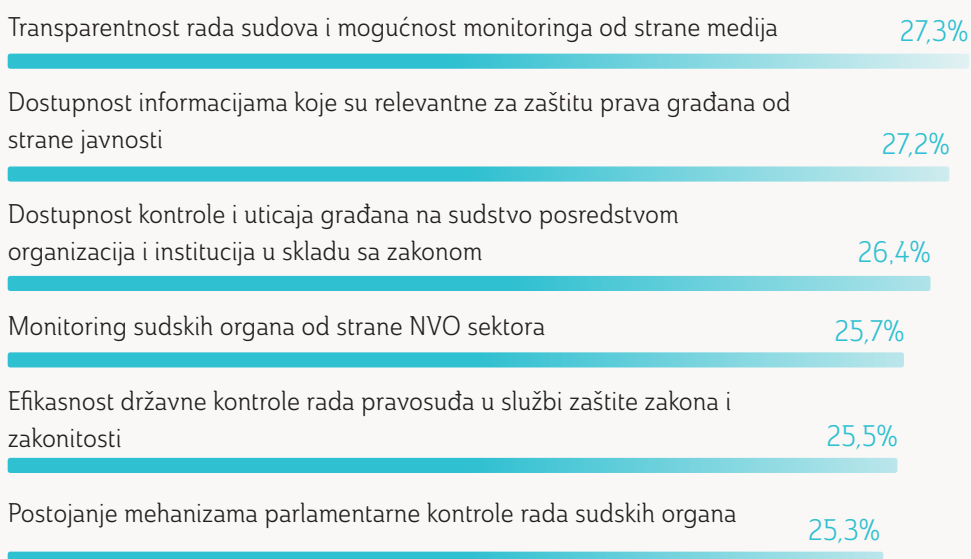

2.5. Kontrola i transparentnost rada pravosuđa

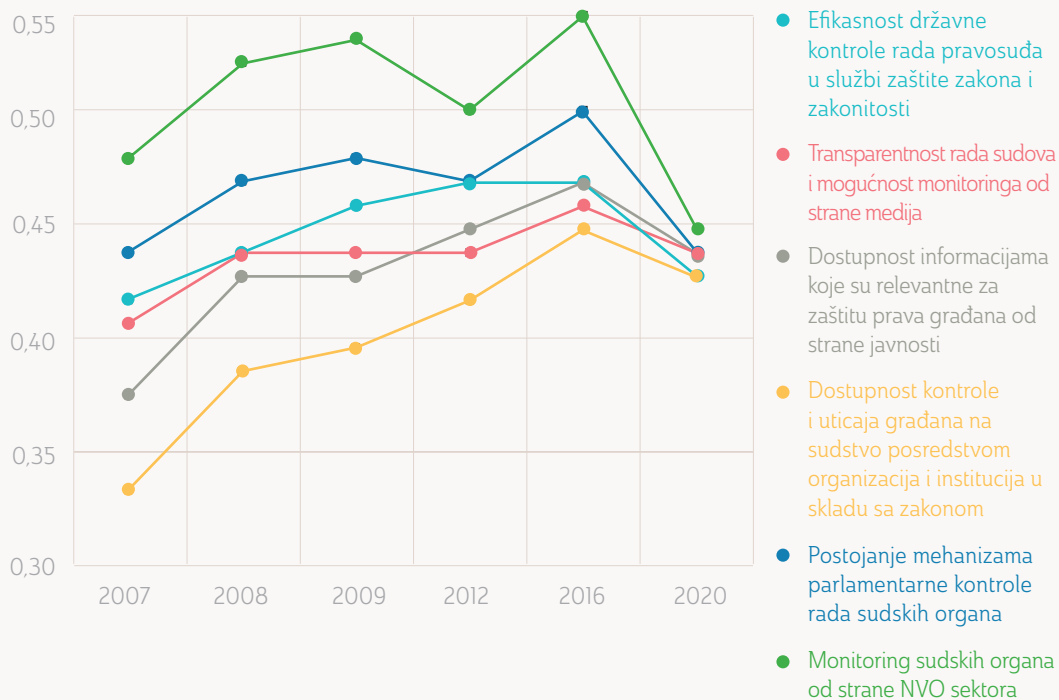
Posljednja dimenzija u okviru područja vladavine prava i zakona jeste **kontrola i transparentnost rada pravosuđa**. Demokratsko društvo počiva na transparentnosti i sistemima kontrole svih organa vlasti. U ovom pogledu kontrola i transparentnost, kada je riječ o pravosuđu, posebno su značajne, obzirom da je riječ o grani vlasti koja ima presudnu ulogu u pogledu garantovanja pravne države. U okviru ove dimenzije, mi mjerimo šest indikatora koji su jako važni za postojanje kontrole i transparentnosti kada je o sudstvu riječ. Najprije, konstatujemo da su procentualne razlike veoma malo izražene, tačnije, građani svaki od aspekata prilično ujednačeno procjenjuju (grafikon 28). Komparativno, transparentnost rada sudova od strane medija i dostupnost informacija građanima je nešto bolje procijenjena u odnosu na ostale indikatore. Slijedi dostupnost i kontrola od strane građana posredstvom organizacija, dok su preostala tri indikatora veoma ujednačeno procijenjena.

U grafikonu 29 dajemo prikaz trenda po svim indikatorima. Rezultati ukazuju da **u svim mjerenim aspektima imamo negativne trendove kada je riječ o kontroli i transparentnosti rada pravosuđa**. Komparativno, **u odnosu na prije četiri godine, nejnegativniji trend mjerimo kada je riječ o monitoringu sudskih organa od strane NVO sektora, te kada je riječ o parlamentarnoj kontroli rada sudova**. Dakle, danas je kontrola i transparentnost značajno manje izražena nego prije četiri godine. Ukupan trend za čitavo područje koji ukazuju na regresivna kretanja priložen je u grafikonu 30.

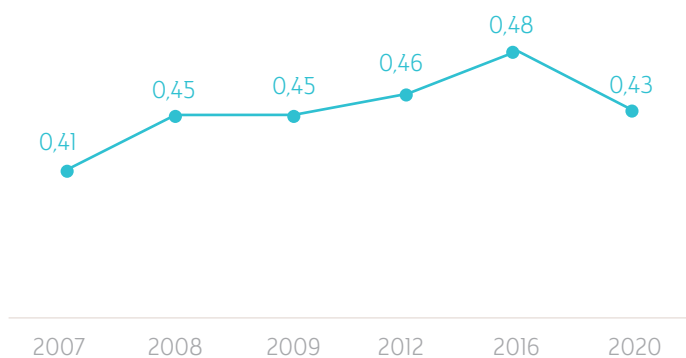
Grafikon 28. Kontrola i transparentnost rada pravosuđa po svim indikatorima

Grafikon 29. Kontrola i transparentnost rada pravosuđa: Trend po svim indikatorima

Grafikon 30. Kontrola i transparentnost rada pravosuđa: SKOR – Trend

2.6. Sumarni pokazatelji područja vladavine prava i zakona

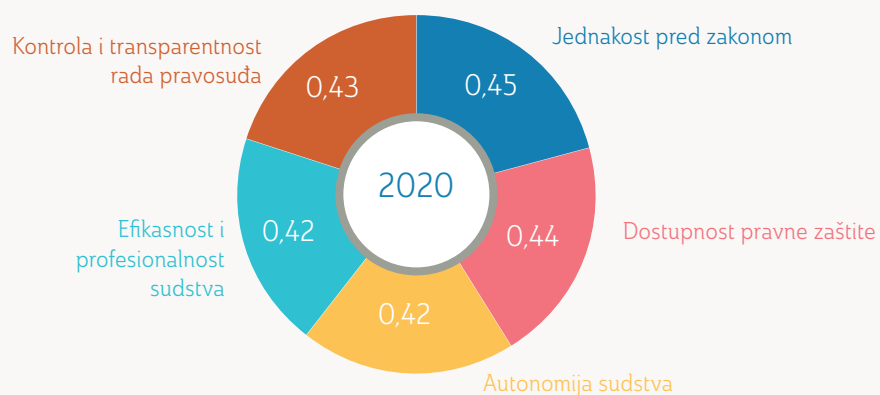
Na kraju, prilažemo rezultate mjerenja svih dimenzija u okviru područja koje smo definirali kao vladavina prava i zakona (grafikon 31). Najprije, konstatujemo da razlike u ocjeni svih područja nisu naročito izražene i kreću se u rasponu od 0,42 do 0,45. Komparativno, najbolje je ocijenjena *jednakost pred zakonom*, nešto lošije *dostupnost pravnoj zaštiti*, te *kontrola i transparentnost rada pravosuđa*. Na kraju, opet valja reći da su sa veoma malim razlikama u numeričkim vrijednostima, nešto lošije ocijenjeni *efikasnost*, kao i *autonomija sudstva*.

Analiza trenda po svim dimenzijama (grafikon 32) ukazuje na ono što smo već konstatovali. Naime, svih ovih godina napredak u ovom području je veoma skroman, a sa *jednakosti pred zakonom* gdje u odnosu na 2016. godinu mjerimo stagnaciju, u svim ostalim dimenzijama u posljednjih četiri godine mjerimo negativne trendove.

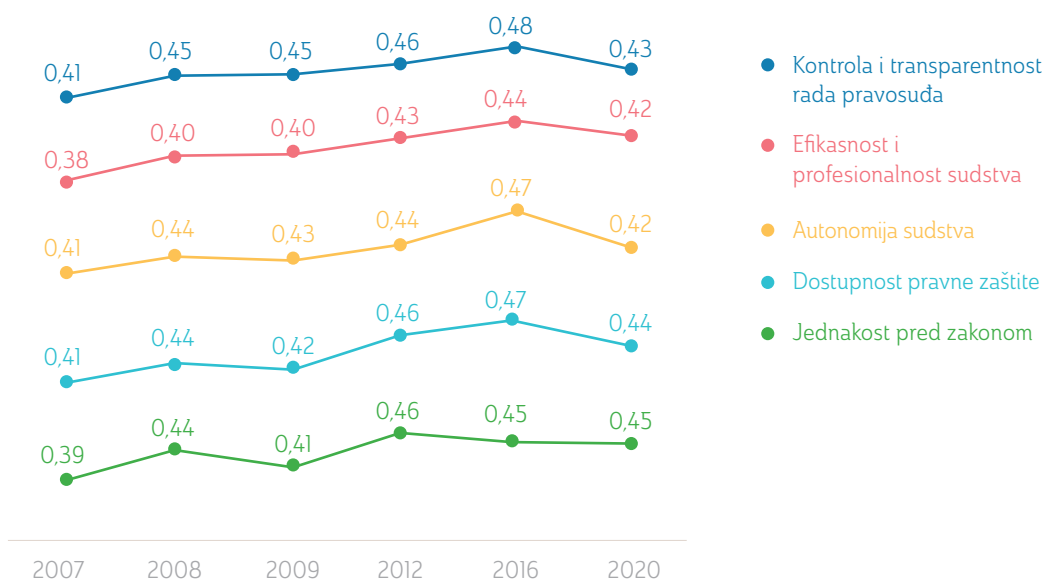
U grafikonu 33 dajemo prikaz razlika Indeksa u oblasti vladavine prava i zakona, kada se uporede vrijednosti posljednjeg istraživanja sa referentnim vrijednostima 2016. i 2007. godine. Najprije, u poređenju sa 2016. godinom, konstatujemo da nema razlika kada je riječ o jednakosti pred zakonom ($t(1486)=0.073$, $p=0.942$), te kada je riječ o efikasnosti i profesionalnosti sudstva ($t(1472)=1.336$, $p=0.182$). Drugim riječima, u ove dvije dimenzije, vladavina prava i zakona je na istom nivou kao i prije četiri godine. Sa druge strane, najveće razlike u odnosu na prije četiri godina mjerimo kada je riječ o autonomiji sudstva ($t(1466)=4.00$, $p<0.001$). Tačnije, naše mjerenje pokazuje **da je 2020. godine sudstvo u značajno manjoj mjeri autonomno nego što je to bio slučaj 2016. godine. Značajno negativan trend mjerimo i kada je riječ o kontroli i transparentnosti rada pravosuđa**, opet, kada se uporedi 2016. i 2020. godina ($t(1448)=3.02$, $p<0.01$). Ne tako izražen, ali opet statistički značajan negativni trend mjerimo i kada je riječ o dostupnosti pravnoj zaštiti ($t(1444)=2.039$, $p=0.041$). Dakle, možemo reći **da je dostupnost pravnoj zaštiti danas na nižem nivou nego prije četiri godine**.

Sa druge strane, ako uporedimo vrijednosti po svim dimenzijama danas u odnosu na 2007. godinu, rezultati ukazuju **da smo na manje-više istom nivou kao i prije trinaest godina kada je riječ o autonomiji sudstva i kontroli i transparentnosti rada pravosuđa**. Sa druge strane, **kada se uporedi 2020. sa 2007. godinom, najveći progres je ostvaren u oblasti jednakosti pred zakonom** ($t(1716)=4.935$, $p<0.001$). U preostale dvije oblasti, kada se uporede 2007. i 2020. godina, možemo reći da nešto manje izražen, ali i dalje veoma **značajan progres mjerimo kada je riječ o efikasnosti i profesionalnosti sudstva** ($t(1690)=2.695$, $p<0.01$), i kada je riječ o **dostupnosti pravnoj zaštiti** ($t(1497)=2.336$, $p=0.020$).

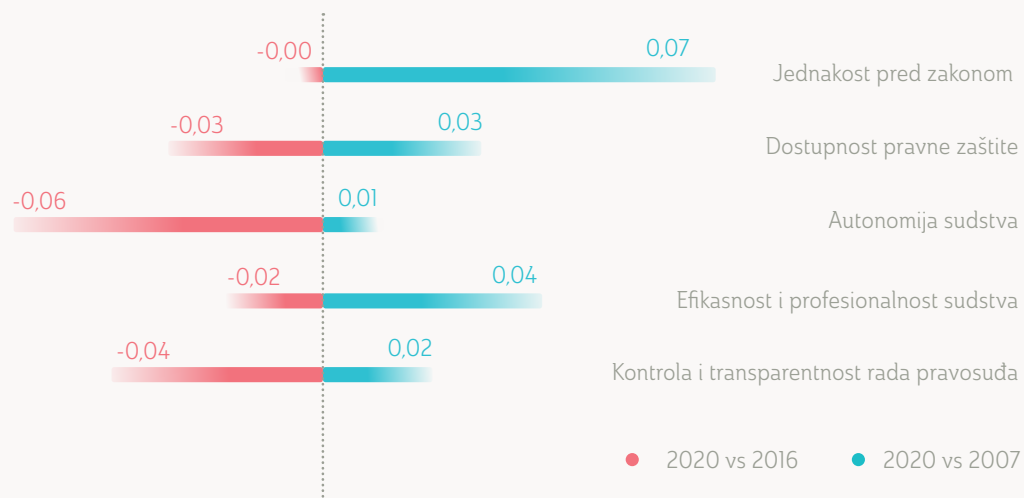
Grafikon 31. Vladavina prava i zakona: Indeks 2020. godine

Grafikon 32. Vladavina prava i zakona – trend po dimenzijama

Grafikin 33. Vladavina prava i zakona: Poređenje 2020. sa 2007. i 2016. godinom

EKONOMSKE SLOBODE I EKONOMSKA PARTICIPACIJA

13

Oblast ekonomije svakako je značajna ne samo kao materijalna baza društvene re-produkcije, već i kao aktivan društveni mehanizam koji u demokratskom društvu treba da bude u funkciji jačanja demokratije. U našem konceptualnom okviru tri su suštinske odlike ekonomije koja jeste demokratskog karaktera. Najprije, to je pitanje jednakosti na tržištu svih privrednih subjekata, dakle, u demokratskom društvu svi koji se bave ekonomijom morali bi imati jednake šanse na slobodnom tržištu. Ova jednakost privrednih subjekata podrazumijeva i njihovu autonomiju, tačnije, odsustvo zavisnosti od državnog ili nekog drugog aparata moći. Drugo, to je pitanje samih pojedinaca na tržištu koji bi, takođe, morali imati jednake šanse u demokratskom društvu. Treće, to je pitanje postojanja institucional-nih mehanizama zaštite ekonomskih subjekata i pojedinaca. U skladu sa tim, tri su dimenzi-je koje smo mjerili u okviru ovog područja i to su:

- [Ekonomska jednakost pojedinaca na tržištu](#)
- [Ekonomska jednakost i autonomija preduzeća](#)
- [Mehanizmi zaštite ekonomskih subjekata i pojedinaca](#)

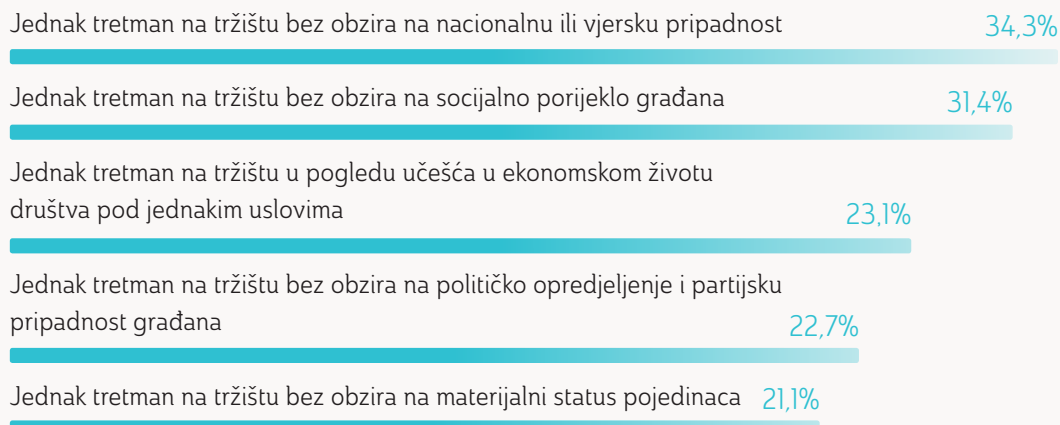
Rezultate mjerenja za svaku dimenziju prilažemo u posebnim poglavljima.

3.1. Ekonomska jednakost pojedinaca na tržištu

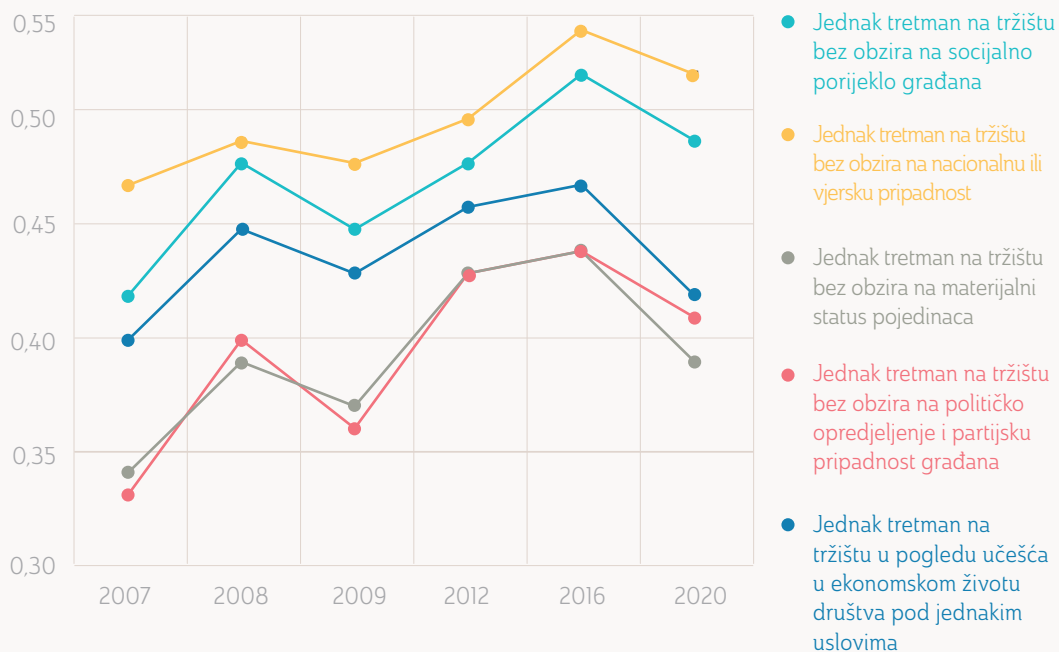
Mjerenje ekonomske jednakosti pojedinaca na tržištu realizovali smo posredstvom pet indikatora i rezultate po indikatorima prikazujemo u grafikonu 34. Rezultati mjerenja uka-zuju da je jednakost pojedinaca na tržištu u najvećoj mjeri ostvarena kada je riječ o pošto-vanju nacionalnih i vjerskih, a potom socijalnih razlika. U manjoj mjeri su, prema rezultatima istraživanja, obezbijeđeni jednaki uslovi svih učesnika na tržištu, a ovo naročito važi za partijsku pripadnost i materijalan status pojedinaca. Drugim riječima, **postojeće materijalne razlike i partijska pripadnost ključne su prepreka jačanja demokratije na polju ekonomije.**

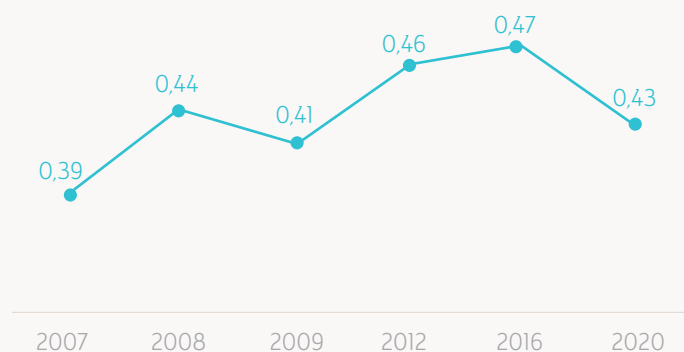
Analiza trenda po indikatorima priložena je u grafikonu 35. Rezultati ukazuju **da po sva-kom pojedinom indikatoru mjerimo negativne trendove u odnosu na 2016. godinu.** Konač-no, u grafikonu 36 priložen je trend kumulativnog skora ove dimenzije za sve talase is-traživanja. Ovaj podatak jasno ukazuje da danas u odnosu na prije četiri godine imamo niži stepen ekonomske jednakosti pojedinaca na tržištu. Mjerena vrijednost je, zapravo, nešto niža čak i u odnosu na 2012. godinu. Prema tome, negativni ekonomski trendovi u Crnoj Gori posljednjih osam godina, praćeni su i negativnim trendovima u pogledu jednakosti pojedinaca na slobodnom tržištu.

Grafikon 34. Ekonomska jednakost pojedinaca na tržištu po svim indikatorima

Grafikon 35. Ekonomska jednakost pojedinaca na tržištu po svim indikatorima – trend

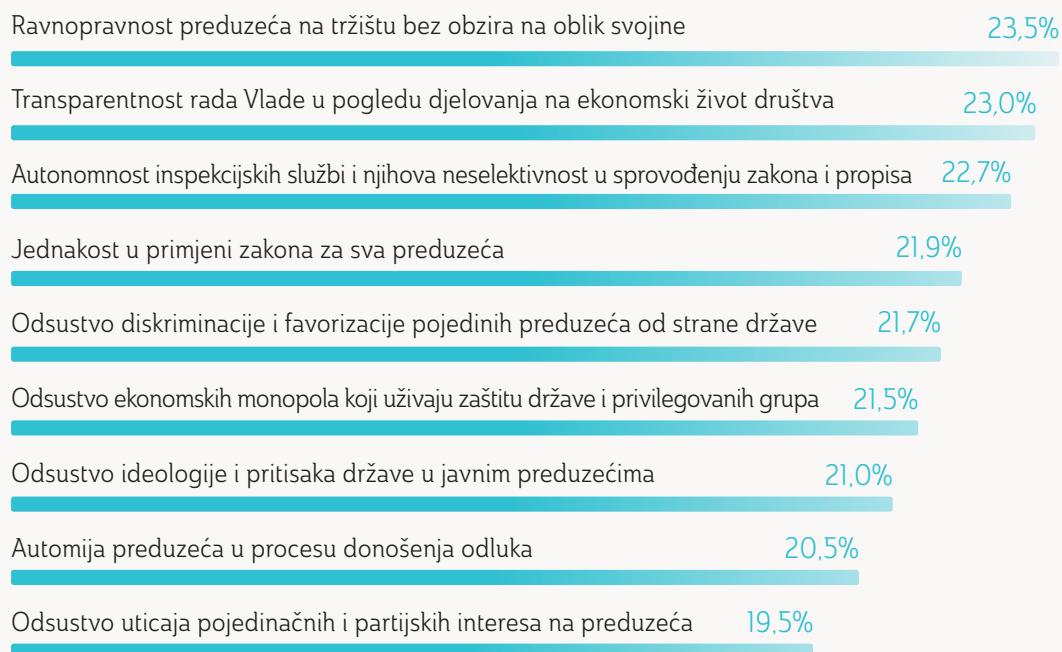

3.2. Ekonomska jednakost i autonomija preduzeća

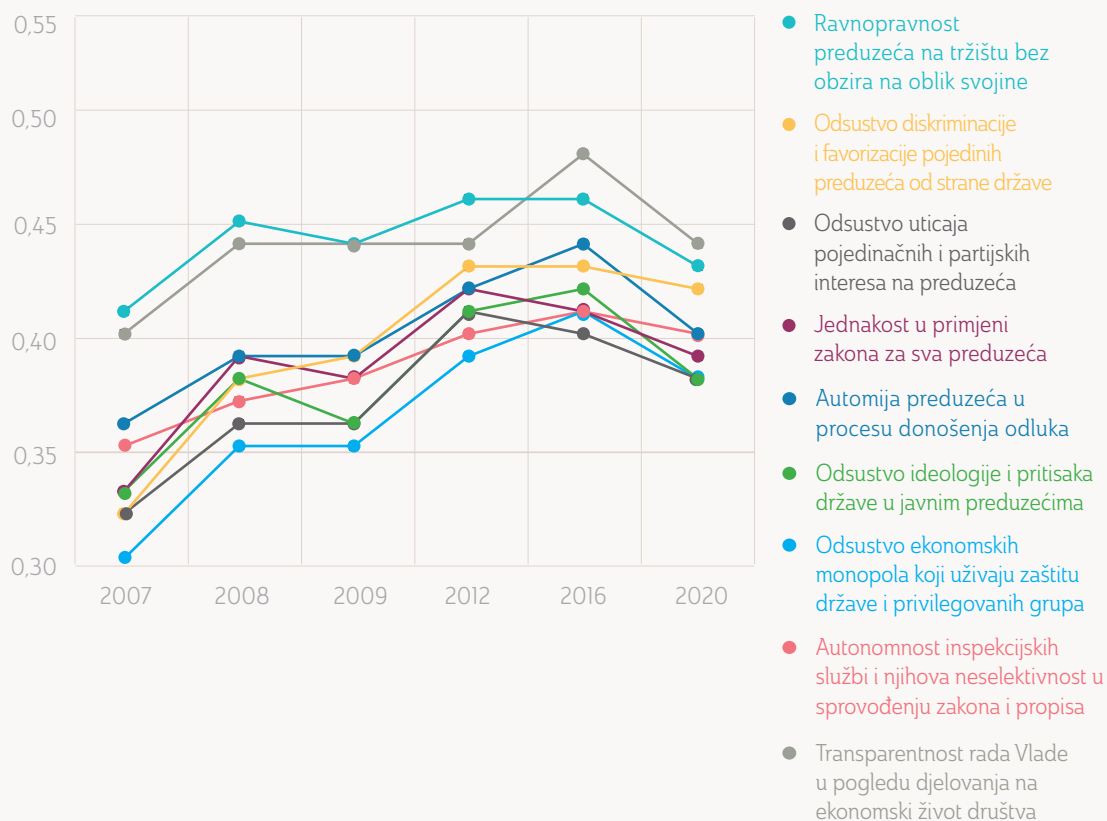
Ravnopravnost u tržišnoj utakmici i autonomija preduzeća važan su faktor demokratije u ovom području. Preduzeća jesu nosioci ekonomskog života u društvu koje se zasniva na tržištu, te je njihova autonomija u poslovanju, kao i obezbjeđivanje podjednakih uslova za sve privredne subjekte, uslov realizacije demokratije u praksi. Ovu dimenziju mjerili smo posredstvom devet indikatora, a rezultate mjerenja po hijerarhiji za sve indikatore, prilažemo u grafikonu 37. Najprije, moramo konstatovati da su mjerene vrijednosti za sve indikatore veoma približne. Drugim riječima, građani veoma ujednačeno procjenjuju ostvareni stepen jednakosti i autonomije preduzeća bez obzira na različite kriterijume koji potencijalno narušavaju demokratičnost u ovom pogledu. Komparativno, rezultati mjerenja ukazuju da je ekonomska ravnopravnost u najvećoj mjeri ostvarena kada je riječ o ravnopravnosti različitih oblika svojine, te kada je riječ o transparentnosti vlade, a potom kada je riječ o autonomnom radu inspeksijskih službi. Slijedi jednakost u primjeni zakona za sva preduzeća, odsustvo diskriminacije i favorizovanja pojedinih preduzeća, odustvo ekonomskih monopola koji uživaju podršku države, odsustvo ideologije i pritisaka na preduzeća, a u najmanjoj mjeri je ostvarena autonomija preduzeća u donošenju odluka, i odsustvo pojedinačnih i partijskih interesa na preduzeća.

U grafikonu 38 dajemo prikaz svih indikatora sa stanovišta trenda. Podaci ukazuju **da je prema svakom pojedinom aspektu danas niži stepen jednakosti i autonomije preduzeća u odnosu na period prije četiri godine**. Ovaj ukupan negativan trend se još jasnije može vidjeti u grafikonu 39. Vrijednost mjerenog indeksa je, preciznije, u stagnaciji od 2012. do 2016. godine, a današnja vrijednost mjerenja je nešto niža od ovih vrijednosti. Prema tome, **nema sumnje da su jednakost i autonomija preduzeća danas na nižem nivou nego što je to bio slučaj 2016. i 2012. godine**.

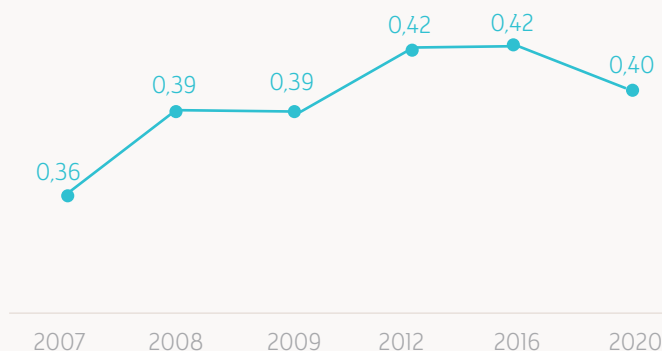
Grafion 37. Ekonomska jednakost i autonomija preduzeća po svim indikatorima

Grafikon 38. Ekonomska jednakost i autonomija preduzeća po indikatorima- trend

Grafikon 39. Ekonomska jednakost i autonomija preduzeća: SKOR – trend

3.3. Mehanizmi zaštite ekonomskih subjekata i pojedinaca

U ovoj dimenziji riječ je o ispitivanju (ne)postojanja mehanizama koji treba da obezbijede zaštitu ekonomskih subjekata i pojedinaca. Efikasno demokratsko društvo u svojoj ekonomskoj potenciji vodi računa da se u institucionalnom ustrojstvu ugrade mehanizmi koji će obezbjeđivati realizaciju demokratskih principa. Značaj ovih mehanizama je posebno izražen kada je riječ o polju ekonomije, jer je aktivna regulativa ovog tipa nužna kako bi se ekonomski život učinio demokratičnijim.

Za mjerenje ove dimenzije imali smo veoma ekstenzivan broj indikatora. Rezultate mjerenja po svim indikatorima prilažemo u grafikonu 40. Najveću vrijednost mjerimo kada je riječ o zaštiti potrošača, potom, kada je riječ o djelovanju NVO sektora u zaštiti ekonomskih učesnika. Slijedi uloga medija i zaštita države kada je riječ o pravu vlasništva, potom, niz ajtema sa veoma bliskim numeričkim vrijednostima, a koji se odnose primarno na efikasnost državnih institucija u funkciji jačanja demokratičnosti u ekonomiji. **Problem koji je u ovom pogledu najizraženiji jeste korupcija koja prati ekonomski život u Crnoj Gori.**

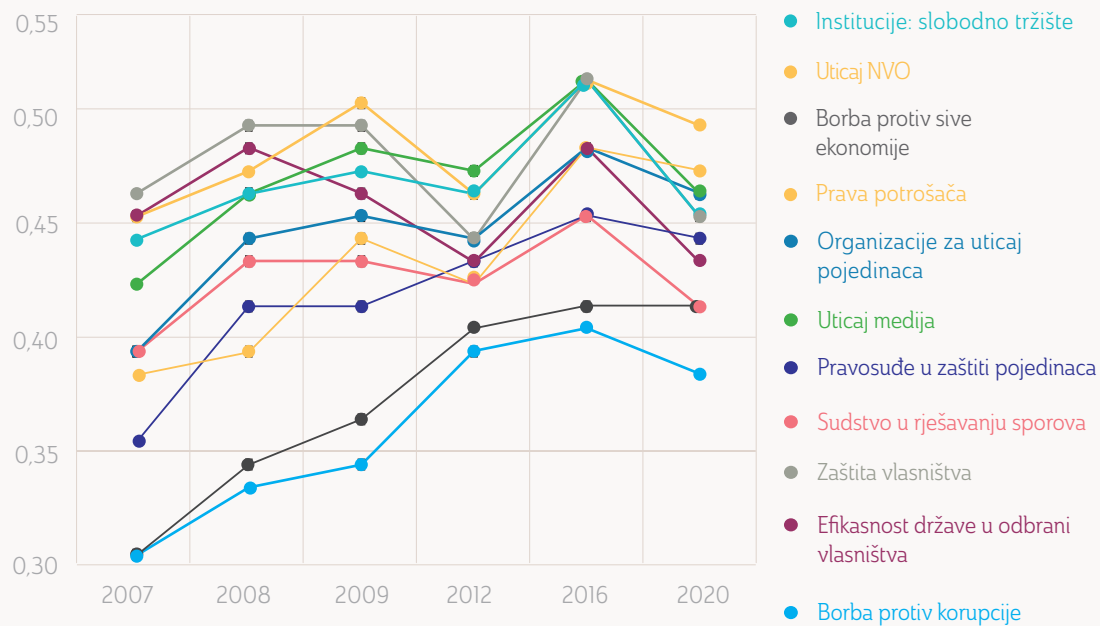
Grafikon 40. Mehanizmi zaštite ekonomskih subjekata i pojedinaca po svim indikatorima

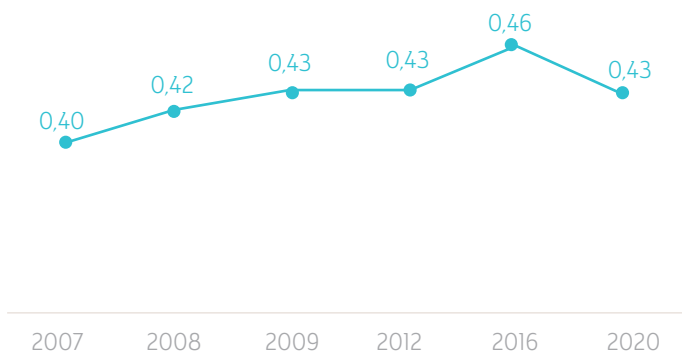
U grafikonu 41 dajemo prikaz trenda po svim indikatorima. **Podaci jasno ukazuju da je trend negativan po svim pojedinim aspektima mjerenja. Najnegativniji trend mjerimo kada je riječ o zaštiti prava vlasništva, efektu insitucija u odbrani slobodnog tržišta, te kada je riječ o efektu koji imaju mediji u jačanju ekonomskih mehanizama.**

Konačno, u grafikonu 42 dajemo prikaz trenda kumulativnog skora mjerenja za ovo područje za sve talase istraživanja. Podaci nedvosmisleno ukazuju **da smo u posljednje četiri godine imali negativne trendove kada je riječ o efikasnosti mehanizama koji su u funkciji jačanja demokratičnosti ekonomskih procesa.** Mjerene vrijednosti danas su na nivou od prije osam godina.

Grafikon 41. Mehanizmi zaštite ekonomskih subjekata i pojedinaca – trend po indikatorima

Grafikon 42. Mehanizmi zaštite ekonomskih subjekata i pojedinaca: SKOR- trend

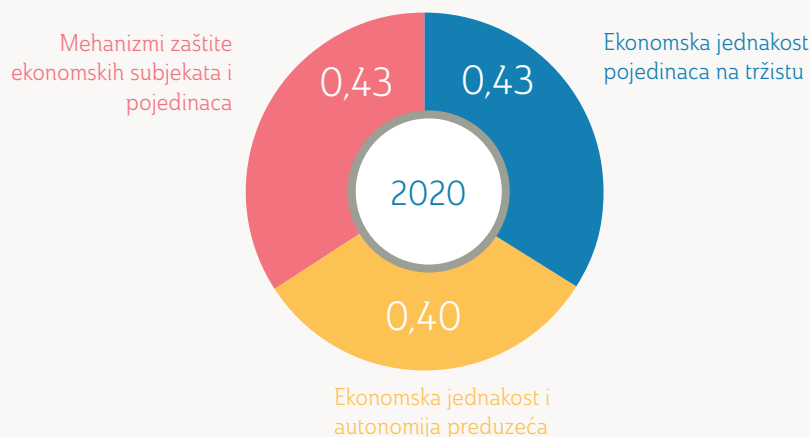

3.4. Sumarni pokazatelji područja ekonomskih sloboda i ekonomske participacije

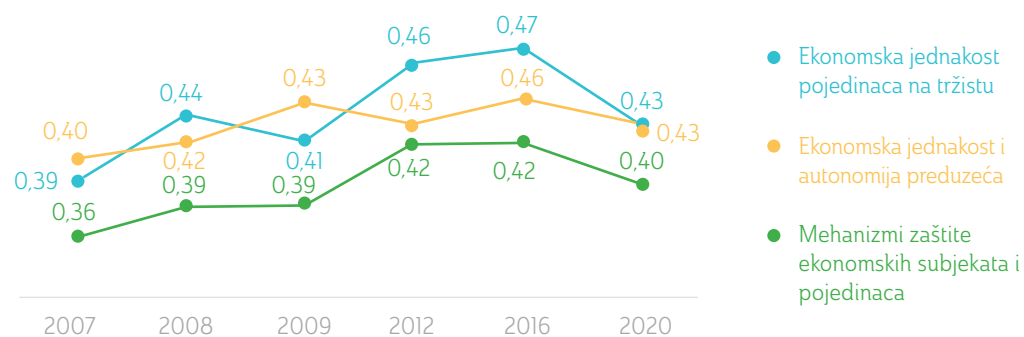
Na osnovu mjerenja tri dimenzije područja demokratičnosti u ekonomiji formirali smo ukupan kumulativni skor. Najprije, u grafikonu 43 dajemo prikaz za sve dimenzije u 2020. godini. Rezultati mjerenja ukazuju da su ekonomska jednakost pojedinaca na tržištu i mehanizmi zaštite ekonomskih subjekata i pojedinaca na istom nivou, dok je mjereni stepen jednakosti i autonomije preduzeća na nižem nivou u odnosu na prethodne dvije dimenzije.

Analizu trenda za sve dimenzije prilažemo u grafikonu 44. Podatak ukazuje da smo nakon početnih pozitivnih trendova, najprije imali stagnaciju, a potom blage negativne trendove. U grafikonu 45 priložene su razlike u ukupnom skor kada se uporedi 2020. godina, sa 2016. i 2007. godinom. Najprije, kada uporedimo 2016. i 2020. godinu, iako se mogu vidjeti blagi negativni trendovi u numeričkom smislu, ključni je nalaz da ne postoje značajne razlike između dva naznačena perioda, niti za jednu od mjerenih dimenzija (mjerenje t testom). Zaključujemo, **da je po svim dimenzijama u području ekonomije stepen demokratičnosti danas manje-više na istom nivou kao i prije četiri godine**. No, ako se uporedi 2020. sa 2007. godinom, konstatujemo da je u posljednjih 13 godina napravljen određen napredak. Ovaj napredak je u najvećoj mjeri izražen kada je riječ o ekonomskoj jednakosti i autonomiji preduzeća ($t(1696)=3.456$, $p<0.01$), te kada je riječ o ekonomskoj jednakosti pojedinaca na tržištu ($t(1673)=3.123$, $p<0.01$), a nešto je manje izražen kada je riječ o mehanizmima zaštite ekonomskih subjekata i pojedinaca ($t(1721)=2.825$, $p<0.01$).

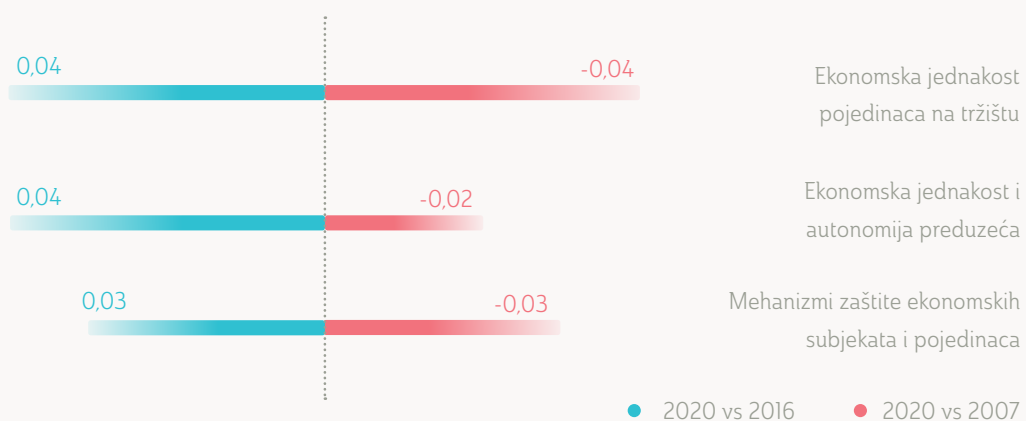
Grafikon 43. Ekonomske slobode i ekonomska participacija: Indeks 2020. godine

Grafikon 44. Ekonomske slobode i ekonomska participacija – trend po dimenzijama

Grafikon 45. Ekonomske slobode i ekonomska participacija: 2020 vs 2012 i 2007

OBRAZOVANJE

14

Obrazovni sistem jedan je od ključnih kada je riječ o jačanju demokratskog potencijala čitavog društva. Obrazovanje u savremenom društvu jeste mehanizam koji treba da obezbijedi jednakost svima na slobodnom tržištu. Stratifikacija u savremenom društvu u velikoj mjeri zavisi od kulturnog kapitala, znanja i vještina kojim pojedinci raspolažu. Obrazovanje je to koje treba da obezbijedi jednake šanse svim pojedincima, a da oni nakon usvajanja potrebnih znanja na svim nivoima društva, političkom i ekonomskom participacijom jačaju sve segmente društva. Ukoliko se obrazovni sistem ne postavi i funkcionise na principima otvorenosti, autonomnosti, efikasnosti, transparentnosti, neće biti moguće da odigra važnu ulogu za cjelokupno društvo. Stoga je veoma važno sagledati rezultate do kog stepena je došao proces reforme obrazovanja u Crnoj Gori, odnosno sagledati taj segment kroz komparaciju sa istraživanjem prethodnog Indeksa demokratije u vezi sa ovom oblašću.

Za ovo područje definisali smo i mjerili sljedeće dimenzije:

- **Otvorenost i participacija u obrazovanju**
- **Autonomija i efikasnost obrazovanja**
- **Zakovitost i kontrola sistema obrazovanja**
- **Pluralizam u obrazovanju**
- **Uticaj i djelotvornost javne rasprave na obrazovanje**
- **Transparentnost i dostupnost informacija u obrazovanju**

Svaka od dimenzija mjerena je po identičnoj i već opisanoj metodološkoj proceduri, a trudili smo se da sve značajnije dimenzije budu uzete u razmatranje. Rezultati mjerenja po dimenzijama i sumarni podaci slijede u daljem tekstu.

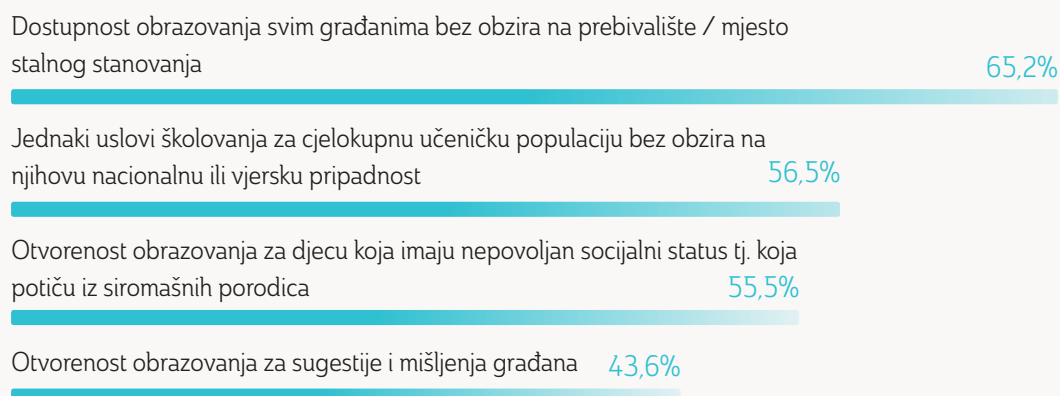
4.1. Otvorenost i participacija u obrazovanju

Ova dimenzija ima za cilj da ispita stepen u kojem je obrazovanje otvoreno za sve društvene grupe. Budući da je socijalni status u velikoj mjeri funkcija obrazovnog procesa, sa stanovišta demokratskosti društva, ovo je veoma važna dimenzija. U grafikonu 46 dajemo prikaz mjerenja u posljednjem istraživanju po svim indikatorima. Podaci ukazuju da je sistem obrazovanja najmanje restriktivan kada je riječ o razlikama koje postoje obzirom na mjesto stanovanja. Sljedeća dva indikatora imaju veoma ujednačenu vrijednost, a odnose se na ostvarivanje jednakosti u školovanju bez obzira na nacionalnu i vjersku pripadnost, te na otvorenost obrazovnog sistema bez obzira na socijalni status. Najmanju vrijednost u okviru ove dimenzije mjerimo kada je riječ o otvorenosti sistema obrazovanja za sugestije građana.

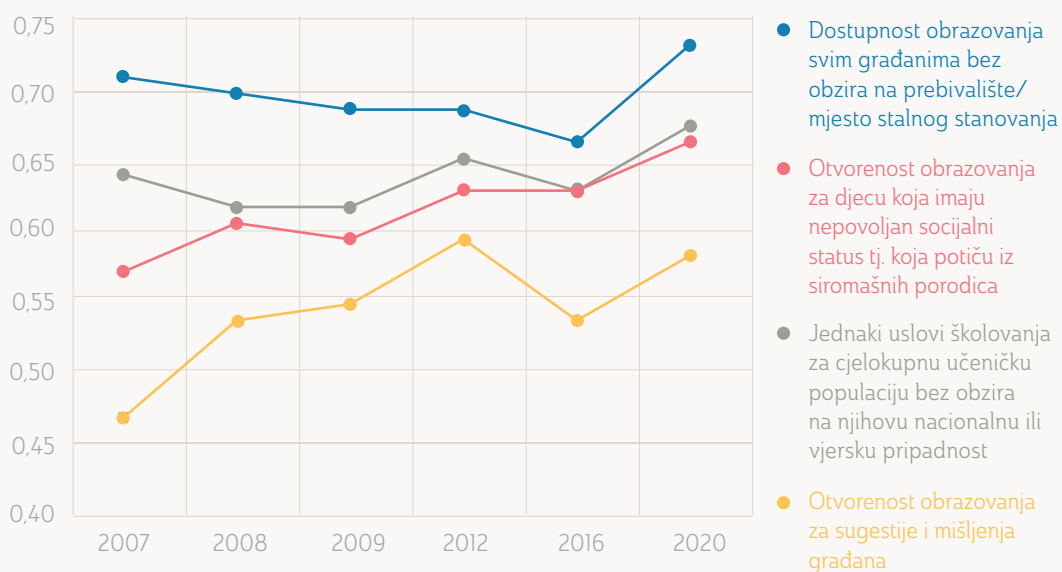
U grafikonu 47 dajemo prikaz trenda po svim indikatorima koje obuhvata ova dimenzija. Rezultati ukazuju **da smo u posljednje četiri godine imali progresivne trendove kada je riječ o svakom pojedinom aspektu koji se tiče otvorenosti i participacije u sistemu obrazovanja**. Konsekventno, u grafikonu 48 imamo jasan prikaz progressa kada se analizira trend ukupnog

kompozitnog skora koji mjeri ovo područje. Dakle, **nema sumnje da je Crna Gora u posljednje četiri godine napredovala kada je riječ o otvorenosti i participaciji u obrazovanju.**

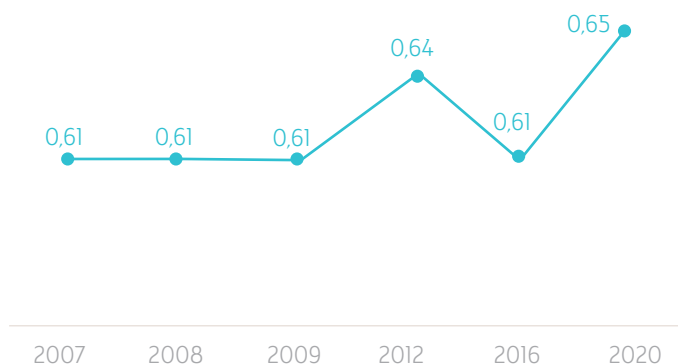
Grafikon 46. Otvorenost i participacija u obrazovanju po indikatorima

Grafikon 47. Otvorenost i participacija u obrazovanju - trend po indikatorima

Grafikon 48. Otvorenost i participacija u obrazovanju: SKOR – trend

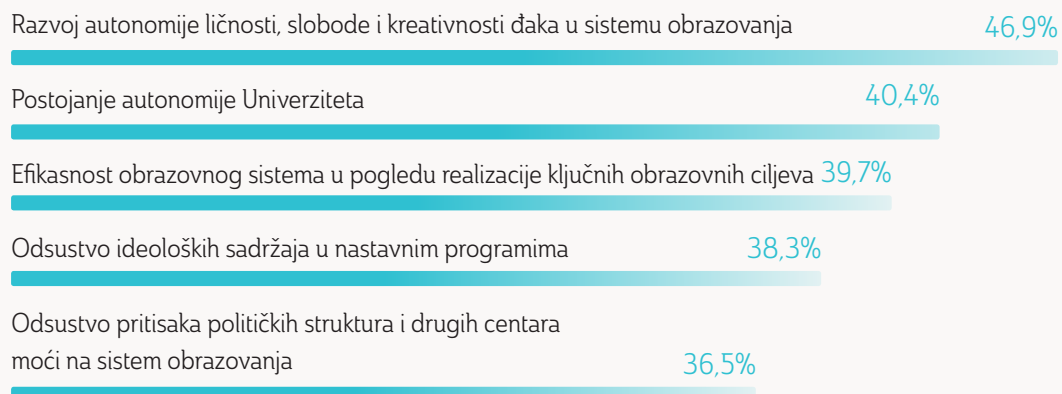

4.2. Autonomija i efikasnost obrazovanja

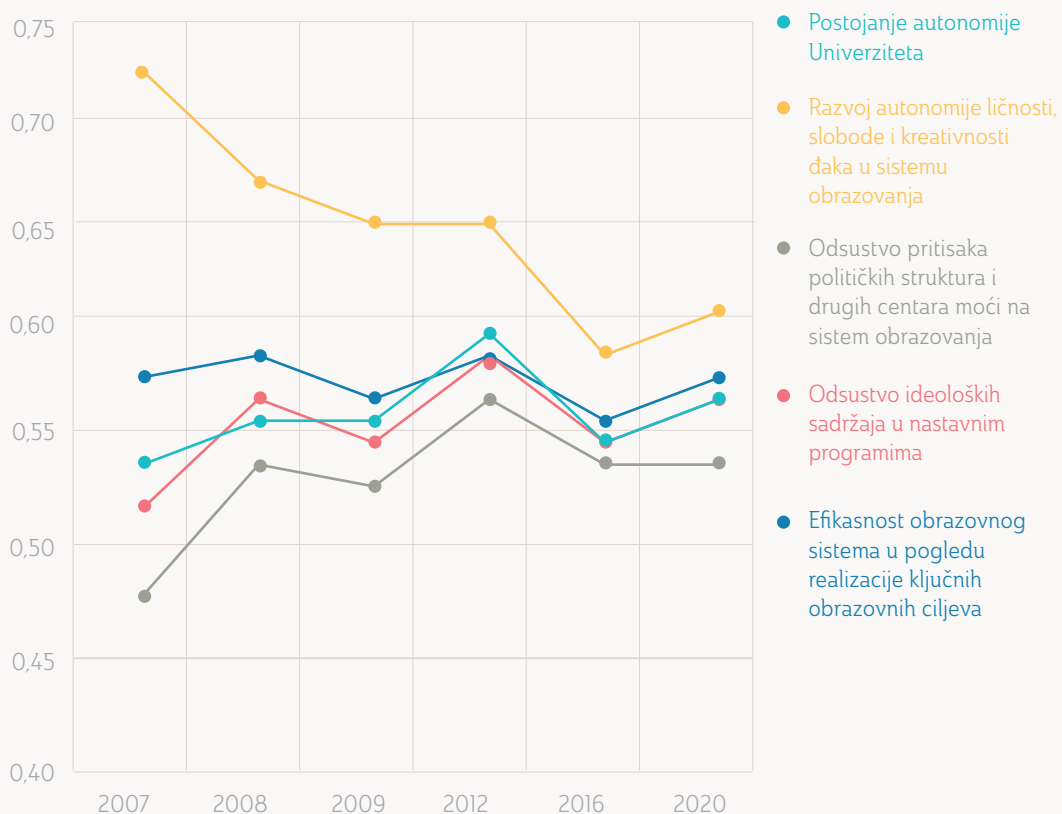
Autonomija obrazovnog sistema obuhvata čitav niz aspekata, od autonomije u smislu odsustva pritiska na sistem obrazovanja, do postojanja unutrašnjih mehanizama usmjerenih na autonomiju samih aktera obrazovnog procesa. Svi ovi aspekti su bili predmet mjerenja u okviru ove dimenzije. Ova dimenzija, takođe, uključuje i pitanje efikasnosti obrazovnog sistema, jer je efikasnost zapravo jedna od ključnih karakteristika u pogledu ishoda koji se očekuje od obrazovanja. Rezultate mjerenja po svim indikatorima prilažemo u grafikonu 49. Najvišu vrijednost mjerimo kada je riječ o razvoju autonomije ličnosti i kreativnosti đaka. Potom, procjena je da je Univerzitet u značajnoj mjeri autonoman, te da obrazovni sistem ostvaruje ključne obrazovne ciljeve. Nešto je niža vrijednost za odsustvo ideoloških sadržaja u nastavnim programima, a najnižu vrijednost u ovom području mjerimo kada je riječ o odsustvu pritiska političkih struktura i drugih centara moći na sistem obrazovanja. Dakle, u ovom području, najveći je problem **politički uticaj na sistem obrazovanja**.

U grafikonu 50 prilažemo rezultate mjerenja trenda po svim indikatorima. U ovom pogledu ključna je informacija da u svim aspektima mjerimo veoma niske progresivne vrijednosti koje se prije mogu tumačiti kao stagnacija. Konačno, u grafikonu 51 prilažemo analizu trenda mjerenja za čitavu dimenziju. Podatak ukazuje **da bilježimo stagnaciju u posljednje četiri godine kada je riječ a autonomiji i efikasnosti obrazovnog sistema**.

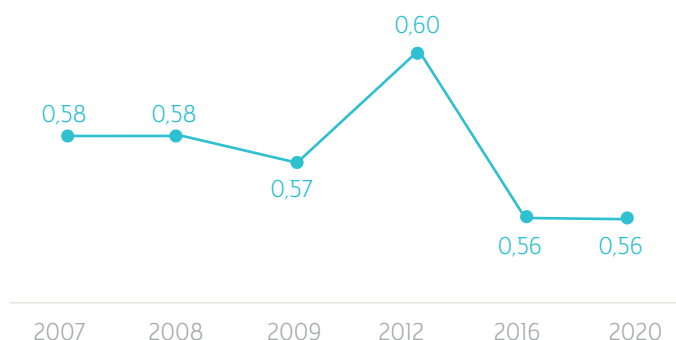
Grafikon 49. Autonomija i efikasnost obrazovanja po svim indikatorima

Grafikon 50. Autonomija i efikasnost obrazovanja po svim indikatorima – trend

Grafikon 51. Autonomija i efikasnost obrazovanja: SKOR – trend

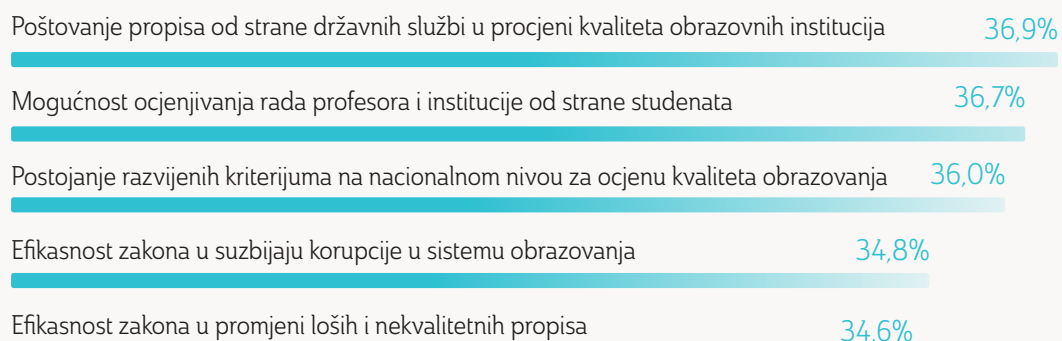
4.3. Zakonitost i kontrola sistema obrazovanja

Pored autonomije i efikasnosti, u demokratskom društvu bi trebalo da postoje mehanizmi kontrole obrazovanja koji obezbjeđuju njegovu zakonitost. Ovo zapravo znači da društvo mora da razvije čitav niz mjera kontrole sistema obrazovanja, kako bi čitav obrazovni proces bio u stanju da obezbijedi efikasnost i demokratičnost. Ovu dimenziju mjerili smo posredstvom pet indikatora i distribuciju nalaza prilažemo u grafikonu 52. Rezultati ukazuju da je u oblasti kontrole i zakonitosti sistema obrazovanja najbolji rezultat ostvaren u pogledu poštovanja propisa i procjene kvaliteta rada obrazovnih institucija, a potom kada je riječ o mogućnosti da studenti ocjenjuju profesore i institucije u kojima se školuju. Potom slijedi procjena postojanja razvijenih nacionalnih kriterijuma za ocjenu kvaliteta obrazovanja. **Dva najniže ocijenjena aspekta unutar ove dimenzije su efikasnost zakona u suzbijanju korupcije u sistemu obrazovanja, te efikasnost zakona u promjeni loših i nevalitetnih propisa.**

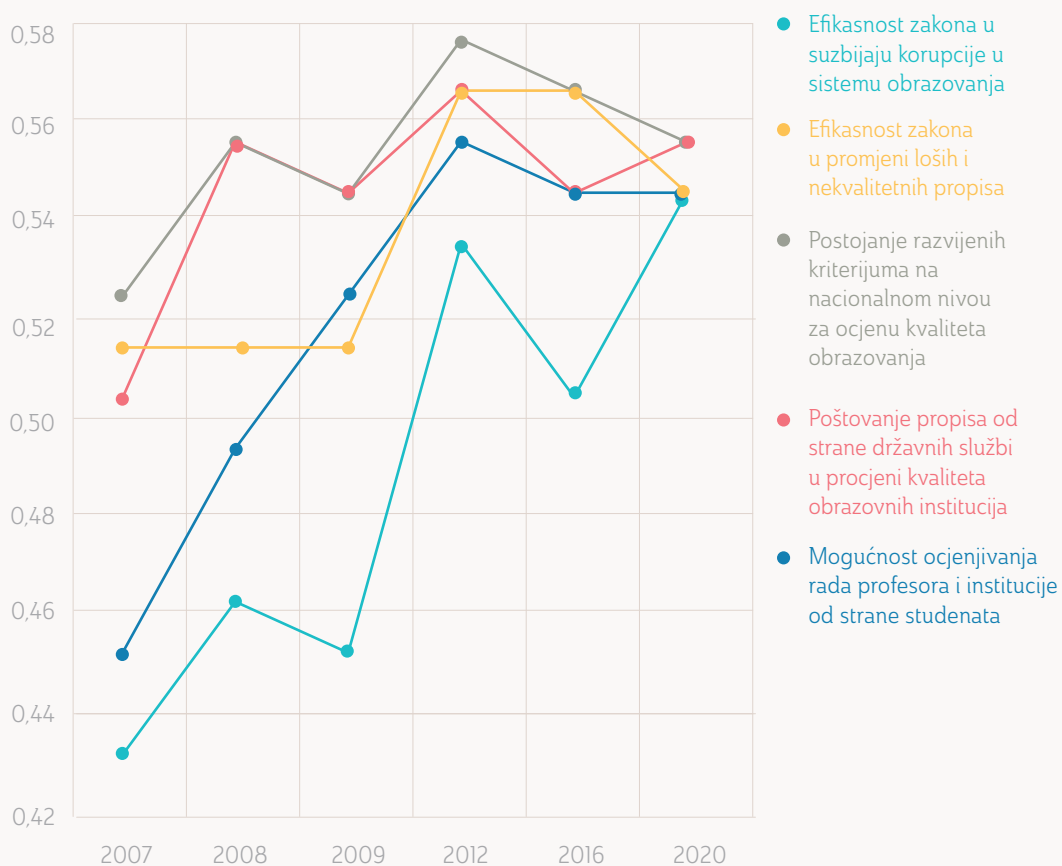
U grafikonu 53 prilažemo prikaz trenda po svim indikatorima ove dimenzije. Rezultati mjerenja pokazuju **da je najveći progres ostvaren kada je riječ o efikasnosti zakona u suzbijanju korupcije u visokom obrazovanju.** Dakle, aspekt koji je najlošije ocijenjen bilježi najprogresivniji trend, što se može smatrati značajnim napretkom. U ostalim aspektima (indikatorima) mjerene vrijednosti su na manje-više istom nivou kao i prije četiri godine.

Konačno, u grafikonu 54 prilažemo analizu trenda kumulativnog skora u ovoj dimenziji, a **rezultati ukazuju da je ukupan nivo kontrole i zakonitosti u sistemu obrazovanja na istom nivou kao i prije četiri godine.**

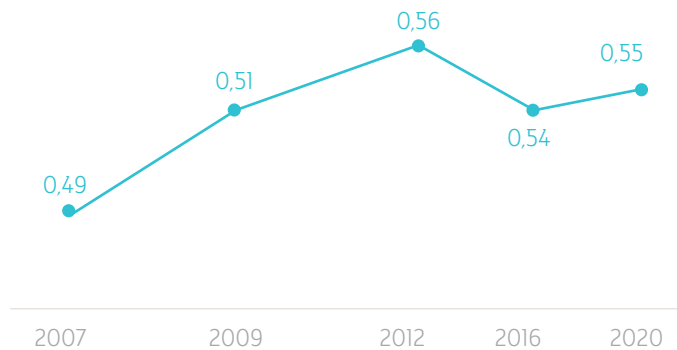
Grafikon 52. Zakonitost i kontrola sistema obrazovanja po indikatorima

Grafikon 53. Zakonitost i kontrola sistema obrazovanja po indikatorima – trend

Grafikon 54. Zakonitost i kontrola sistema obrazovanja: SKOR – trend

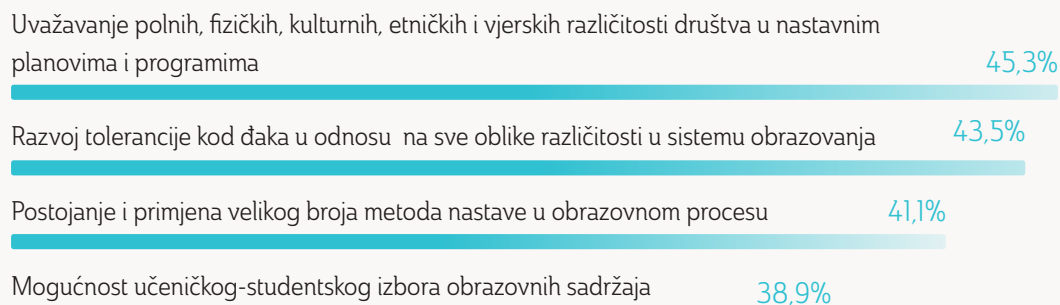
4.4. Pluralizam u obrazovanju

Poštovanje pluralizma u sistemu obrazovanja je jedan od najvažnijih principa obezbjeđivanja demokratičnosti u obrazovanju. U okviru ove dimenzije, mi smo uvažili sve ključne principe na kojima pluralizam u ovoj dimenziji treba da počiva. Čitava dimenzija mjerena je posredstvom četiri indikatora, a njihov prikaz prilažemo po hijerarhiji u grafikonu 55. Rezultati ukazuju da, kada je o pluralizmu riječ, komparativno, u najvećoj mjeri je ostvaren pluralizam u nastavnim planovima koji uvažavaju sve ključne socio-kulturne razlike koje postoje u Crnoj Gori. Potom, veoma pozitivno je ocijenjen razvoj tolerancije kod đaka, bez obzira na različitosti. Nešto niže je ocijenjeno postojanje i primjena velikog broja metoda u nastavnom procesu, a najmanju mjerenu vrijednost identifikujemo kada je riječ o mogućnosti da učenici biraju obrazovne sadržaje.

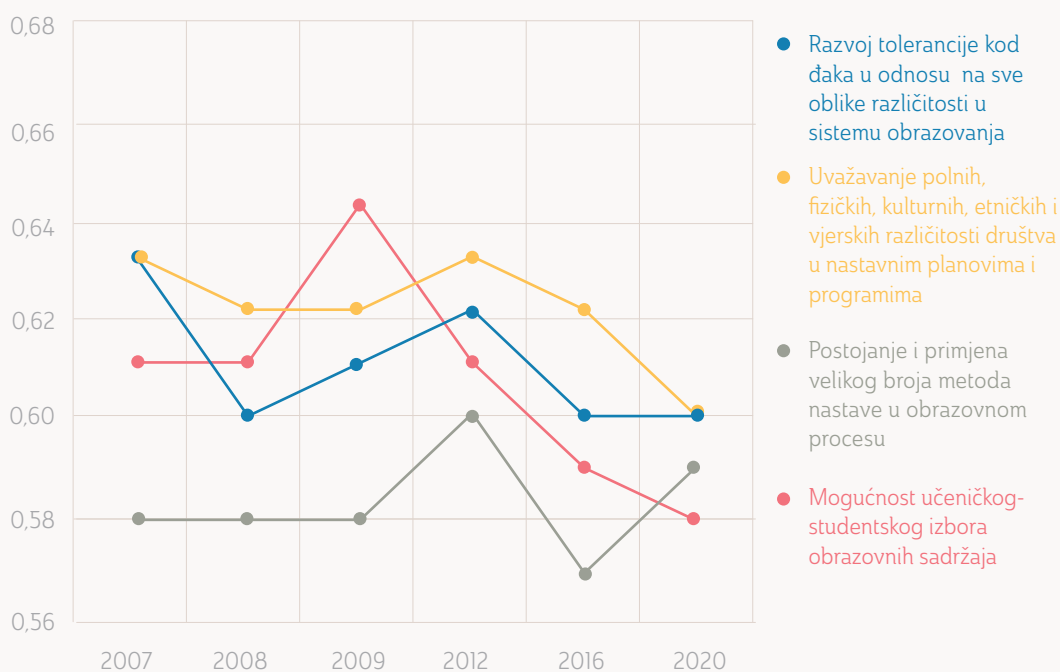
U grafikonu 56 dajemo prikaz analize trenda za sve indikatore u okviru dimenzije koja se tiče pluralizma u obrazovanju. Podaci ukazuju na kolebljive, ali prilično stabilne trendove. Nešto bolje vrijednosti danas u odnosu na prije četiri godine mjerimo kada je riječ o postojanju metoda pluralizma u nastavi, a nešto niže vrijednosti kada je riječ o uvažavanju socio-ekonomskih i kulturnih razlike. Vrijednosti preostala dva indikatora su na manje-više istom nivu kao i prije četiri godine.

Konačno, u grafikonu 57 prilažemo prikaz trenda kumulativnog sintetičkog skora pluralizma u obrazovanju za sve talase istraživanja. Podaci ukazuju da, ipak, u određenoj mjeri možemo govoriti o blagim negativnim trendovima kada je riječ o pluralizmu obrazovanja.

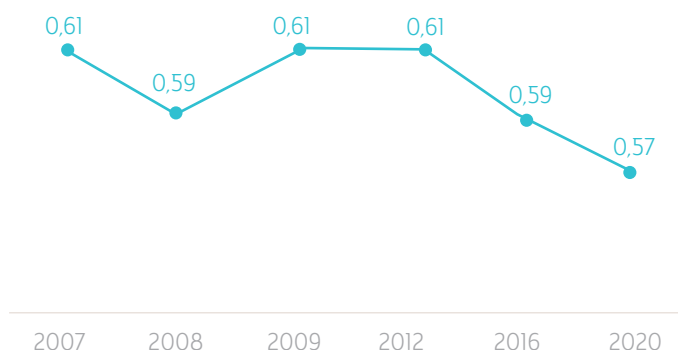
Grafikon 55. Pluralizam u obrazovanju po svim indikatorima

Grafikon 56. Pluralizam u obrazovanju po svim indikatorima – trend

Grafikon 57. Pluralizam u obrazovanju po svim indikatorima: SKOR – trend

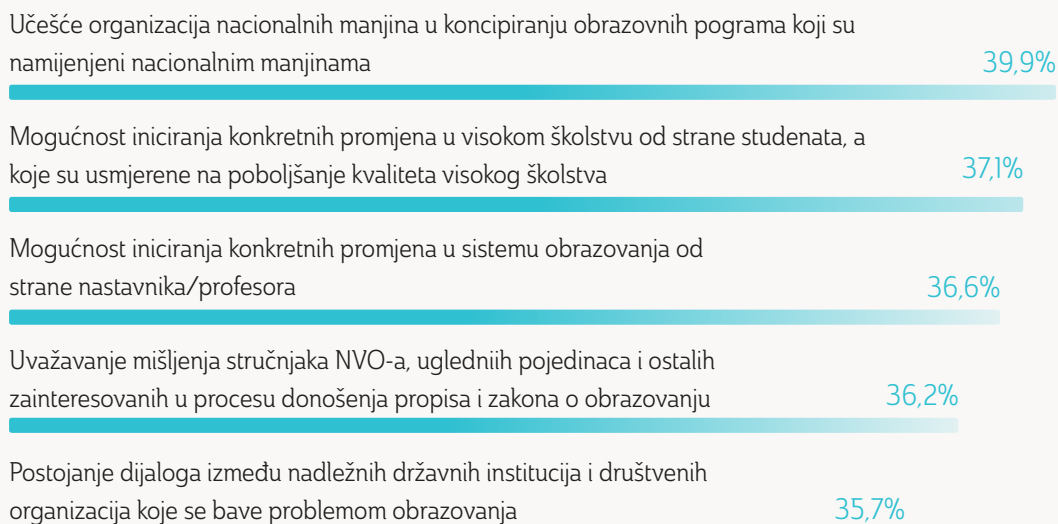

4.5. Uticaj i djelotvornost rasprave o obrazovanju

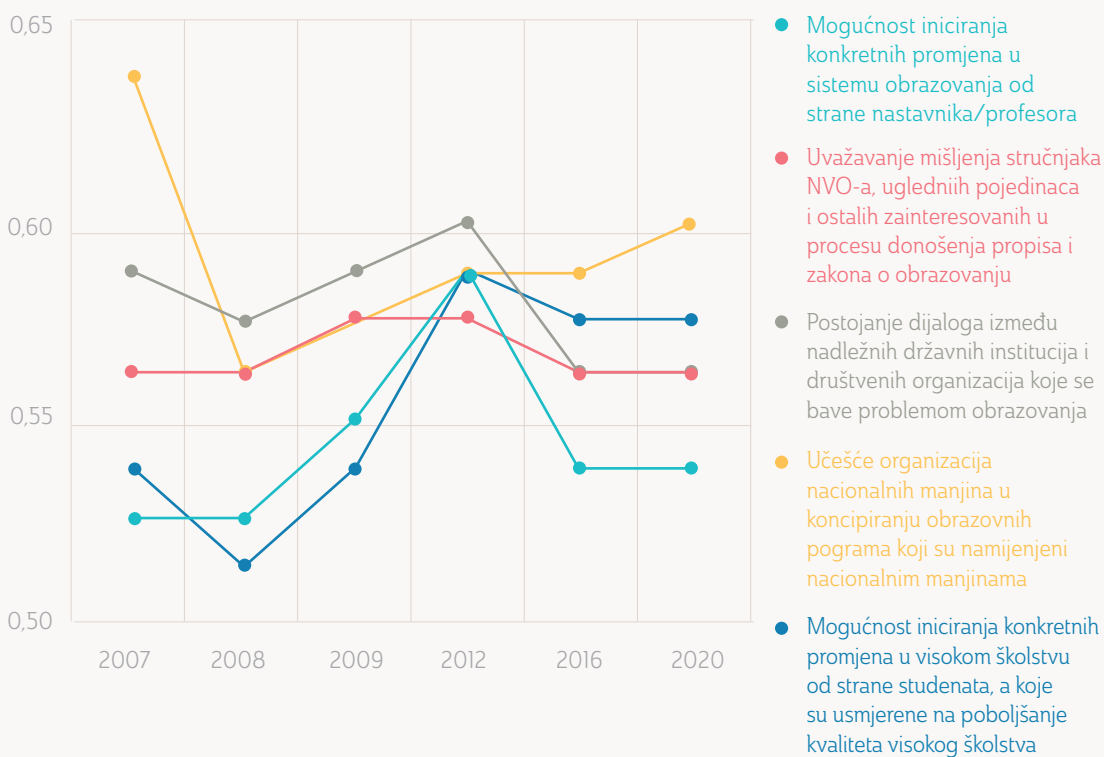
Javna rasprava obezbjeđuje čitav niz važnih informacija koje su više nego korisne za uspješnu transformaciju pojedinih društvenih oblasti. U datoj konstelaciji definisali smo mrežu indikatora koji imaju za cilj da izmjere kako uticaj, tako i djelotvornost javne rasprave na sistem obrazovanja. U grafikonu 58 prilažemo rezultate mjerenja po svim indikatorima u posljednjem istraživanju. Nalazi ukazuju da su najbolji rezultati ostvareni kada je riječ o učešću organizacija nacionalnih manjina u koncipiranju obrazovnih programa koji su namijenjeni njima. Potom slijedi indikator koji mjeri mogućnost inicijative studenata usmjerene na konkretne promjene u visokom školstvu, a zatim, mogućnost promjena koje iniciraju sami profesori. Po hijerarhiji, u nešto manjoj mjeri je ostvareno uvažavanje NVO stručnjaka i drugih istaknutih pojedinaca kada je riječ o propisima i zakonima u obrazovanju. Posljednji po hijerarhiji je indikator koji mjeri dijalog između državnih institucija i društvenih organizacija o samom sistemu obrazovanja.

Pregled trenda po svim indikatorima koji pokrivaju ovu dimenziju prilažemo u grafikonu 59. Rezultati ukazuju **na gotovo identične vrijednosti po svim indikatorima u poređenju sa referentnim vrijednostima prije četiri godine**. Drugim riječima, u svim aspektima je nivo djelotvornosti i uticaja javne rasprave u obrazovanju na istom nivou kao i prije četiri godine. Ovaj nalaz samo potvrđujemo kada sagledamo kretanje ukupnog skora na ovoj dimenziji (grafikon 60).

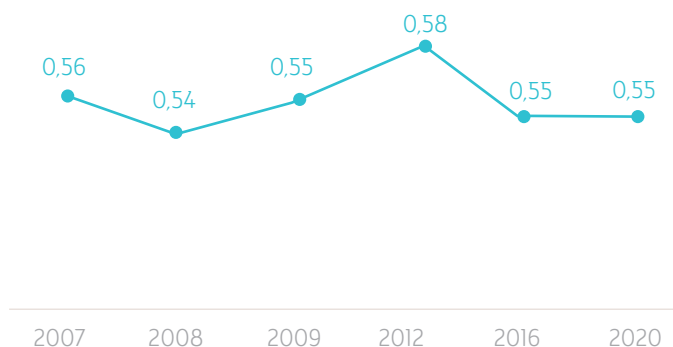
Grafikon 58. Uticaj i djelotvornost javne rasprave u obrazovanju po svim indikatorima

Grafikon 59. Uticaj i djelotvornost javne rasprave u obrazovanju po svim indikatorima – trend

Grafikon 60. Uticaj i djelotvornost javne rasprave u obrazovanju: SKOR – trend

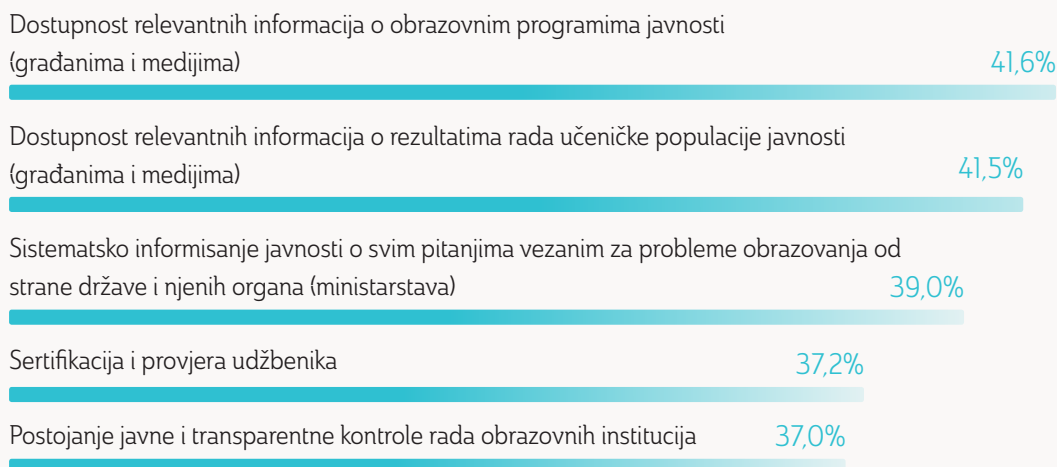

4.6. Transparentnost i dostupnost informacija u obrazovanju

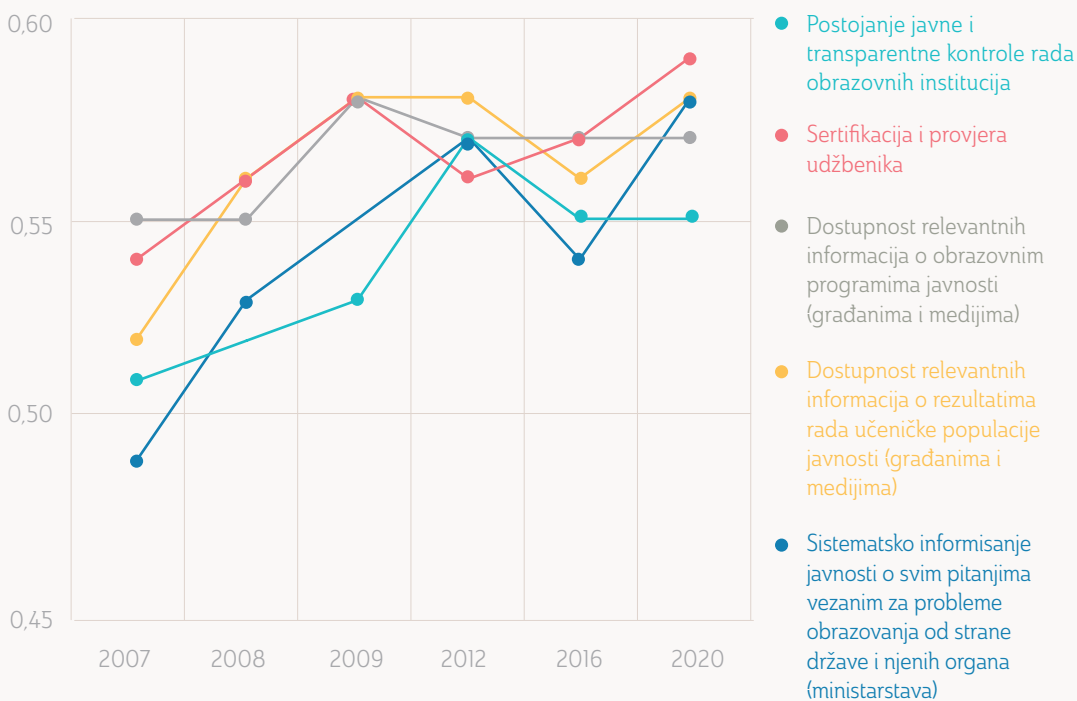
Javnost i dostupnost informacija u sistemu obrazovanja jeste veoma važno pitanje budući da se na ovaj način između javnosti i sistema obrazovanja uspostavlja dvosmjerna komunikacija koja je svakako važna za dalje procese demokratizacije obrazovnog sistema. Prikaz mjerenja ove dimenzije po svim indikatorima prilažemo u grafikonu 61. Rezultati ukazuju da su najdostupnije informacije one koje se tiču obrazovnih programa, a potom one informacije koje se tiču rezultata rada učenika. U manjoj mjeri su dostupne informacije koje se tiču problema obrazovanja. Najmanje su dostupne informacije koje se tiču sertifikacije i provjere udžbenika, kao i informacije koje se odnose na postojanje javne i transparentne kontrole rada obrazovnih institucija.

U grafikonu 62 dajemo prikaz trenda svih indikatora koji se tiču transparentnosti sistema obrazovanja. Rezultati trenda ukazuju da su vrijednosti veoma bliske referentnom mjerenju od prije četiri godine. **Jedini nešto značajniji progres mjerimo kada je riječ o sistematskom informisanju građana o problemima obrazovanja od strane države i nadležnih institucija.** Usljed toga i kumulativni progres ukupnog skora kojim mjerimo ovu dimenziju bilježi veoma skroman progres (grafikon 63).

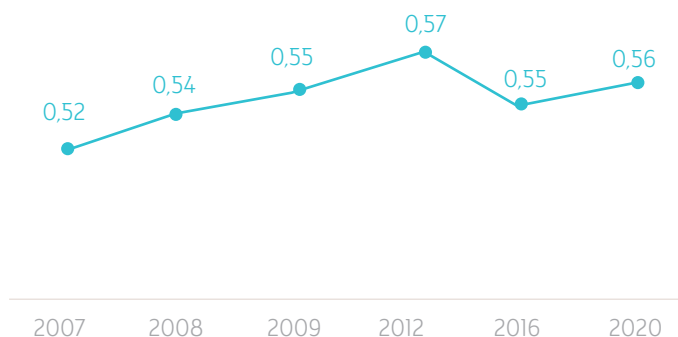
Grafikon 61. Transparentnost i dostupnost informacija u obrazovanju po svim indikatorima

Grafikon 62. Transparentnost i dostupnost informacija u obrazovanju po svim indikatorima – trend

Grafikon 63. Transparentnost i dostupnost informacija u obrazovanju: SKOR - trend

4.7 Sumarni pokazatelji za područje obrazovanja

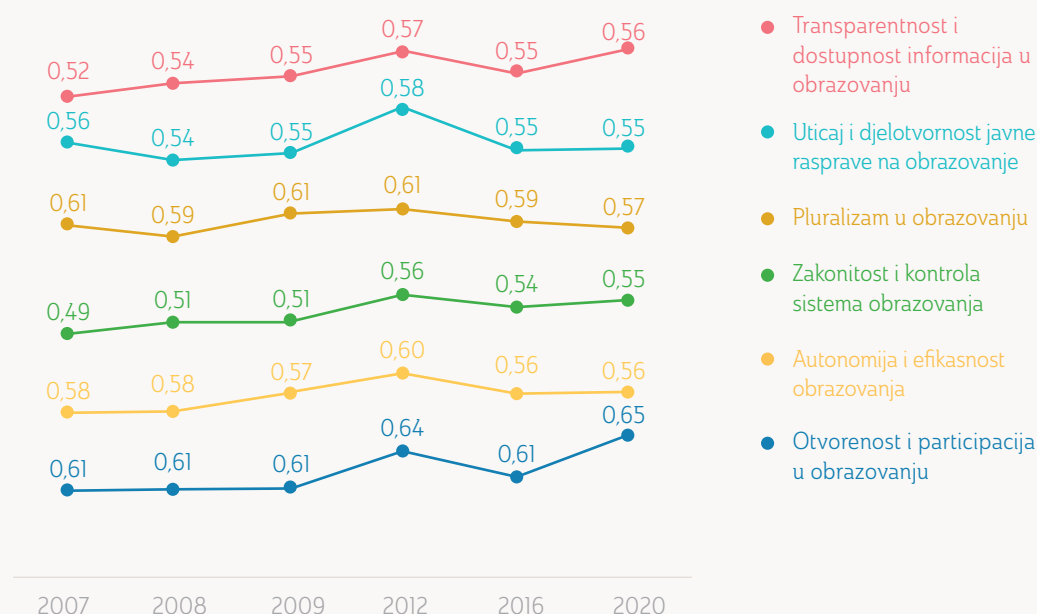
Na osnovu sveukupne analize stanja demokratije u oblasti obrazovanja, moguće je procijeniti stanje po svim ključnim dimenzijama, kao i trendove koji ukazuju na promjene koje su se desile od prvog mjerenja prije trinaest godina do danas. Kada govorimo o pokazateljima za područje obrazovanja, rezultati očitito ukazuju na značajno više vrijednosti nego kada je riječ o svim ostalim područjima u kojima smo mjerili stanje demokratije. Komparativno, najviši nivo demokratičnosti u obrazovanju bilježimo u pogledu otvorenosti i participacije u obrazovanju. Sve ostale dimenzije po rezultatima mjerenja su na veoma ujednačenom nivou.

Grafikon 64. Demokratičnost u obrazovanju – Indeks 2020. godine

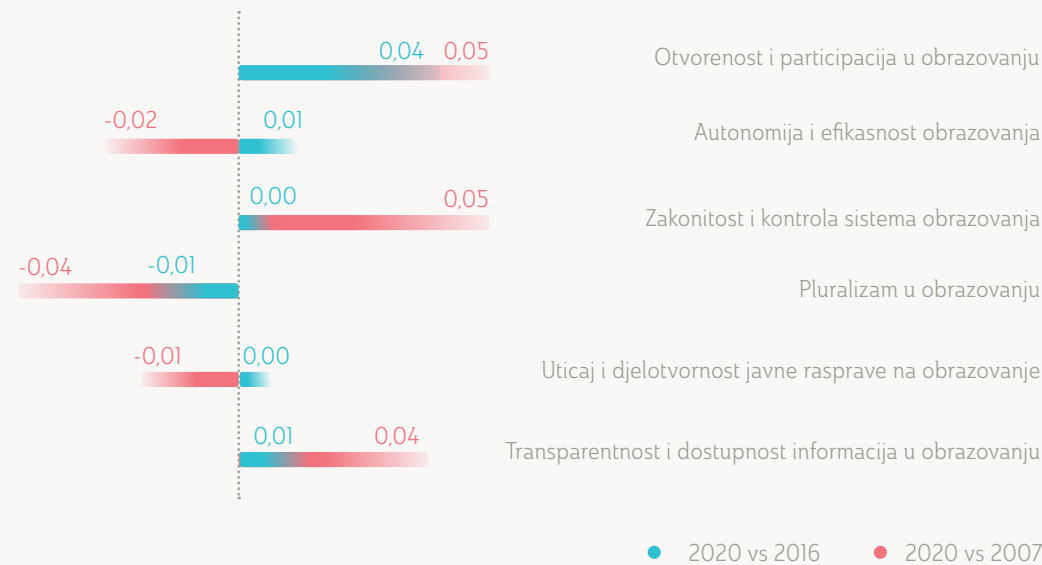
Rezultati mjerenja trenda po svim dimenzijama priloženi su u grafikonu 65. Rezultati ukazuju da, u poređenju sa 2016. godinom, ne bilježimo promjene kada je riječ o autonomiji i efikasnosti, zakonitosti i kontroli, pluralizmu, uticaju i djelotvornosti javne rasprave i transparentnosti u sistemu obrazovanja. Sa druge strane, **naglašen progresivan trend mjerimo kada je riječ o otvorenosti i participaciji** ($t(1498)=3.013$, $p<0.01$).

Grafikon 65. Demokracija u obrazovanju – trend po svim dimenzijama

Na kraju, u grafikonu 66 dajemo prikaz razlika mjerenja iz posljednjeg istraživanja u odnosu na 2016. i 2007. godinu. Podaci ukazuju da je nivo uticaja i djelotvornosti javne rasprave, te autonomije i efikasnosti stepena mjerenja danas na istom nivou kao i 2007. godine. Sa druge strane, kada je riječ o pluralizmu u obrazovanju, mjerimo negativan trend ($t(1703)=3.003$, $p<0.01$). U svim ostalim dimenzijama trendovi su progresivni, opet, kada uporedimo prvobitno istraživanje i ovo koje smo realizovali 2020. godine.

Grafikon 66. Demokratičnost u obrazovanju: 2020 vs 2016 i 2020 vs 2007

MEDIJI

05

Mediji u demokratskim društvima bi trebalo da imaju nekoliko funkcija da bi na valjan način doprinosili konsolidaciji demokratskog sistema. Dakle, mediji treba da budu izvor pouzdanih informacija, te kontrolori vlasti i nosioci uloge psa čuvara demokratije i demokratskih vrijednosti uopšte. Dalje, od medija se očekuje da budu mehanizam preko kojeg javnost kontroliše kako neki izabrani predstavnici u njihovo ime vrše vlast, da budu svojevrsan forum za javnu debatu, kreiraju ambijent u kojem se različite društvene ideje, od strane različitih subjekata prezentuju i sukobljavaju, da bi se oko njih, kao krajnji produkt, stvorio opšti društveni konsenzus. Baveći se ovim područjem, definisali smo sljedeće dimenzije koje su predstavljale predmet mjerenja:

- Autonomija i nezavisnost medija
- Profesionalnost medija
- Nepostojanje monopola i ravnopravnosti medija
- Otvorenost medija

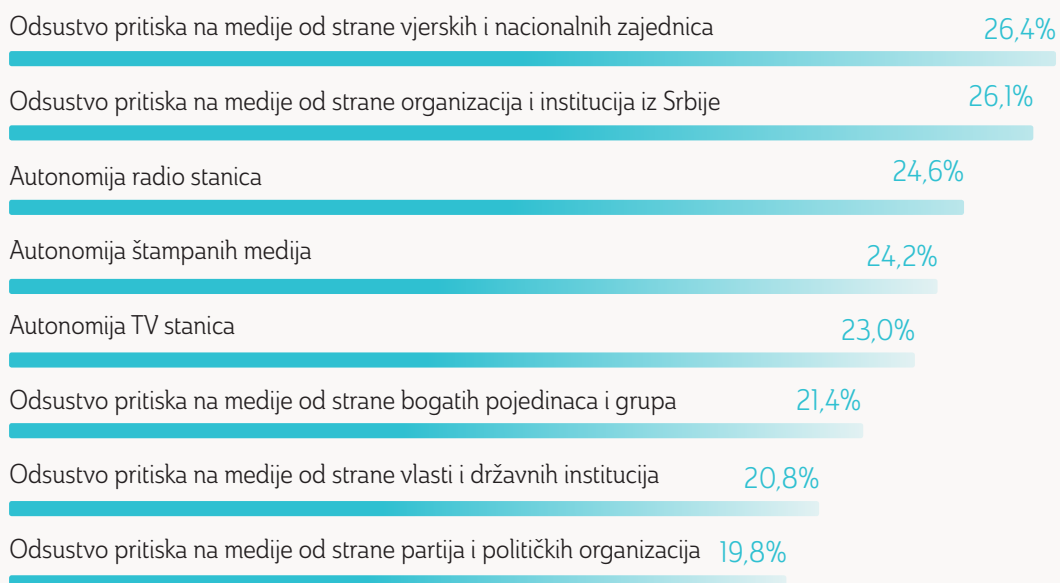
Metodološki gledano, primijenjena je ista procedura kao i u prethodnim dimenzijama, a kumulativno na osnovu svih dimenzija bilo je moguće sintetizovati jedinstvenu ocijenu za cijelo područje.

5.1. Autonomija i nezavisnost medija

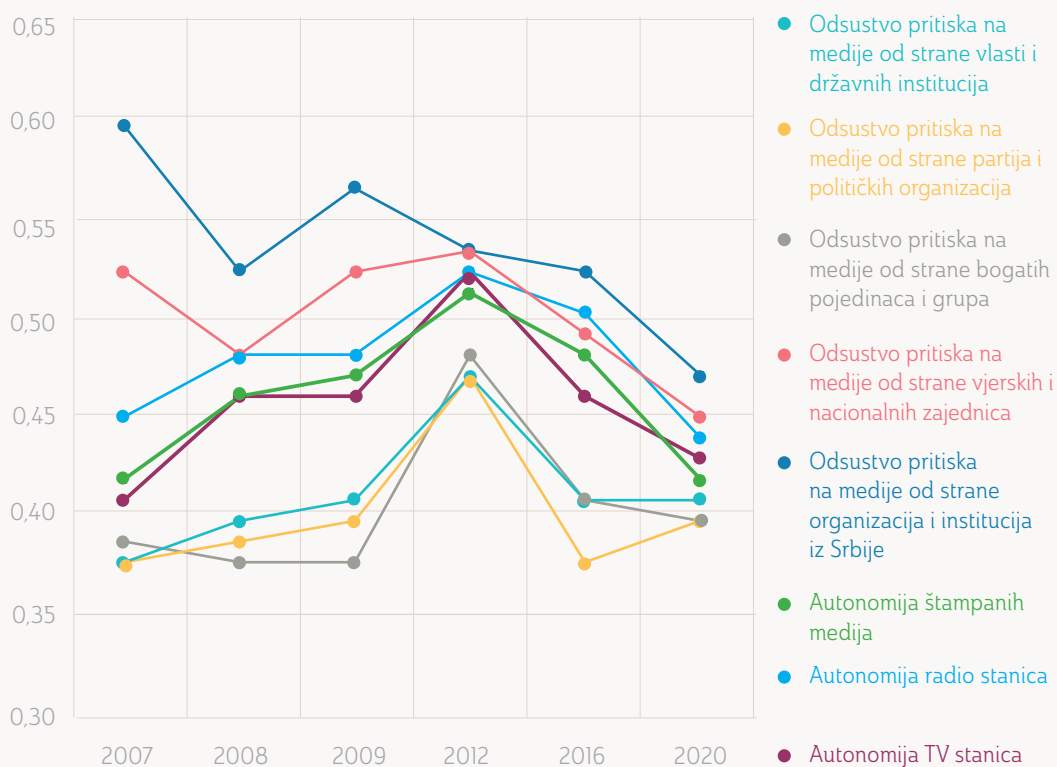
Prva dimenzije koja je predmet mjerenja u okviru ovog područja jeste autonomija i nezavisnost medija. U ovom pogledu nastojali smo izmjeriti stepen ostvarene autonomije, posebno za štampane i elektronske medije, ali je skor na ovoj dimenziji integrisan jer tretira identično polje (autonomiju i nezavisnost). U grafikonu 67 prilažemo nalaze mjerenja ove dimenzije po svim indikatorima. Najprije, konstatujemo da su procentualne vrijednosti relativno niske, naročito u poređenju sa referentnim vrijednostima koje smo imali prilike da prikazemo kada smo se bavili obrazovanjem. Dakle, kada je riječ o autonomiji i nezavisnosti medija, najvišu vrijednost mjerimo kada je riječ o odsustvu pritiska na medije od strane vjerskih i nacionalnih zajednica. Potom, slijedi indikator koji mjeri eventualni pritisak na medije od strane organizacija iz Srbije. Nakon toga, sa veoma sličnim numeričkim vrijednostima procijenjena je autonomija radio stanica, štampanih medija, te TV stanica. Slijedi odsustvo pritiska na medije od strane bogatih pojedinaca i grupa, a najniže vrijednosti mjerimo kada je riječ o odsustvu pritiska od strane vlasti i državnih institucija i pritiska od strane partija i političkih organizacija. Dakle, zaključujemo, **najveća prijetnja po nezavisnost i autonomiju medija dolazi od strane političkih partija i političkih organizacija.**

U grafikonu 68 prilažemo trend po svim indikatorima koji mjere ovu dimenziju. Podaci pokazuju pretežno negativne trendove, tačnije, osim kada je riječ o političkom uticaju na medije (partije i država) gdje su mjerene vrijednosti manje-više na istom nivou kao i 2016. godine, po svim ostalim indikatorima mjerimo niže vrijednosti. U skladu sa ovim nalazima je i podatak ukupnog skora nove dimenzije prikazan u grafikonu 69, a koji ukazuju **da je danas stepen nezavisnosti i autonomije medija generalno na nižem nivou nego što je to bilo slučaj prije četiri godine.**

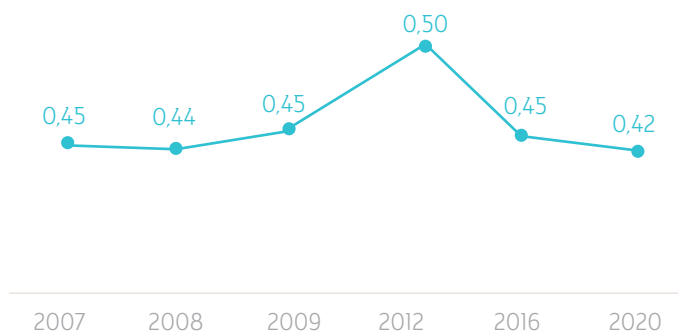
Grafikon 67. Autonomija i nezavisnost medija po svim indikatorima

Grafikon 68. Autonomija i nezavisnost medija po svim indikatorima – trend

Grafikon 69. Autonomija i nezavisnost medija: SKOR – trend

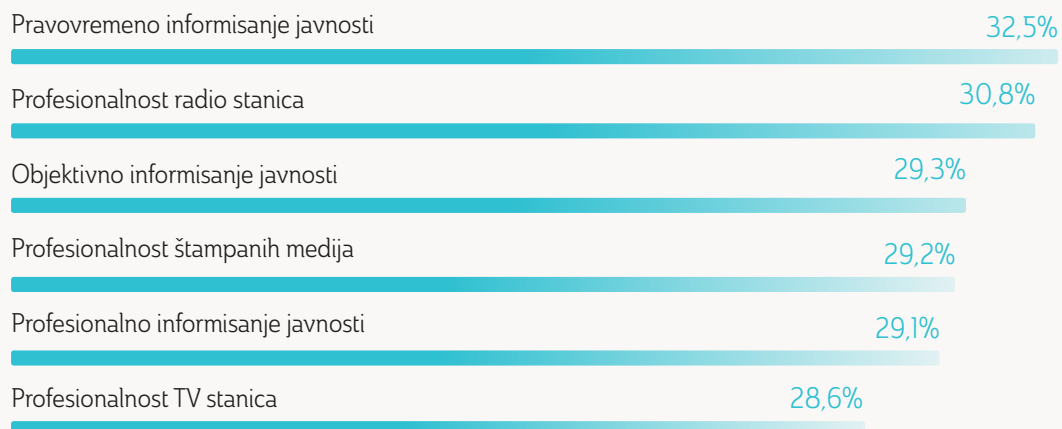

5.2. Profesionalnost medija

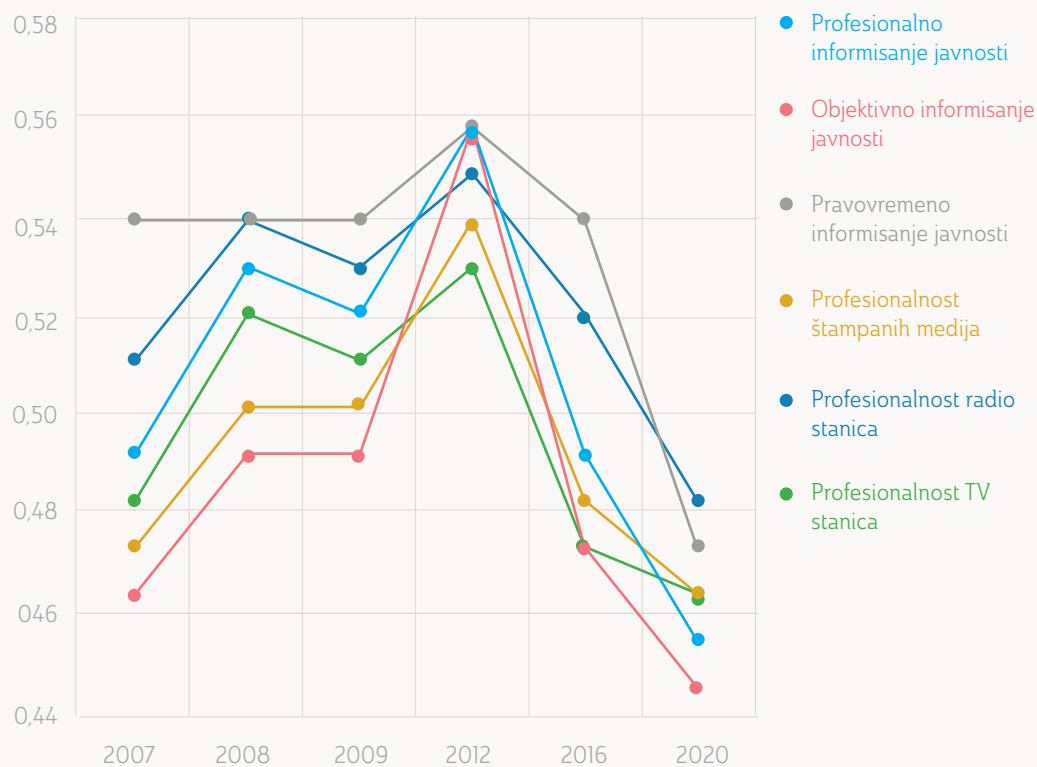
Naredna dimenzija u okviru područja koje se tiče medija jeste profesionalnost medija. Ova dimenzija je mjerena posredstvom šest indikatora, a distribuciju naših nalaza po hijerarhiji prikazujemo u grafikonu 70. Rezultati ukazuju da se, kada je riječ o profesionalnosti medija, na najvišem nivou nalaze **pravovremeno informisanje javnosti i profesionalnost radio stanica**. Potom se lošije procijenjuje objektivno informisanje javnosti, profesionalnost štampanih medija i profesionalno informisanje javnosti. **Najnižu mjerenu vrijednost u okviru ove dimenzije identifikujemo kada je riječ o profesionalnosti TV stanica.**

Kada govorimo o trendu u okviru ove dimenzije, na svakom pojedinom indikatoru rezultati ukazuju da su mjerene vrijednosti niže nego što je to bio slučaj prije četiri godine (grafikon 71). Drugim riječima, **u svakom pojedinom aspektu koji se tiče profesionalnosti medija, danas je lošije stanje nego što je to bio slučaj prije četiri godine.** Ovaj podatak je potkrijepljen i mjerenjem ukupnog skora na ovoj dimenziji (grafikon 72), a koji jasno ukazuju **da je nivo profesionalnosti medija 2020. godine niži nego što je to bio slučaj 2016. godine.**

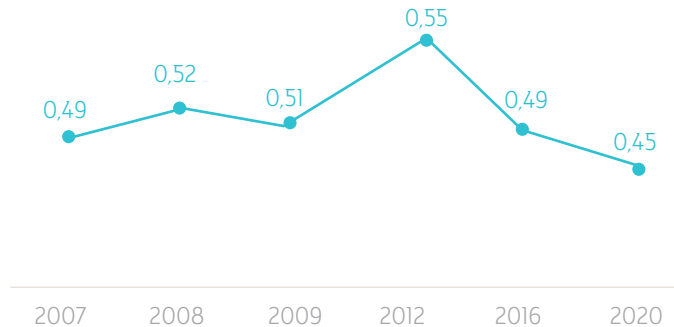
Grafikon 70. Profesionalnost medija po svim indikatorima

Grafikon 71. Profesionalnost medija po svim indikatorima – trend

Grafikon 72. Profesionalnost medija: SKOR – trend

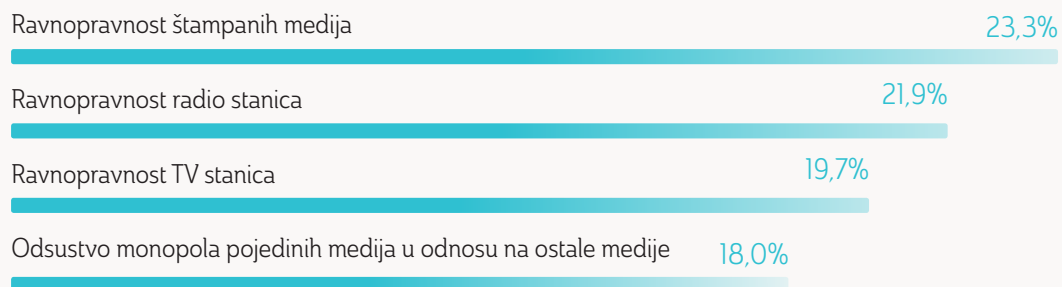

5.3. Nepostojanje monopola i ravnopravnost medija

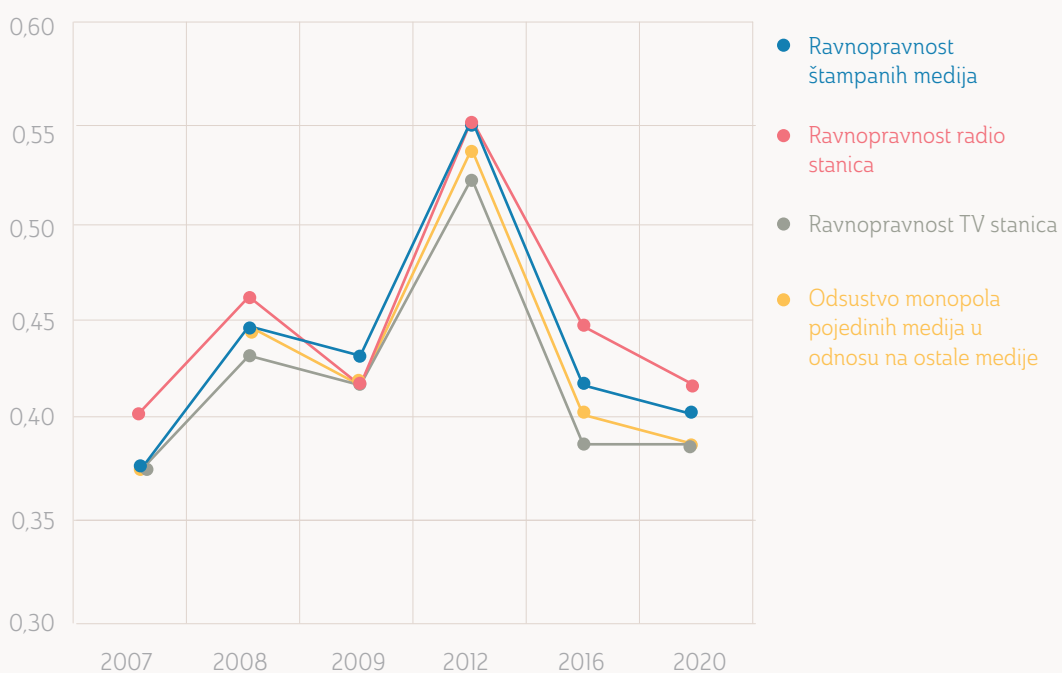
Postojanje monopola u bilo kojem segmentu demokratskog društva predstavlja ozbiljnu prepreku sa stanovišta ostvarenja demokratskih principa. Kada je o medijima riječ, ovaj problem je posebno izražen, jednostavno zato što u takvoj situaciji u ukupnoj političkoj komunikaciji može da dominira samo jedan politički diskurs i to onaj koji je odgovoran za monopol u medijima. Mjerenje ove dimenzije realizovali smo posredstvom četiri indikatora, a rezultate mjerenja po hijerarhiji prilažemo u grafikonu 73. Rezultati ukazuju da je najviša mjerena vrijednost kada je riječ o ravnopravnosti štampanih medija, a potom slijedi ravnopravnost radio stanica, te ravnopravnost TV stanica. Najnižu vrijednost mjerimo kada je riječ o odsustvu monopola pojedinih medija u odnosu na ostale medije. Dakle, zaključujemo **da je najveći problem unutar ove dimenzije postojanje monopola pojedinih medija u odnosu na druge medije.**

U grafikonu 74 dajemo prilaz trendova po svim indikatorima koji sačinjavaju ovu dimenziju. Rezultati ukazuju na veoma stabilne i blago negativne trendove po svim indikatorima. U grafikonu 75 dajemo prikaz trenda ukupnog skora ove dimenzije, a podaci ukazuju na zanemarljivo male negativne trendove, iliti, **postojanje monopola i neravnopravnosti između medija koje je danas na istom nivou kao i prije četiri godine.**

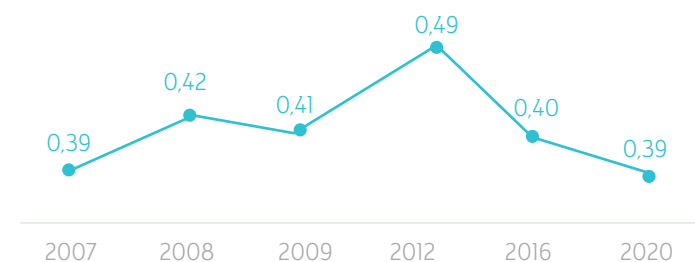
Grafikon 73. Nepostojanje monopola i ravnopravnost medija po svim indikatorima

Grafikon 74. Nepostojanje monopola i ravnopravnost medija po svim indikatorima – trend

Grafikon 75. Nepostojanje monopola i ravnopravnost medija: SKOR - trend

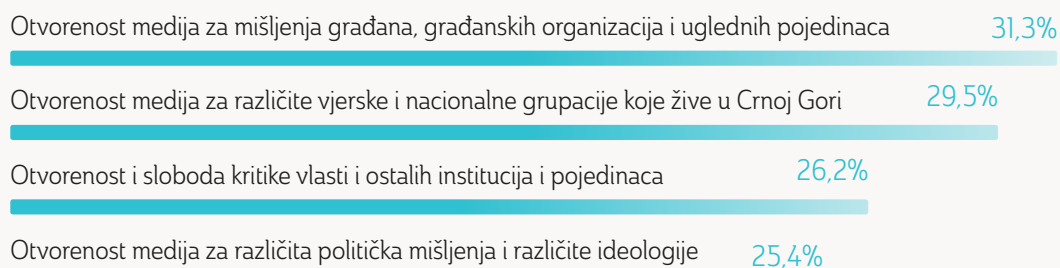

5.4. Otvorenost medija

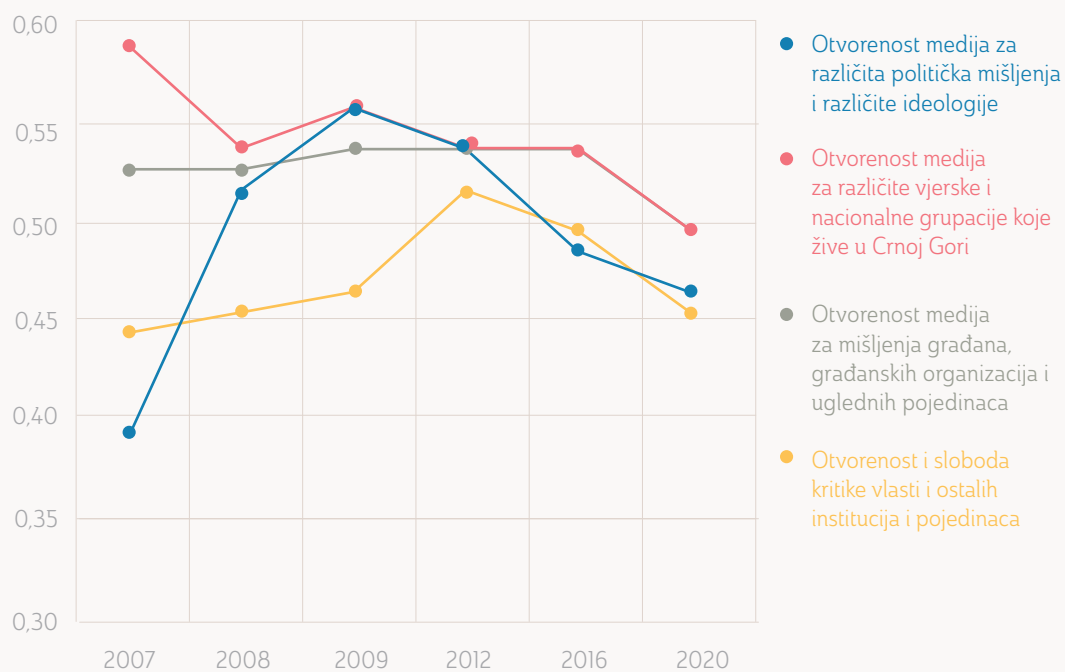
U politički pluralnom i nacionalno heterogenom društvu mediji moraju biti u stanju da, u skladu sa demokratskim principima, reflektuju različita mišljenja i stavove i da imanentno integrišu sve različitosti u jedinstven politički i društveni prostor. Stoga, naš Indeks obuhvata jednu važnu dimenziju koju smo kvalifikovali kao “otvorenost medija”. U okviru ove dimenzije definisali smo četiri indikatora, a distribuciju osnovnih nalaza frekvencije po indikatorima prilažemo u grafikonu 76. Na osnovu nalaza istraživanja, procjena je da su mediji najotvoreniji za mišljenja građana, građanskih organizacija i uglednih pojedinaca. Potom, slijedi otvorenost medija za različite vjerske i nacionalne grupacije. U manjoj mjeri su mediji otvoreni kada je riječ o kritici vlasti i ostalih institucija i pojedinaca, a u najmanjoj mjeri su otvoreni prema različitim političkim mišljenjima i ideologijama.

U grafikonu 77 dajemo prikaz trenda po svim indikatorima. Podaci ukazuju **da su vrijednosti na svakom pojedinom indikatoru niži danas nego što je to bio slučaj prije četiri godine**. Ovaj nalaz ubjedljivo potvrđuje trend kumulativnog skora koji prilažemo u grafikonu 79. Dakle, **otvorenost medija je danas na nižem nivou nego prije četiri godine i u konstantnom je padu još od 2012. godine**. Tačnije, **procjena je da je otvorenost medija danas na nižem nivou nego što je to bio slučaj u provorbitnom istraživanju 2007. godine**.

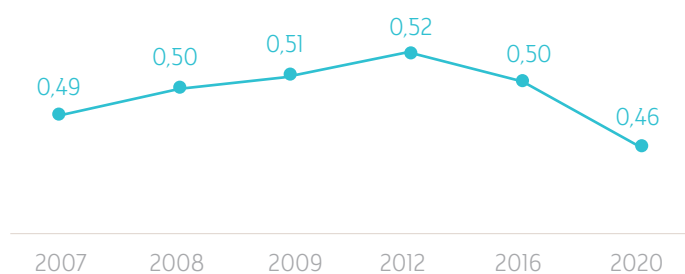
Grafikon 76. Otvorenost medija po svim indikatorima

Grafikon 77. Otvorenost medija po svim indikatorima – trend

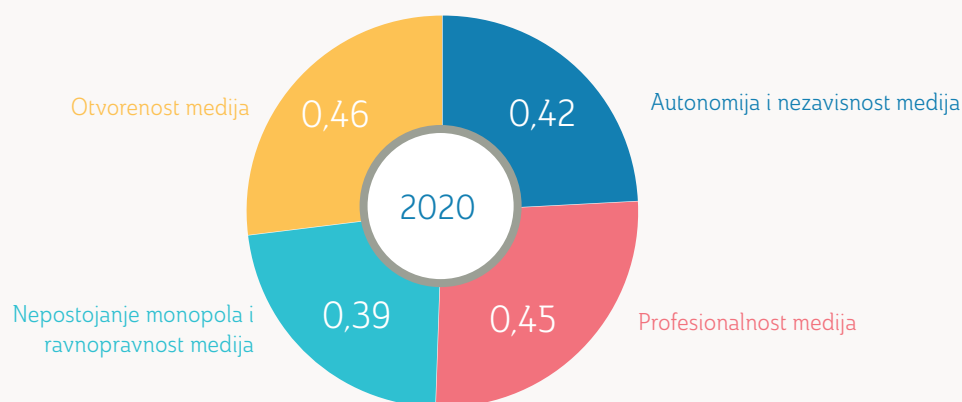
Grafikon 78. Otvorenost: Skor – trend

5.5 Sumarni pokazatelji za područje medija

Na osnovu indeksiranja svih dimenzija koje mjere stepen demokratije u oblasti medija, dajemo pregled nalaza najprije kada je riječ o svim dimenzijama (grafikon 79). Podaci ukazuju da najviši stepen demokratičnosti medija mjerimo kada je riječ o otvorenosti medija, a potom kada je riječ o profesionalnosti medija. Niži stepen demokratičnosti mjerimo kada je riječ o autonomiji i nezavisnosti medija, a najniži stepen demokratičnosti mjerimo u pogledu postojanja monopola i ravnopravnosti medija.

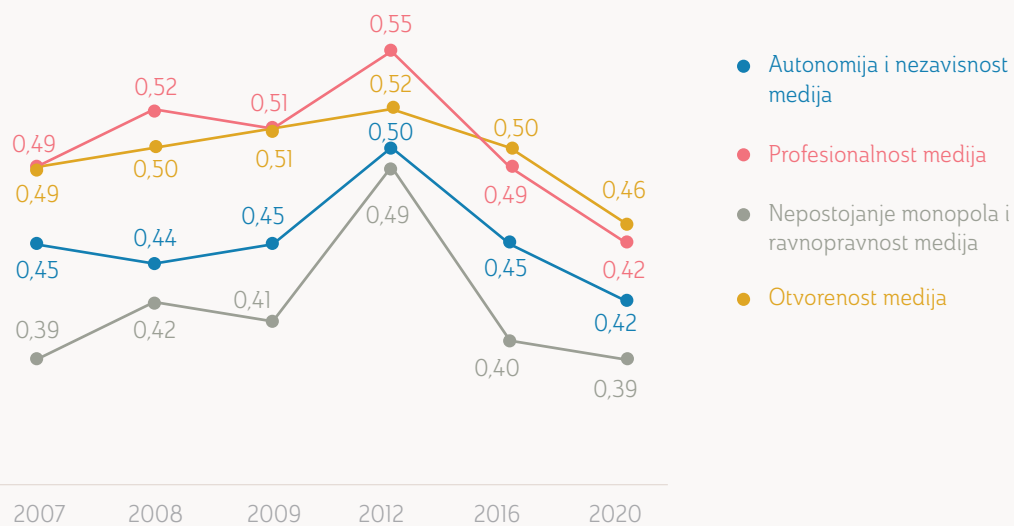
Grafikon 79. Demokratičnost medija: Indeks 2020. godine

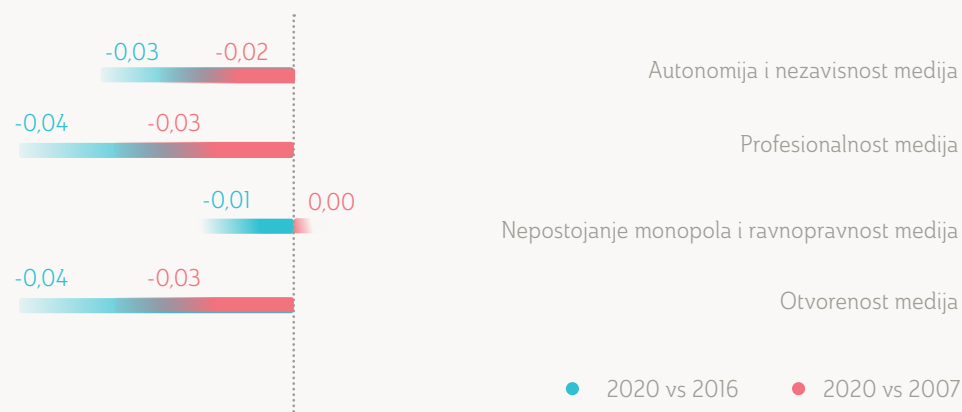
U grafikonu 80 prilažemo trend za svaku od mjerenih dimenzija. Rezultati ukazuju da **je na svakoj mjerenoj dimenziji stepen demokratičnosti niži nego što je to bilo prije četiri godine, tačnije, da se stepen demokratičnosti u medijima permanentno smanjuje od 2012. godine do danas.**

U grafikonu 81 dajemo prikaz poređenja posljednjeg istraživanja sa onim od prije četiri godine, kao i sa prvim koje smo realizovali 2007. godine. Ukoliko se uporede indeksirane vrijednosti po dimenzijama između 2020. i 2016. godine, utvrđujemo **da ne postoje razlike u indeksu kada je riječ o nepostojanju monopola i ravnopravnosti medija, te da su za sve preostale tri dimenzije mjerene vrijednosti danas značajno niže nego prije četiri godine.** Najveća razlika, iliti, najregresivniji je trend, kada je riječ o otvorenosti medija ($t(1425)=2.747$, $p<0.01$), dok su nešto manje razlike kada je riječ o profesionalnosti medija ($t(1469)=2.520$, $p=0.012$), autonomiji i nezavisnosti medija ($t(1450)=2.295$, $p=0.022$).

Grafikon 80. Demokratičnost medija – trend po dimenzijama

Grafikon 81. Demokratičnost medija 2020 vs 2016 i 2020 vs 2007

NACIONALNE I VJERSKE MANJINE

16

Pitanje statusa nacionalnih manjina i stepena njihovog uključivanja u političke procese je svakako pitanje sveukupne demokratičnosti društva. Kakvo je stanje crnogorskog društva po tom pitanju, pokazaće nam sljedeće mjerenje. U mjerenju stepena demokratičnosti koji je postignut na ovom planu definisali smo sljedeće dimenzije:

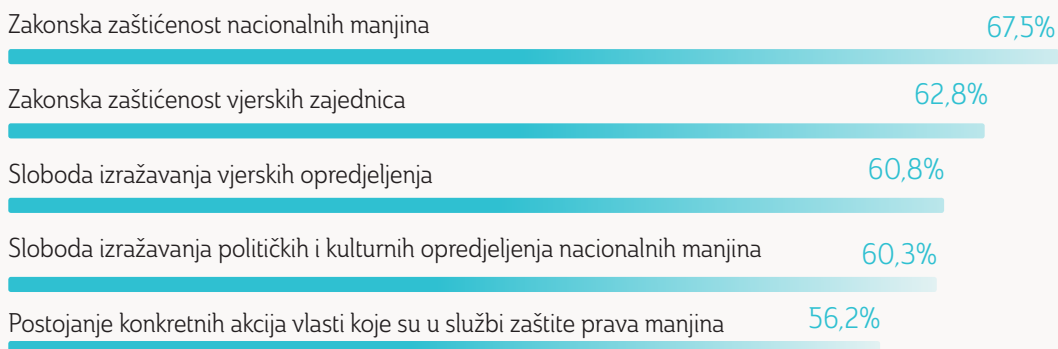
- Formalno-pravna zaštita manjina
- Diskriminacija manjina
- Postojanje mehanizama zaštite manjina
- Odnos većine prema manjini i korektnost javnog informisanja.

Mjerenje po dimenzijama je izvršeno po standardizovanoj metodološkoj proceduri i na isti način kao i kod ostalih područja, čime je omogućena komparacija podataka svake vrste. Izbor samih dimenzija je i teorijski i praktično utemeljen, pri čemu njihovom sumarizacijom možemo doći do jedinstvenog i sintetičkog pokazatelja.

6.1. Formalno-pravna zaštita manjina

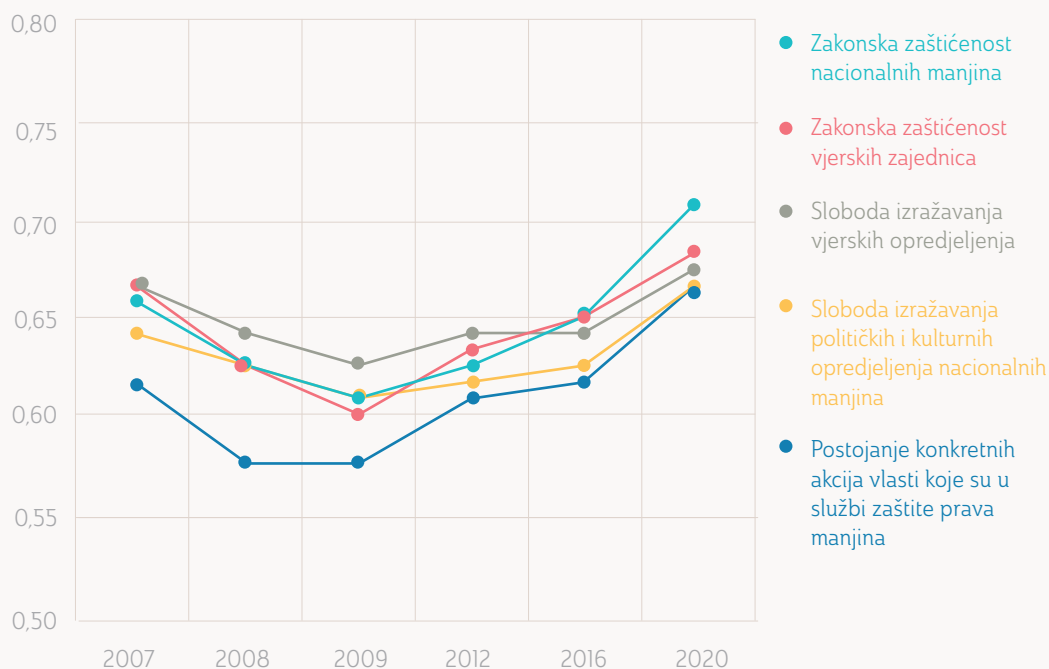
Prva dimenzija našeg mjerenja jeste formalno-pravna zaštita manjina. Cilj ove dimenzije jeste da ispita u kojoj mjeri sama zakonska regulativa štiti prava nacionalnih manjina. Ovo je značajno pitanje, naprosto zbog činjenice što ovaj aspekt zaštite prava manjine jeste osnovni preduslov za sve ostale aspekte i oblike izjednačavanja i integrisana manjina u demokratski sistem i funkcionisanje čitavog društva. U grafikonu 82 prikazaćemo rezultate mjerenja po svim indikatorima. Podaci ukazuju, ukupno, da su mjerene vrijednosti na veoma visokom nivou, ukoliko se uporede sa ostalim područjima koje smo do sada mjerili. Komparativno, **najveće postignuće je ostvareno kada je riječ o zakonskoj zaštiti nacionalnih manjina**, a potom o zakonskoj zaštiti vjerskih manjina. Slijedi sloboda izražavanja vjerskih opredjeljenja, a gotovo na istom nivou je ocijenjena i sloboda izražavanja političkih i kulturnih opredjeljenja nacionalnih manjina. **Najnižu vrijednost u okviru ove dimenzije mjerimo kada je riječ o postojanju konkretnih akcija vlasti koje su u službi zaštite prava manjina.**

Grafikon 82. Formalno-pravna zaštita manjina po svim ajetemima

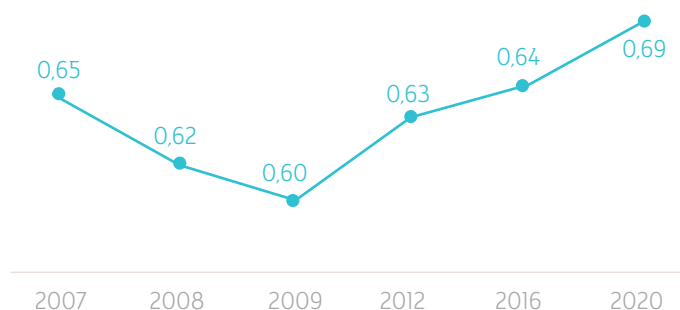

U grafikonu 83 prilažemo mjerenje trenda po svim indikatorima. Rezultati ukazuju **da je u posljednje četiri godine napravljen vidni napredak kada je riječ o svakom pojedinom aspektu formalno-pravne zaštite manjina**. Komparativno, najveći progres je ostvaren po pitanju zakonske zaštite nacionalnih manjina. Ovaj nalaz jasno potvrđujemo analizom trenda skora čitave dimenzije koju prilažemo u grafikonu 84. Podatak govori o tome **da je formalno-pravna zaštita nacionalnih manjina u kontinuitetu poboljšavana od 2009. godine do danas**.

Grafikon 83. Formalno-pravna zaštita manjina po svim ajetemima – trend

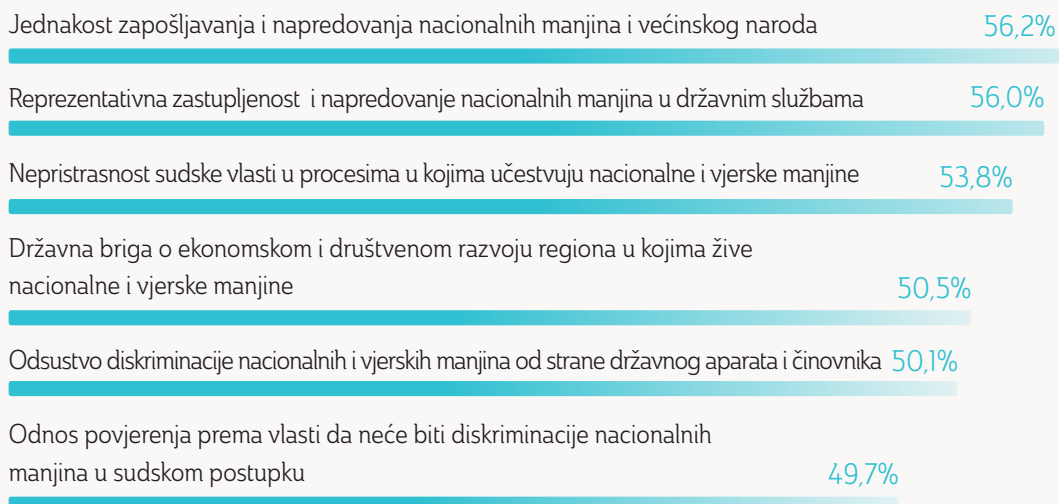
Grafikon 84. Formalno-pravna zaštita manjina: SKOR – trend

6.2. Diskriminacija manjina

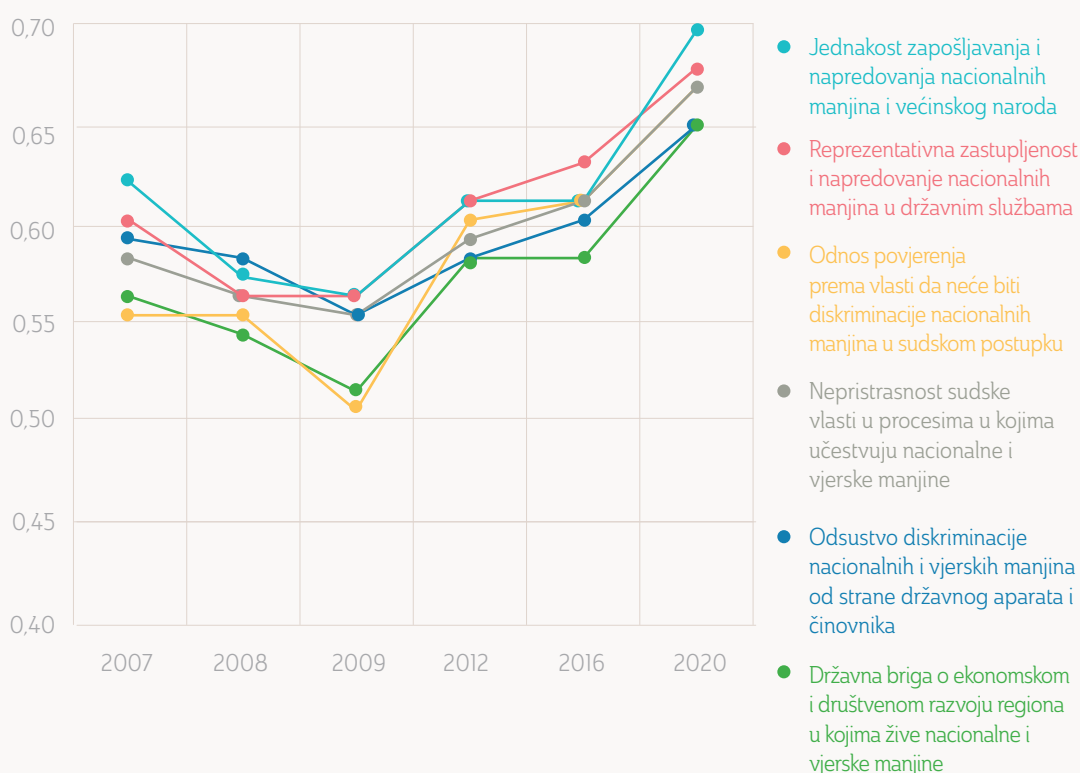
Sljedeća dimenzija koja je bila predmet mjerenja jeste diskriminacija manjina, aspekt koji nesumnjivo ima vanrednu vrijednost kada je riječ o demokratičnosti u čitavom području. Ova dimenzija mjerena je posredstvom šest indikatora, a prikaz istraživačkih nalaza u posljednjem istraživanju, po hijerarhiji ajtema, prilažemo u grafikonu 85. Rezultati mjerenja ukazuju **da je najveći stepen demokratičnosti u ovoj dimenziji ostvaren kada je riječ o jednakosti zapošljavanja i napredovanja pripadnika nacionalnih manjina u odnosu na pripadnike većinskog naroda, te kada je riječ o reprezentativnoj zastupljenosti i napredovanju pripadnika nacionalnih manjina u državnim službama**. Slijedi ocijena nepristrasnosti sudske vlasti u procesima u kojima učestvuju nacionalne i vjerske manjine. Na kraju, sa veoma bliskim numeričkim vrijednostima, slijedi procjena državne brige o ekonomskom i društvenom razvoju regiona u kojima žive manjine, odsustvu diskriminacije nacionalnih i vjerskih manjina od strane državnog aparata i povjerenje pripadnika manjina da u sudskom procesu neće biti diskriminacije.

Grafikon 85. Diskriminacija manjina po svim indikatorima

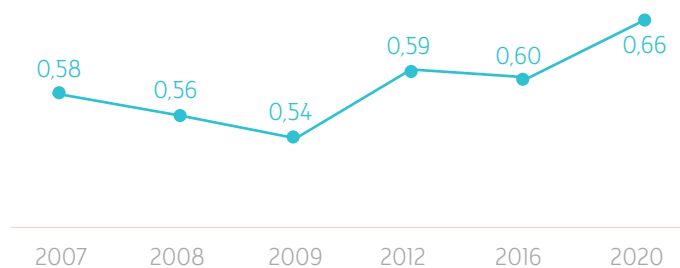

U grafikonu 86 prilažemo trend po svim indikatorima. Ključni nalaz jeste **da je stepen diskriminacije nacionalnih manjina po svim indikatorima danas na nižem nivou nego prije četiri godine**. Komparativno, **najveći progres je ostvaren u pogledu ujednačavanja šansi pripadnika nacionalnih manjina i većinskog naroda kada je riječ o zapošljavanju i napredovanju**. Ovaj progresivan trend, kada je riječ o čitavoj dimenziji, jasno vidimo na osnovu analize ukupnog skora, koji nam govori, zapravo, **da je stepen diskriminacije nacionalnih manjina kontinuirano manji od 2009. godine do danas**.

Grafikon 86. Diskriminacija manjina po svim indikatorima – trend

Grafikon 87. Diskriminacija manjina: SKOR – trend

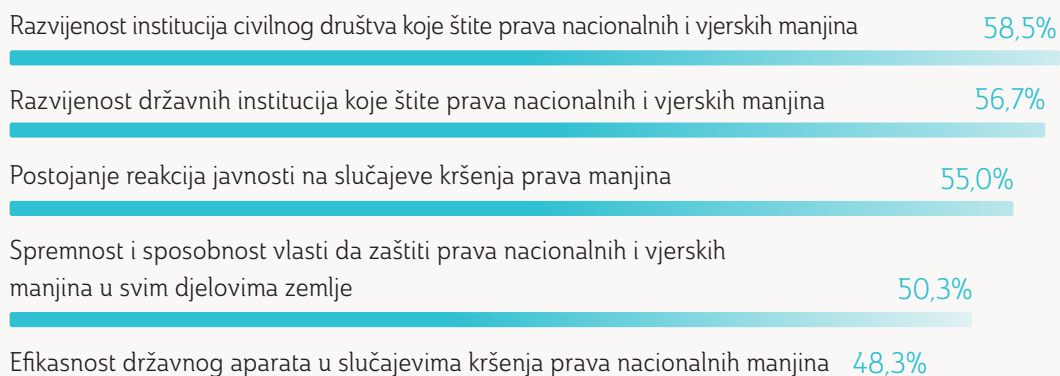

6.3. Mehanizmi zaštite manjina

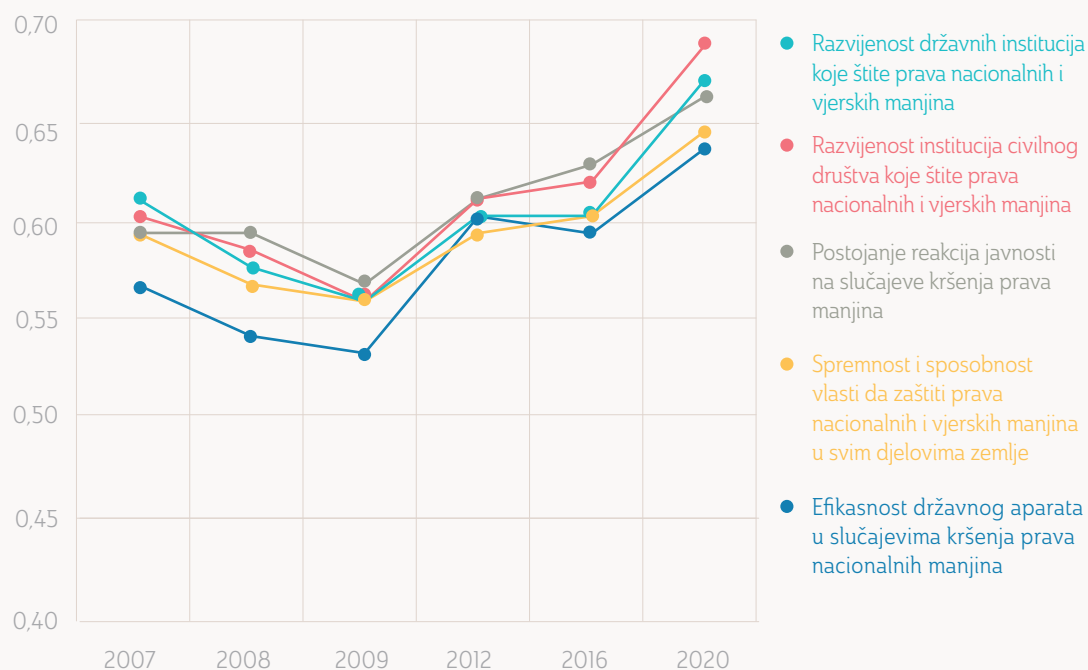
Posebno važno pitanje sa stanovišta ukupnog stanja demokratije u društvu jeste postojanje mehanizama koji su u službi zaštite manjina. U međunarodnim dokumentima koja tretiraju prava manjina, kao i u praksi razvijenih demokratskih društava, postoji čitav niz razvijenih mehanizama koji upravo imaju za cilj da zaštite prava manjina. Mi smo ovu dimenziju mjerili posredstvom 5 ajtema i njihovu distribuciji po hijerarhiji prilažemo u grafikonu 88. Rezultati mjerenja ukazuju **da su najbolji rezultati ostvareni u pogledu kapaciteta civilnog društva kada je riječ o zaštiti nacionalnih manjina**. Slijedi procjena razvijenosti državnih institucija koja štite prava manjina, a potom postojanje reakcije javnosti kada se krše prava manjina. Potom, po hijerarhiji slijedi spremnost i sposobnost vlasti da štiti prava manjina u svim djelovima zemlje. Na osnovu rezultata mjerenja utvrđeno je **da je najveći problem u ovoj dimenziji efikasnost državnog aparata u slučajevima kršenja prava nacionalnih manjina**.

U grafikonu 89 prilažemo nalaze trenda po svim indikatorima. Podaci ukazuju **da je u svim mjenim aspektima (indikatorima) stepen mehanizama zaštite manjina na višem nivou danas nego što je to bio slučaj 2016. godine**. Najveći progres, kada se uporede svi indikatori, ostvaren je u pogledu razvijenosti institucija države i civilnog društva, a koje su usmjerene na zaštitu nacionalnih i vjerskih manjina. U grafikonu 90 prilažemo i prikaz trenda ukupnog skora, te konstatujemo da je **u posljednje četiri godine došlo do značajnog napretka kada je riječ o mehanizmima zaštite nacionalnih i vjerskih manjina**. Trend nam, dalje, govori da je progres izrazit od 2009. godine do danas.

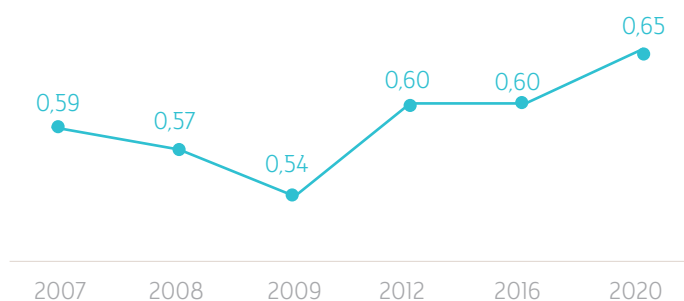
Grafikon 88. Mehanizmi zaštite manjina po svim indikatorima

Grafikon 89. Mehanizmi zaštite manjina po svim indikatorima – trend

Grafikon 90. Mehanizmi zaštite manjina: SKOR – trend

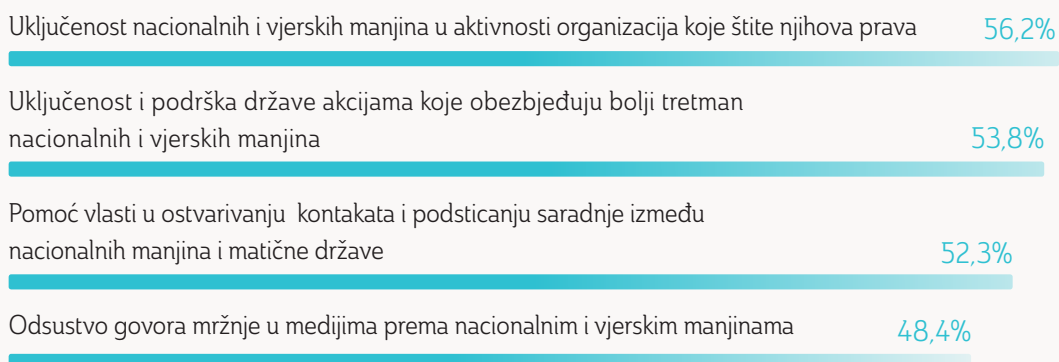

6.4. Odnos većine prema manjini i korektnost javnog informisanja

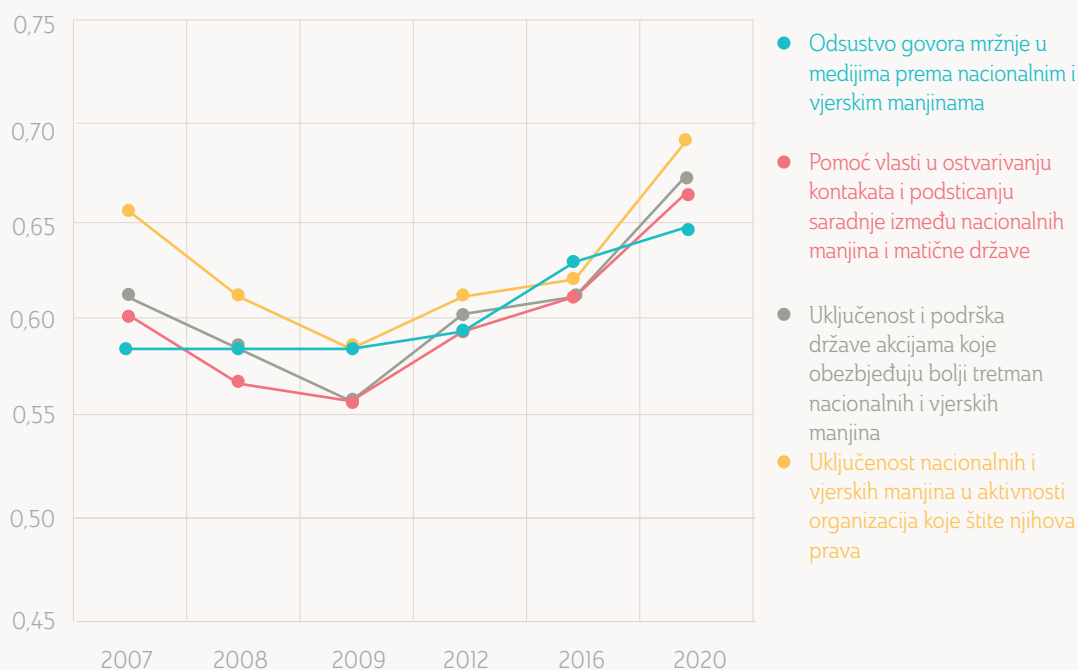
Posljednja dimenzija koja je obuhvaćena područjem nacionalnih i vjerskih manjina tiče se odnosa koji većina ima prema pripadnicima manjina. Ova dimenzija uključuje i korektnost javnog informisanja, a koja se tiče, naravno, nacionalnih i vjerskih manjina. Za mjerenje ove dimenzije koristili smo četiri indikatora, a osnovni nalaz prilažemo u grafikonu 91. Rezultati ukazuju **da je najveći stepen demokratičnosti u ovoj dimenziji ostvaren u pogledu uključivanja nacionalnih i vjerskih manjina u aktivnosti organizacija koje štite njihova prava**. Slijedi uključivanje i podrška države akcijama koje su usmjerene na poboljšanje položaja manjina. Nešto niže je procijenjena pomoć vlasti u pogledu jačanja saradnje između nacionalnih manjina i njihovih matičnih država, a komparativno, **u najmanjoj mjeri u okviru ove dimenzije je ostvareno odsustvo govora mržnje prema pripadnicima nacionalnih i vjerskih manjina**.

U grafikonu 92 priložen je trend mjerenja po svim indikatorima. I u ovom pogledu, kao i u svim dimenzijama koje sačinjavaju područje demokratičnosti u odnosu prema manjinama, **po svim indikatorima je ostvaren progres kada se uporede rezultati mjerenja ovog istraživanja sa onim koje je obavljeno prije četiri godine. Najpozitivniji trend mjerimo u pogledu uključenosti manjina u aktivnosti organizacija koje štite njihova prava**, a najmanji progres je ostvaren kada je riječ o odsustvu govora mržnje prema pripadnicima manjina. Analiza trenda na nivou cjelokupne dimenzije mjerena posredstvom ukupnog skora koji je formiran na osnovu svih indikatorima prilažemo u grafikonu 93 i podaci potvrđuju ključni nalaz. Dakle, **danas je odnos većine prema manjini i korektnost javnog informisanja na značajno višem nivou nego prije četiri godine**, a pozitivan trend je evidentan, kontinuirano od 2009. godine do danas.

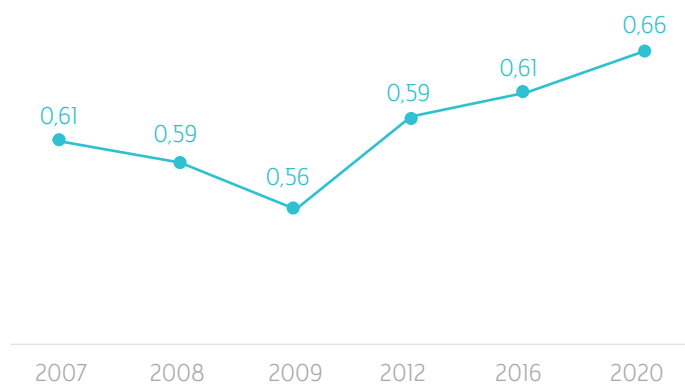
Grafikon 91. Odnos većine prema manjini i korektnost javnog informisanja po svim indikatorima

Grafikon 92. Odnos većine prema manjini i korektnost javnog informisanja po svim indikatorima – trend

Grafikon 93. Odnos većine prema manjini i korektnost javnog informisanja: SKOR – trend

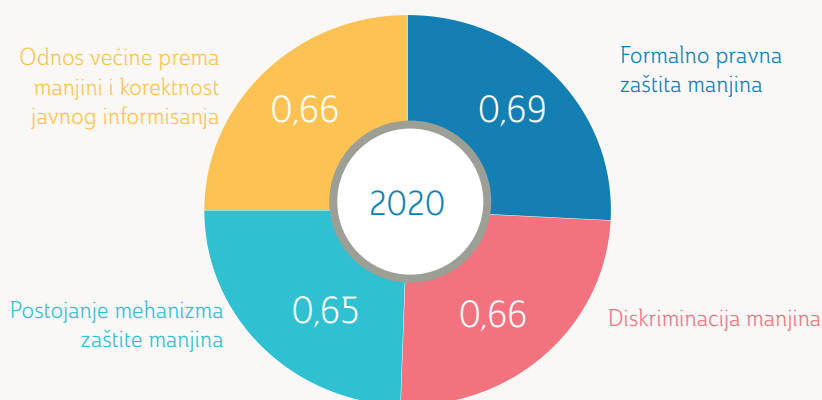

6.5. Sumarni pokazatelji za položaj nacionalnih i vjerskih manjina

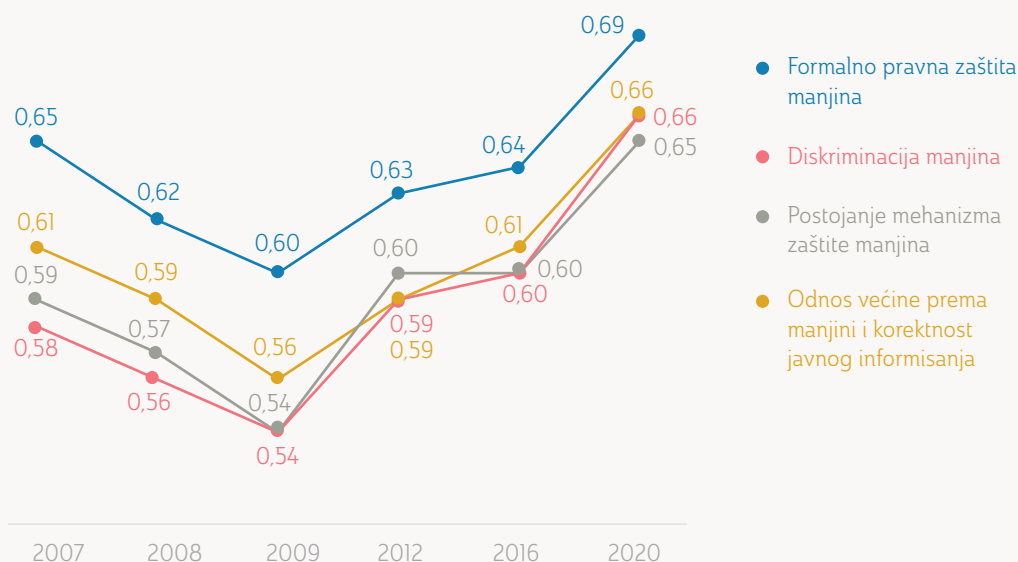
Na osnovu mjerenja svih indikatora, formirali smo indekse za svaku dimenziju, a rezultate mjerenja za 2020. godinu prikazujemo u grafikonu 94. Najprije, konstatujemo **da su sve vrijednosti relativno visoke, tačnije, ukupan stepen demokratičnosti koji se ogleda u zaštiti nacionalnih i vjerskih manjina je na visokom nivou**. Komparativno, najbolji rezultati su ostvareni kada je riječ o formalno-pravnoj zaštiti manjina, a nešto niže su ocijenjene preostale tri dimenzije koje spadaju u ovo područje i između njih su razlike neznatne.

U grafikonu 95 dajemo prikaz trenda za sve dimenzije. Podaci ukazuju ono što smo već konstatovali analizirajući sve dimenzije pojedinačno. Dakle, **u svakom segmentu zaštite nacionalnih i vjerskih manjina danas je stepen demokratičnosti ostvaren u većoj mjeri nego što je to bio slučaj prije četiri godine**. Drugi zaključak koji je, takođe, značajan, jeste **da je pozitivan trend u svim dimenzijama prisutan od 2009. godine do danas**.

Grafikon 94. Položaj nacionalnih i vjerskih manjina: Indeks 2020. godine

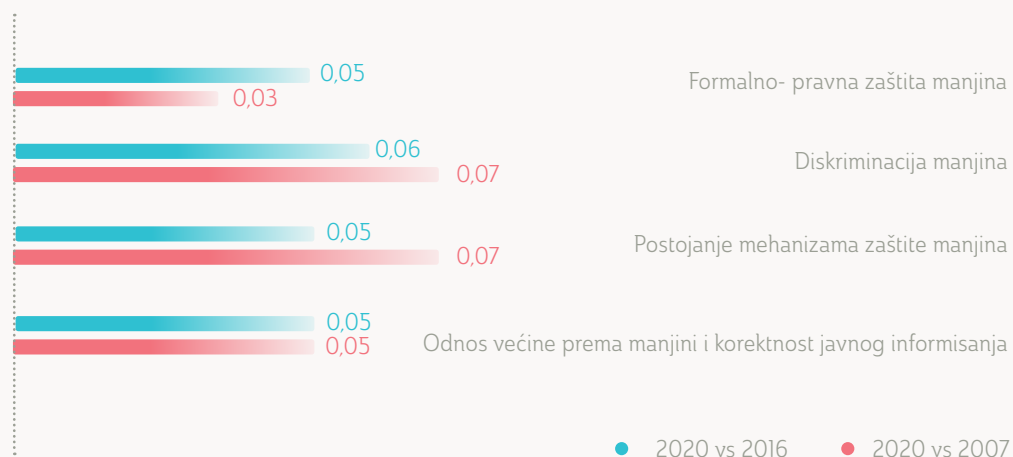

Grafikon 95. Položaj nacionalnih i vjerskih manjina – trend

Kada je riječ o procjeni poboljšanja položaja manjina po svim dimenzijama, posebno je važna procjena progressa kada se uporede rezultati mjerenja danas sa referentnim prethodnim mjerenjem, te sa prvobitnim mjerenjem (grafikon 96). Kada najprije poredimo 2020. sa 2016. godinom, zaključujemo **da su progresivni trendovi značajni kada je riječ o sve četiri dimenzije**. Komparativno, najveći napredak je ostvaren kada je riječ o smanjenju diskriminacije manjina ($t(1479)=4.312$, $p<0.001$) i kada je riječ o unapređenju mehanizama zaštite manjina ($t(1471)=4.255$, $p<0.001$). Potom slijedi značajan progres koji je ostvaren u pogledu formalno-pravne zaštite manjina ($t(1491)=3.602$, $p<0.001$) i na kraju evidentan progres u pogledu odnosa većine prema manjini i korektnosti javnog informisanja ($t(1440)=3.383$, $p<0.01$). Kada se sagleda ukupan trend, važno je reći, **po svim dimenzijama smo imali negativne trendove od 2007. do 2009. godine, a potom kontinuirane pozitivne trendove od 2009. godine do danas. Dakle, i ovo je ključno, javne politike, akcije i svekoliko djelovanje svih aktera od 2009. godine do danas kada je riječ o nacionalnim manjinama zaslužuju svaku pohvalu.**

Grafikon 96. Položaj nacionalnih i vjerskih manjina – 2020 vs 2016 i 2020 vs 2007

Na kraju, kada poredimo 2020. godinu sa početnim istraživanjem koje je realizovano 2007. godine, takođe, **naši nalazi pokazuju da bilježimo značajan progres po svim dimenzijama koje se tiču stepena demokratičnosti u tretmanu nacionalnih i vjerskih manjina**. Najveći progres ostvaren je u pogledu smanjenja stepena diskriminacije manjina ($t(1719)=6.236$, $p<0.001$), te kada je riječ o unapređenju mehanizama zaštite manjina ($t(1705)=5.738$, $p<0.001$). Potom, veoma značajan progres je ostvaren i u pogledu odnosa većine prema manjini i korektnosti javnog informisanja ($t(1667)=4.162$, $p<0.001$), te u pogledu formalno-pravne zaštite manjina ($t(1730)=2.780$, $p<0.001$).

POLOŽAJ ŽENA

07

Pitanje rodne ravnopravnosti i položaja žena u demokratskom društvu jeste jedno od temeljnih pitanja. Teško da može biti uspješne izgradnje demokratskog društva ukoliko se nije na pravi način riješilo pitanje položaja žena u skladu sa principima modernog svijeta i kontekstualnim kulturnim, socijalnim i ekonomski posebnostima. Kvalitet demokratije u jednoj državi određuje stepen ostvarene rodne ravnopravnosti. Proces izgradnje rodno ravnopravnog društva je složen proces dugog trajanja i mi smo se, naravno, ovim pitanjem bavili sa dužnom pažnjom kada smo formirali Indeks demokratije.

Mjerenje ovog područja, međutim, specifično je iz razloga što nemamo veći broj dimenzija, kao što je to bio slučaj sa ostalim područjima, već samo sedam indikatora koji pokrivaju čitavo područje. Razlog je statističke prirode, naime, stepen korelacije između inicijalnih dimenzija (i svih ajtema) u pilot istraživanju koje je realizovano 2007. godine, bio je toliko visok da nije imalo smisla formirati posebne dimenzije, već smo identifikovali sedam indikatora koji valjano pokrivaju čitavo područje. Rezultate mjerenja za sve indikatore prilažemo u grafikonu 97. **Najviše dostignuće u oblasti rodne ravnopravnosti mjerimo kada je riječ o djelovanju organizacija i institucija koje štite prava žena.** Nešto niže, i veoma bliske vrijednosti, mjerimo kada je riječ o diskriminaciji žena u institucijama i organizacijama, ravnopravnom učešću žena u društvenom životu, diskriminaciji žena u zapošljavanju, nepostojanju govora mržnje i ravnopravnom učešću žena u vlasti. Podaci ukazuju, i ovo je značajan nalaz, **da je najveći problem kada je riječ o rodnoj ravnopravnosti - diskriminacija žena u porodici.**

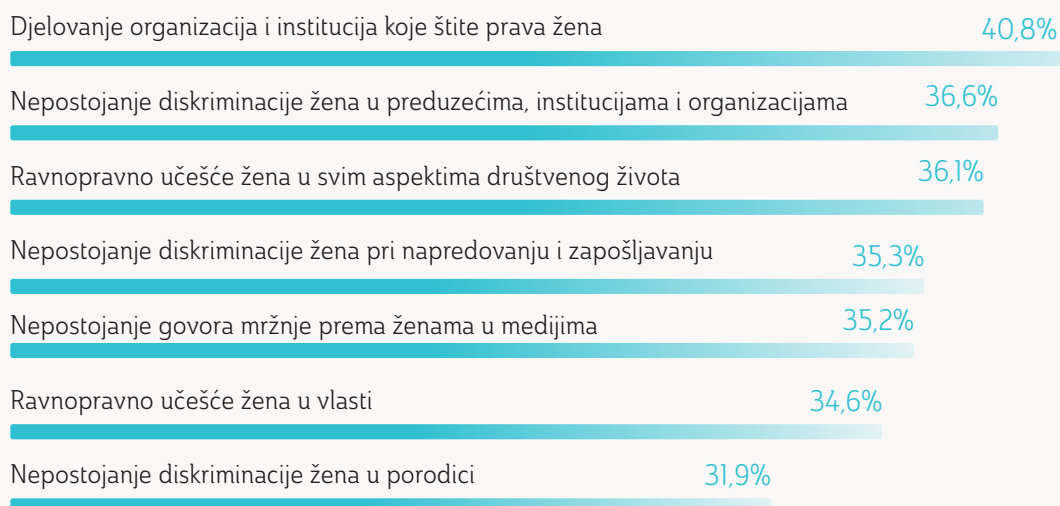
U grafikonu 98 dajemo prikaz trenda po svim indikatorima. Podaci ukazuju **da su trendovi negativni u svim segmentima rodne ravnopravnosti kada se upoređi mjerenje iz posljednjeg istraživanja sa referentnim istraživanjem prije četiri godina.** Problem je utoliko izraženiji ukoliko se sagleda kontinuitet negativnog trenda, tačnije, **od 2012. godine do danas u svim aspektima rodne ravnopravnosti mjerimo negativne tendencije.**

U grafikonu 99 prilažemo komparaciju posljednjeg istraživanja i onog koje je realizovano 2012, te sa onim koje je prvi put realizovano 2007. godine. Podaci ukazuju da **nema značajnih promjena kada se uporede mjerenja sa 2016. godinom u pogledu diskriminacije u porodici, diskriminacije u preduzećima i institucijama, te diskriminacije u zapošljavanju. Sa druge strane, u svim ostalim aspektima imamo značajne negativne trendove u posljednje četiri godine. Najnaglašeniji negativni trend prisutan je u govoru mržnje prema ženama** ($t(1388)=6.567, p<0.001$). Potom, slijedi negativan trend u pogledu djelovanja organizacija i institucija za zaštitu prava žena ($t(1379)=4.203, p<0.001$), te ravnopravnog učešća žena u svim aspektima društvenog života ($t(1416)=3.465, p<0.01$). Negativni trendovi u četvorogodišnjem periodu su dalje izraženi i kada je riječ o ravnopravnom učešću žena u vlasti ($t(1435)=2.694, p<0.001$).

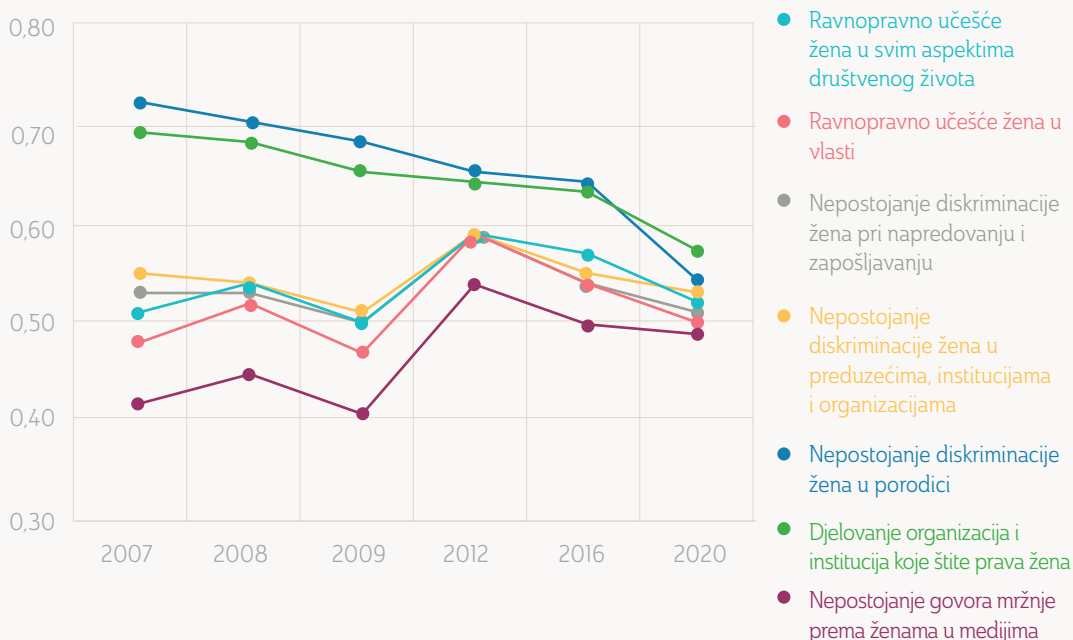
Konačno, kada uporedimo stepen rodne ravnopravnosti danas sa stepenom koji smo mjerili 2007. godine, **utvrdili smo da je nivo rodne ravnopravnosti na istom nivou kada je riječ o ravnopravnom učešću žena u društvenom životu, ravnopravnom učešću žena u**

vlasti, diskriminaciji prilikom zapošljavanja i diskriminaciji u preduzećima i institucijama. Najnegativniji trend mjerimo kada je riječ o govoru mržnje u medijima ($t(1621)=13.999$, $p<0.001$), a trend je takođe naglašeno negativan i u pogledu djelovanja institucija i organizacija koje štite prava žena ($t(1575)=9.358$, $p<0.001$). Jedini pozitivan trend, kada uporedimo stanje rodne ravnopravnosti 2007. godine i danas, mjerimo u pogledu diskriminacije žena u porodici ($t(1602)=4.428$, $p<0.001$).

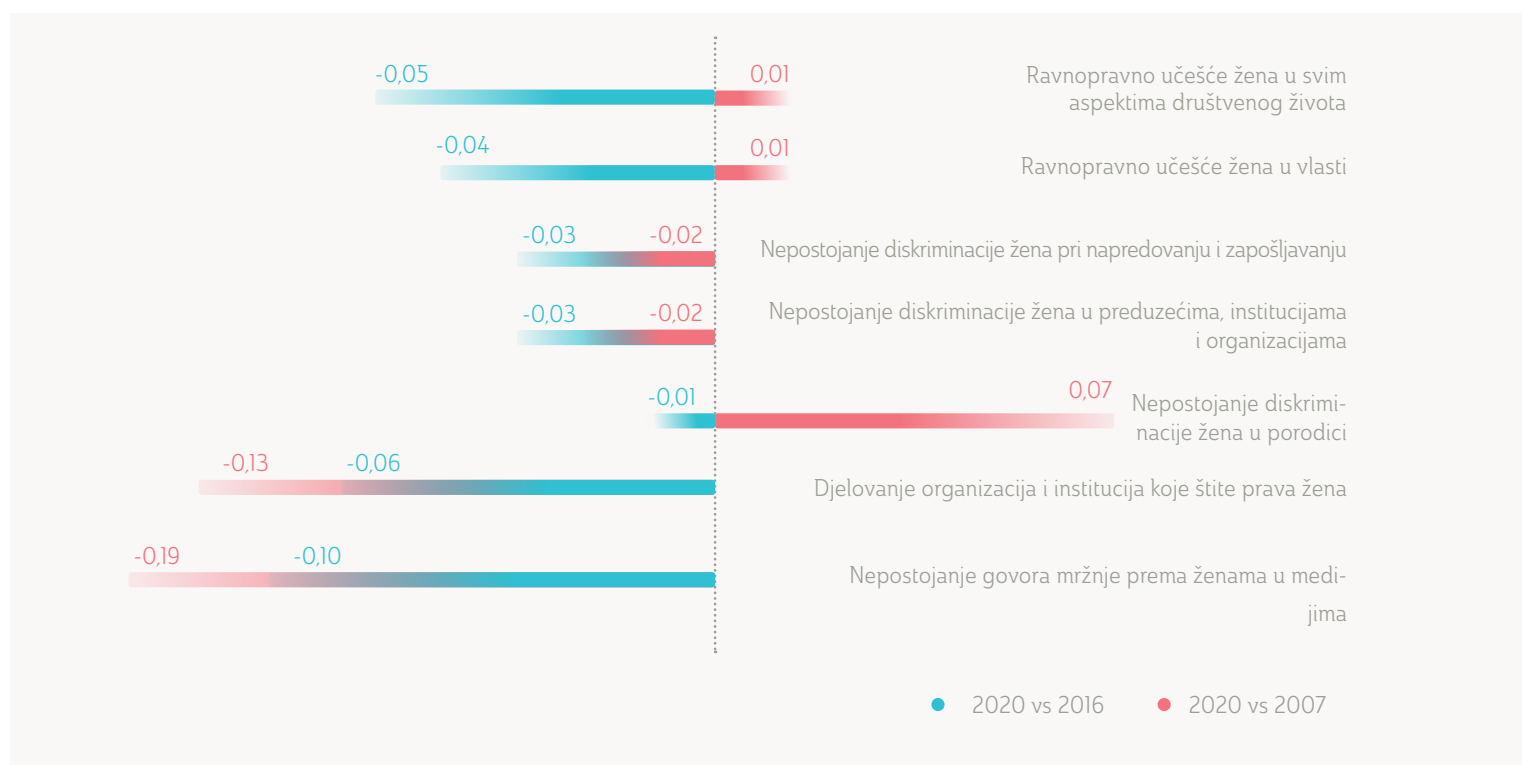
Grafikon 97. Rodna ravnopravnost po svim indikatorima

Grafikon 98. Rodna ravnopravnost po svim indikatorima – trend

Grafikon 99. Rodna ravnopravnost – 2020 vs 2016 i 2020 vs 2007

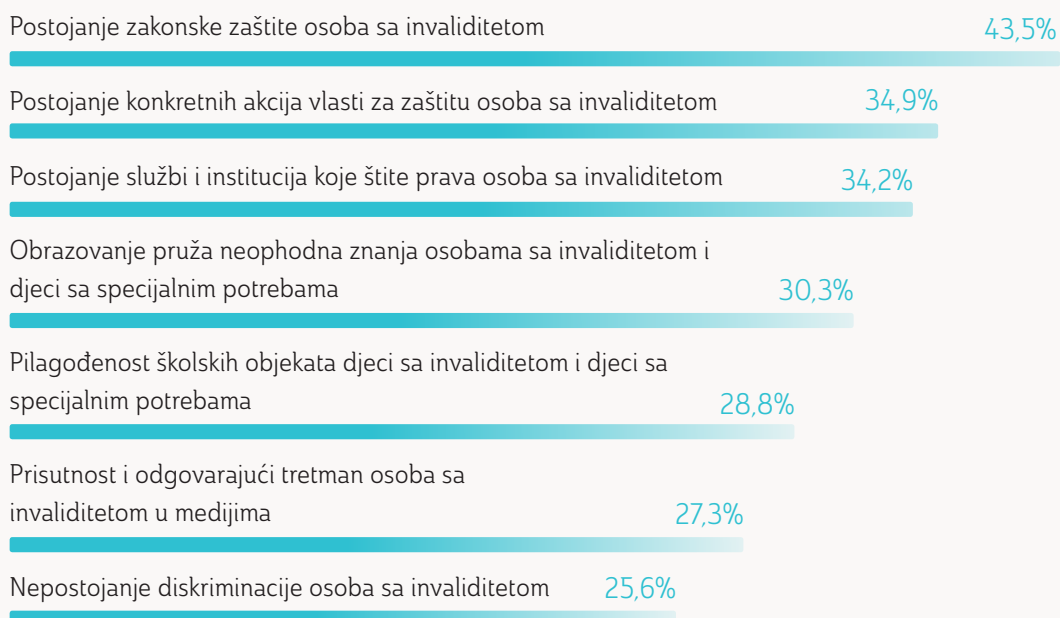

POLOŽAJ OSOBA SA INVALIDITETOM

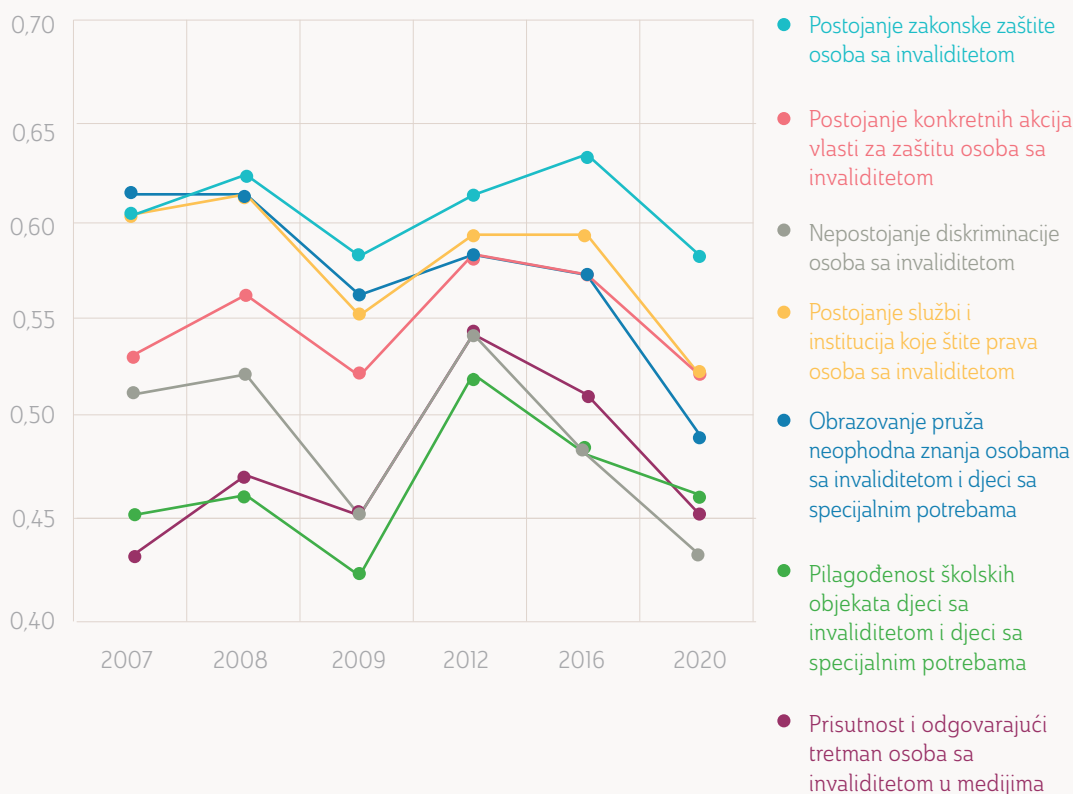
Posljednje područje koje je bilo predmet istraživanja i kreiranja indeksa jeste položaj osoba sa invaliditetom. Jasno, kao ugrožena i marginalizovana društvena grupa, odnos prema osobama sa invaliditetom predstavlja mjeru demokratskog odnosa društva prema svim marginalizovanim društvenim skupinama, isto kao i kada je riječ o rodnoj ravnopravnosti. Ni ovog puta nemamo posebne dimenzije, već samo sedam ajtema koji pokrivaju čitavu dimenziju. Razlog je, opet, kao i kada smo govorili o rodnoj ravnopravnosti, u tome što se u pilot istraživanja u periodu kada je indeks prvi put formiran, pokazalo da svi ajtemi koje koristimo, bez obzira na dimenziju, ekstremno visoko međusobno koreliraju, iliti drugim riječima - građani percipiraju probleme osoba sa invaliditetom na nedistink-tivan način obzirom na različite društvene oblasti i pitanja. U grafikonu 100 prilažemo, po hijerarhiji, prikaz svih ajtema koje smo koristili za mjerenje odnosa prema osobama sa invaliditetom. Rezultati ukazuju da je od svih aspekata koji tretiraju ovu dimenziju, **u najvećoj mjeri ostvarena zakonska zaštita osoba sa invaliditetom**. Nadalje, veoma visoko su ocijenjene konkretne akcije vlasti koje su usmjerene na zaštitu osoba sa invaliditetom, kao i postojanje službi i institucija koje se bave ovom ranjivom grupom. Nešto niže ocijenjena je uloga obrazovanja u pogledu potreba osoba sa invaliditetom, te prilagođenost školskih objekata onima koji pripadaju ovoj ranjivoj grupi. **Komparativno, najlošije procijenjujemo prisutnost i tretman osoba sa invaliditetom, kao i stepen diskriminacije koji se prema njima iskazuje.**

Grafikon 100. Položaj osoba sa invaliditetom po svim indikatorima

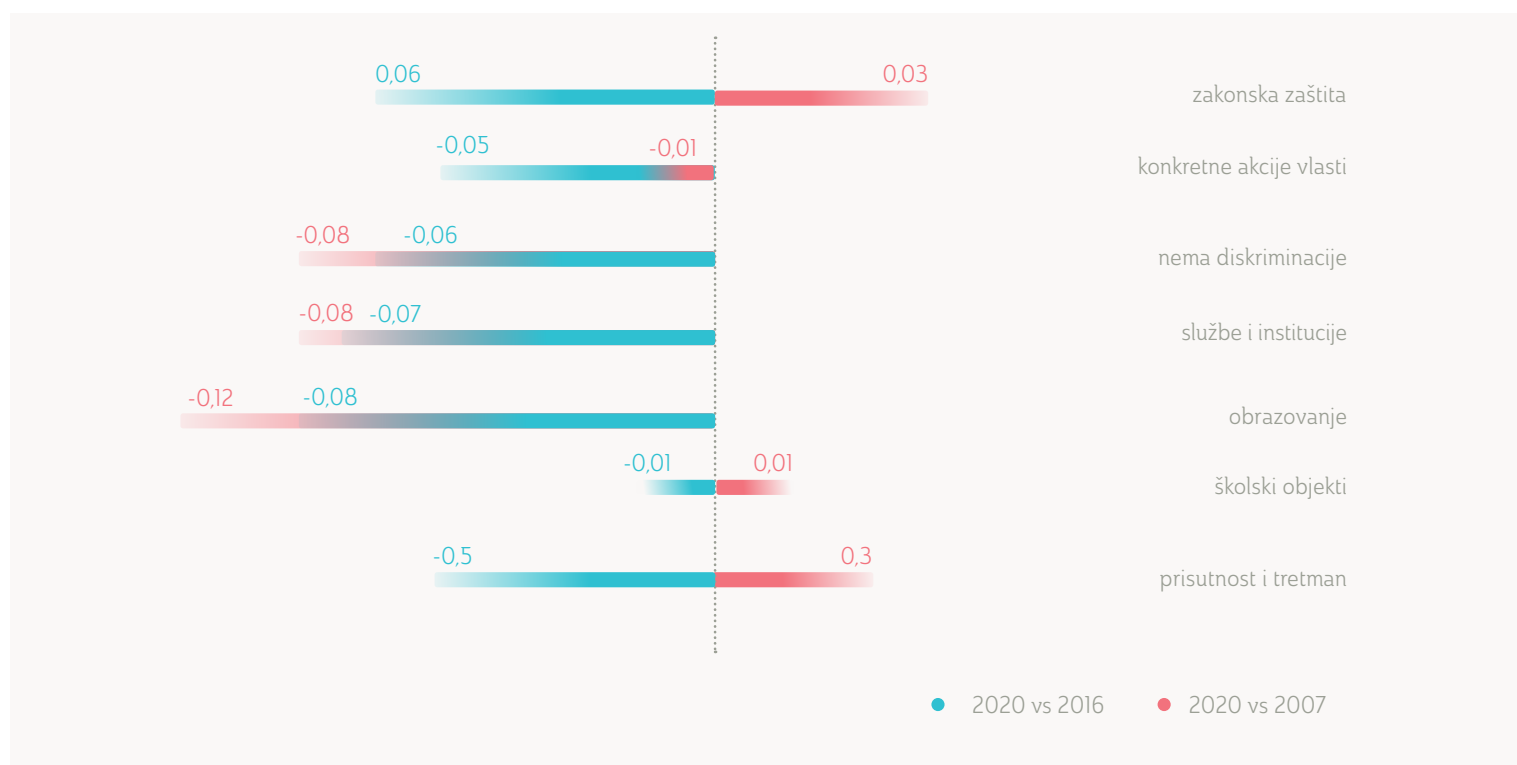

U grafikonu 101 prilažemo trend po svim indikatorima. Podatak jednostavno pokazuje **da je položaj osoba sa invaliditetom lošiji nego prije četiri godine u svakom pojedinom mjerenom aspektu**. U grafikonu 102 mjerimo precizne razlike po svim ajtemima kada se uporedi 2020. i 2012. godina, te 2020. i 2007. godina. U odnosu na 2012. godinu jedini aspekt koji je na istom nivou danas kao i tada jeste prilagođenost školskih objekata osobama sa invaliditetom. Sa druge strane, **najregresivniji trend u posljednje četiri godine mjerimo kada je riječ o načinu na koji obrazovanje tretira osobe sa invaliditetom** ($t(1358)=5.268$, $p<0.001$). Sljedeći ajtem po izraženim negativnim trendovima jeste postojanje službi i institucija koje štite prava osoba sa invaliditetom ($t(1341)=4.678$, $p<0.001$). Potom slijedi procjena zakonske regulative ($t(1378)=4.100$, $p<0.001$) i preostali koji su, takođe, naglašeno regresivni u odnosu na istraživanje od prije četiri godine.

Grafikon 101. Položaj osoba sa invaliditetom po svim indikatorima – trend

Grafikon 102. Položaj osoba sa invaliditetom: 2020 vs 2016 i 2020 vs 2007

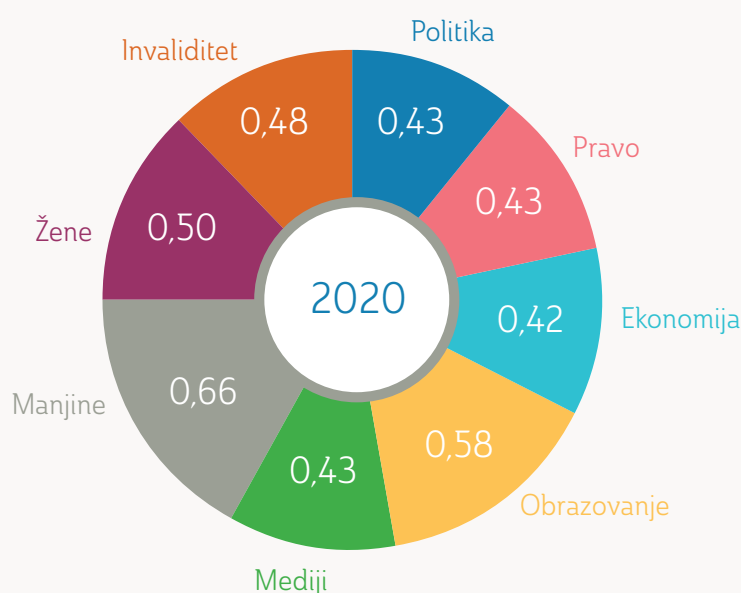
Konačno, kada uporedimo mjerenje po indikatorima u posljednjem istraživanju i prvo koje je realizovano 2007. godine, generalno su trendovi negativni. Tačnije, kada je riječ o akcijama vlasti, prilagođenosti školskih objekata i prisutnosti i tretmanu osoba sa invaliditetom, mjerene vrijednosti danas su na istom nivou kao i 2007. godine. Sa druge strane, **u odnosu na 2007. godinu, najviše je pogoršana procjena uloge i efekta obrazovanja u funkciji osoba sa invaliditetom** ($t(1540)=8.584$, $p<0.001$), a potom rad službi i institucija u cilju poboljšavanja potreba osoba sa invaliditetom ($t(1486)=5.385$, $p<0.001$), te u pogledu diskriminacije osoba sa invaliditetom ($t(1539)=5.220$, $p<0.001$). Najmanje izražen, ali svakako značajno negativan trend mjerimo kada je riječ o zakonskoj regulativi u ovoj oblasti ($t(1552)=1.963$, $p<0.05$).

INDEKS DEMOKRATIJE – SUMARNI PREGLED

09

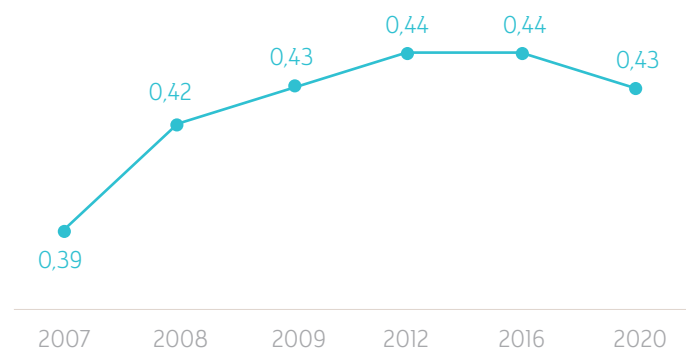
Na osnovu mjerenja svih indikatora, dimenzija i područja, formirali smo sumarni indeks demokratije za 2020. godinu. Rezultati mjerenja kumulativnih skorova za sva područja komparativno prilažemo u grafikonu 103. Podaci ukazuju **da najveći stepen demokratičnosti mjerimo u tretmanu nacionalnih i vjerskih manjina, te u sistemu obrazovanja**. Nakon toga, relativno visoko se procjenjuje i stepen rodne ravnopravnosti, te položaj osoba sa invaliditetom. Na kraju, veoma ujednačeno i komparativno **negativno se procjenjuje stepen demokratije u političkim procesima, vladavini prava i zakona, te kada je riječ o ekonomskim slobodama i ekonomskoj participaciji**.

Grafikon 103. Indeks demokratije – 2020. godina

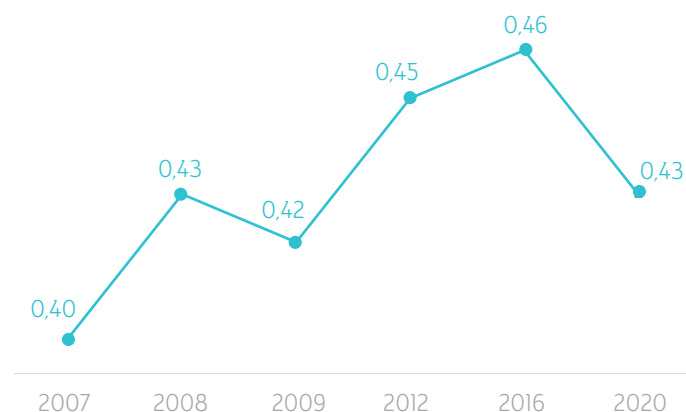
Na narednim stranicama razmotrićemo nalaze i trendove po područjima. Najprije, u grafikonu 104 prilažemo rezultate trenda kada je riječ o sferi politike. Rezultati ukazuju da je demokratičnost političkih procesa išla uzlaznom putanjom do 2012. godine, a potom mjerimo blago negativne trendove. Precizno mjerenje ukazuje **da je u ovoj oblasti danas ostvaren manje-više isti stepen demokratičnosti kao što je to bio slučaj 2016. godine** ($t(1495)=0.780$, $p=0.436$). Poređenje sa početnim stanjem, dakle, mjerenjem koje smo realizovali 2007. godine, ukazuje da je određeni napredak, ipak, ostvaren ($t(1746)=3.673$, $p<0.001$). Dakle, u najkraćem, **u posljednjih trinaest godina mjerimo napredak demokratičnosti u oblasti političkih procesa, s tim što treba imati u vidu da je ovaj napredak ostvaren u prvih nekoliko godina, a posljednjih godina imamo naglašenu stagnaciju napretka demokratije u sferi politike**.

Grafikon 104. Politički procesi – trend

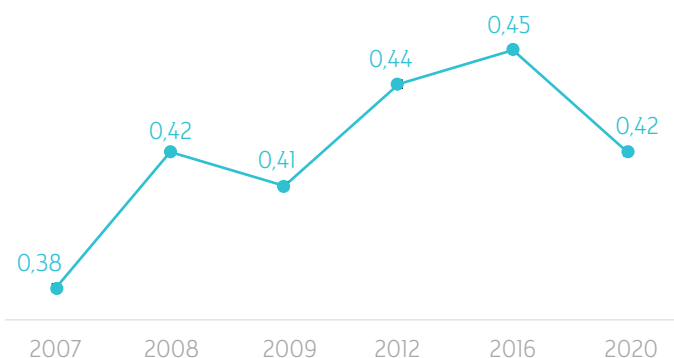
U grafikonu 105 dajemo prikaz trenda u oblasti vladavine prava i zakona. U ovoj oblasti trend je naglašeno negativan u odnosu na 2016. godinu ($t(1498)=2.069$, $p=0.039$). Dakle, **stepen demokratičnosti u oblasti vladavine prava je danas na nižem nivou u odnosu na period prije četiri godine**. Mjerene vrijednosti trenda, zapravo, ukazuju na niži stepen demokratije u ovoj oblasti nego što je to bio slučaj 2012. godine. Kada se uporedi stepen demokratije u ovoj oblasti danas sa prvobitnim istraživanjem koje je realizovano 2007. godine, **ipak se može reći da je stanje demokratije danas na nešto višem nivou u ovoj oblasti nego što je to bilo slučaj prije trinaest godina** ($t(1747)=2.485$, $p<0.05$).

Grafikon 105. Vladavina prava i zakona – trend

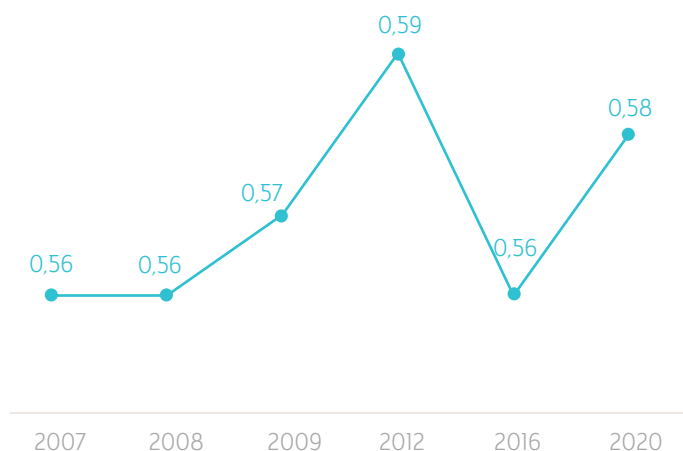
U grafikonu 106 priložen je trend stanja demokratije u oblasti ekonomskih sloboda i ekonomske participacije. Podaci ukazuju **da je stepen ostvarene demokratije u ekonomiji danas na nižem nivou nego što je to bio slučaj prije četiri godine** ($t(1476)=2.196$, $p<0.05$). I opet, kao po obrascu, mjerene vrijednosti trenda ukazuju na niži stepen demokratije u ekonomiji i u odnosu na 2012. godinu. No, kada se uporedi mjerenje ovog područja sa 2007. godinom, zaključujemo **da je stepen demokratičnosti u oblasti ekonomije danas na višem nivou nego što je to bio slučaj prije trinaest godina** ($t(1724)=3.353$, $p<0.01$).

Grafikon 106. Ekonomske slobode i ekonomska participacija – trend

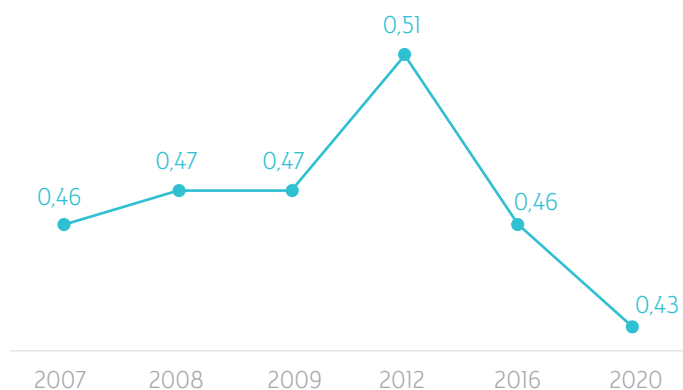
Rezultate trenda u oblasti obrazovanja prilažemo u grafikonu 107. U ovoj oblasti tradicionalno mjerimo visoke vrijednosti, što jasno ukazuju komparativne vrijednosti čitavog indeksa, tačnije, podatak **da u ovoj oblasti mjerimo drugi po hijerarhiji najviši stepen demokratije** u poređenju sa svim ostalim oblastima. Analiza trenda, preciznije, međutim, pokazuje da nije bilo značajnih promjena u poređenju sa istraživanjem koje je realizovano prije četiri godine ($t(1504)=0.996$, $p=0.334$). Drugim riječima, **stanje demokratičnosti u obrazovanju je danas na manje-više istom nivou kao i prije četiri godine**. Kada se uporedi stanje demokratije u obrazovanju danas sa referentnim stanjem 2007. godine, zaključujemo, **da je danas nivo demokratičnosti u obrazovnom sistemu na istom nivou kao i prije trinaest godina** ($t(1745)=1.382$, $p=0.167$). Tačnije, **stanje u obrazovanju je komparativno u odnosu na ostale oblasti sasvim solidno, ali nemamo progresivnih kretanja u ovom području**.

Grafikon 107. Demokratičnost u obrazovanju - trend

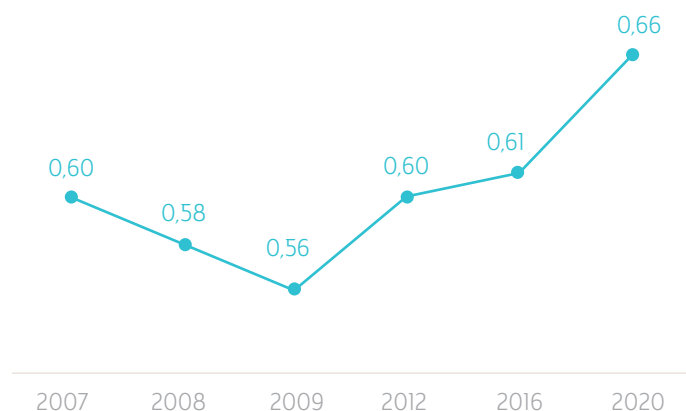
Trend mjerenja stepena demokratije u oblasti medija prilažemo u grafikonu 108. Rezultati ukazuju **da je stanje u medijima danas na nižem nivou nego što je to bio slučaj prije četiri godine** ($t(1486)=2.109$, $p=0.035$). Zapravo, konstantan pad demokratičnosti u medijskoj sferi mjerimo još od 2012. godine. No, najveći je problem, kada je o medijima riječ, u tome **što je nivo demokratičnosti u oblasti medija danas niži i u odnosu na prvobitno mjerenje koje je realizovano prije trinaest godina** ($t(1773)=2.213$, $p=0.027$). Ovaj nalaz ukazuje da je medijska scena u Crnoj Gori u kritičnom stanju i da su sa stanovišta demokratije hitno potrebne određene mjere.

Grafikon 108. Demokratičnost u medijima - trend

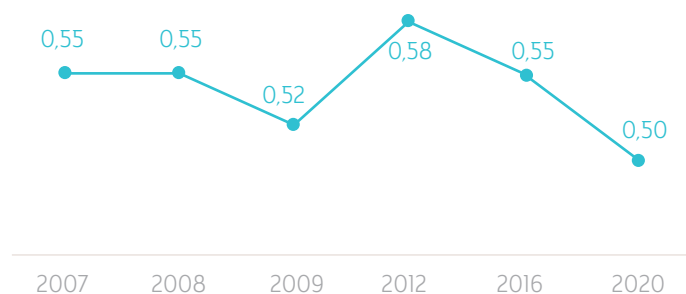
U grafikonu 109 prilažemo trend stanja demokratije u oblasti tretmana nacionalnih i vjerskih manjina. Rezultati mjerenja ukazuju **da je položaj nacionalnih i vjerskih manjina značajno poboljšán u posljednje četiri godine** ($t(1502)=4.110$, $p<0.001$). Ovaj rast je, zapravo, komparativno najizraženiji. Dakle, najveći napredak u odnosu na prije četiri godine mjerimo upravo u ovoj oblasti. Trend dalje ukazuje na to da od 2009. godine bilježimo progresivan trend u ovoj oblasti, a da je od 2007. do 2009. godine trend bio negativan. Konačno, kada se uporedi mjerenje ovogodišnjeg istraživanja sa prvim koje je realizovano 2007. godine, podaci ukazuju **da je danas demokratičnost u oblasti tretmana nacionalnih i vjerskih manjina na značajno višem nivou** ($t(1743)=5.273$, $p<0.001$).

Grafikon 109. Odnos prema nacionalnim i vjerskim manjinama - trend

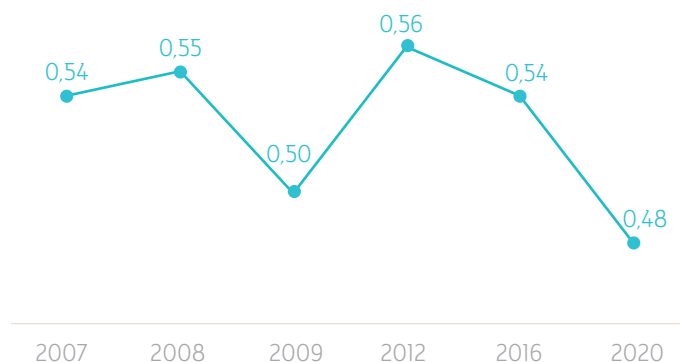
U grafikonu 110 prilažemo trend mjerenja rodne ravnopravnosti za sve talase istraživanja. Kao što smo već nagovijestili u prikazu po indikatorima, **trend rodne ravnopravnosti je generalno negativan** i ovaj proces je naglašen od 2012. godine. **U poređenju sa 2016. godinom, danas je stepen rodne ravnopravnosti na značajno nižem nivou** ($t(1489)=3.973$, $p<0.001$), a **još veći je problem što je stepen rodne ravnopravnosti danas na nižem nivou nego što je to bio slučaj prije trinaest godina** ($t(1718)=4.174$, $p<0.001$).

Grafikon 110. Rodna ravnopravnost - trend

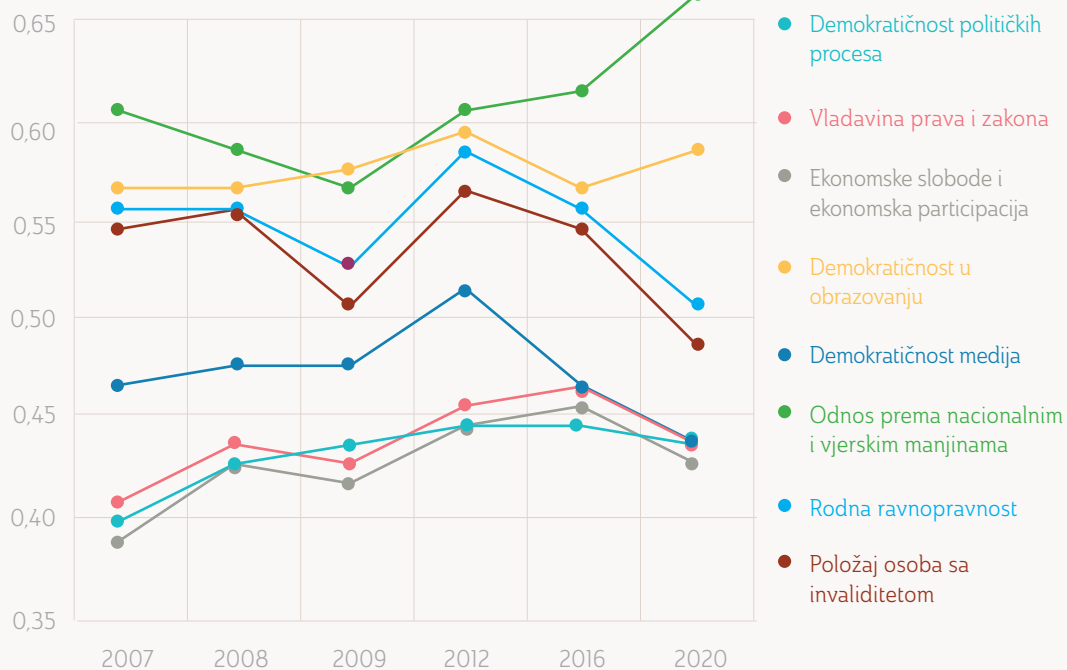
Konačno, u grafikonu III prilažemo rezultate mjerenja trenda položaja osoba sa invaliditetom u Crnoj Gori. Rezultati ukazuju da su trendovi negativni od 2012. godine do danas. Preciznije, **danās je položaj osoba sa invaliditetom na značajno nižem nivou nego što je to bio slučaj prije četiri godine** ($t(1477)=4.965$, $p<0.001$). Osim toga, na osnovu rezultata mjerenja nalazimo **da je položaj osoba sa invaliditetom danas na nižem nivou nego što je to bio slučaj i prije trinaest godina** ($t(1713)=4.831$, $p<0.001$).

Grafikon III. Položaj osoba sa invaliditetom – trend

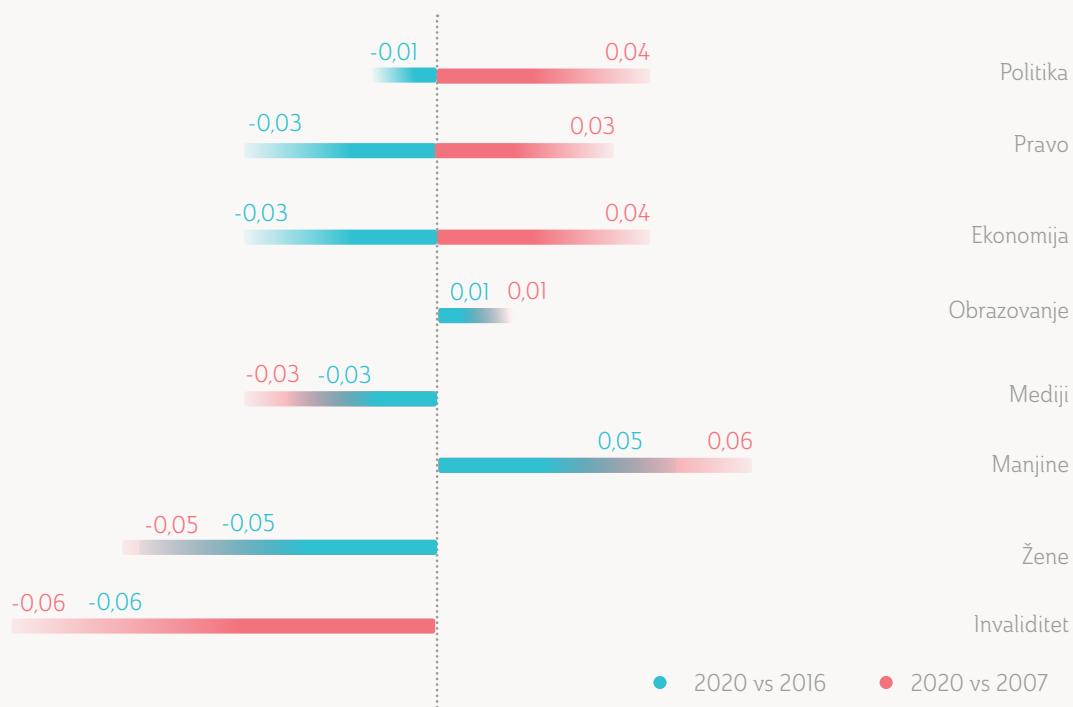

Iz razloga sistematičnosti, u grafikonu II2 prilažemo komparativnu analizu trenda po svim područjima, kao i poređenje vrijednosti po područjima kada se uporedi posljednje istraživanje sa 2016. i 2007. godinom (grafikon II3). **Generalno, valja zaključiti da imamo četiri obrasca kada je u pitanju trend i to u nekim područjima demokratije napredak mjerimo u poređenju sa 2007. i 2020. godinom (nacionalne manjine). U nekim područjima mjerimo negativan trend i kada uporedimo vrijednosti iz posljednjeg istraživanja sa 2016. i kada uporedimo sa 2007. godinom (rodna ravnopravnost i položaj osoba sa invaliditetom). Treći obrazac ukazuje da imamo negativan trend u posljednje četiri godine, ali da je generalno ostvaren napredak u odnosu na 2007. godinu (politika, vladavina prava i ekonomija). Konačno, imamo obrazac stagnacije (obrazovanje) i kada uporedimo rezultate sa 2007. i kada uporedimo rezultate sa 2020. godinom.**

Grafikon 112. Indeks demokratije – trend po područjima

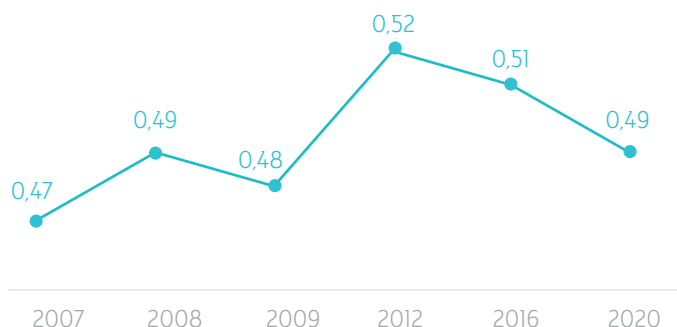
Grafikon 113. Indeks demokratije po područjima – 2020 vs 2016 i 2020 vs 2007

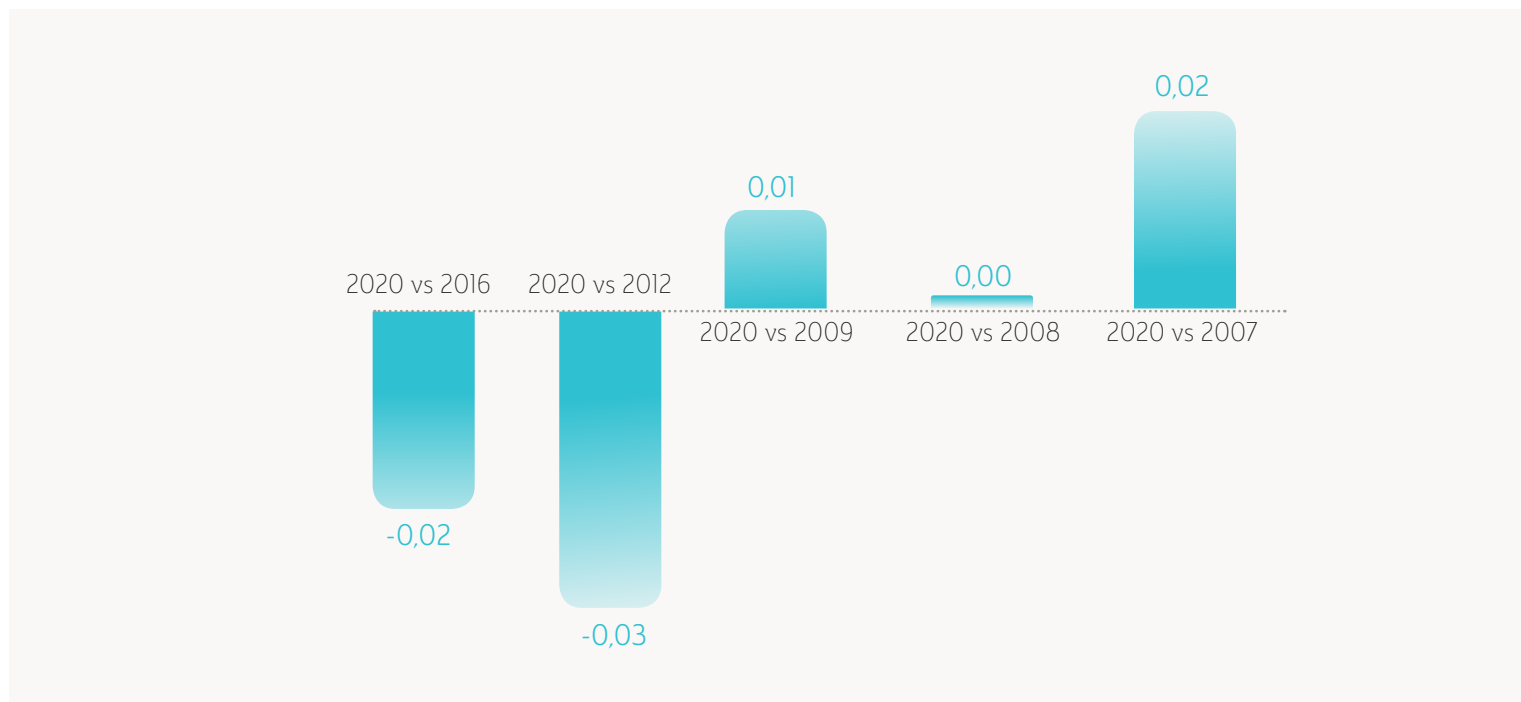
Na kraju, ostaje da konstatujemo da se mora još puno uraditi kako bi se stepen demokratije u Crnoj Gori podigao na viši nivo. **Najveći problem u ovom pogledu predstavlja stanje demokratije u oblasti političkih procesa, vladavine prava i posebno u sferi ekonomije i ekonomskih odnosa.** Sa druge strane, **pozitivan je nalaz da, kada je riječ o sistemu obrazovanja i položaju nacionalnih i vjerskih manjina, imamo naglašeno progresivne trendove.** No, **ono što posebno zabrinjava jesu kontinuirano naglašeni, negativni trendovi kada je riječ o rodnoj ravnopravnosti i položaju osoba sa invaliditetom, te kada je riječ o medijima.** U ovom pogledu naglašavamo da je **u ove tri oblasti stanje demokratije lošije i od početnog stanja koje smo mjerili prije trinaest godina.**

Konačno, za kraj prilažemo grafikon 114 u kojem mjerimo trend ukupnog kompozitnog indeksa demokratije. Nominalno, uz mala kolebanja, Indeks je dobijao na vrijednosti do 2012. godine, a od tada je u permanentnom padu. Ovaj podatak zapravo govori **da smo od sticanja nezavisnosti do 2012. godine imali progresivne trendove u razvoju demokratije, ali da je nakon toga nastupio regresivni trend,** premda sve mjerene vrijednosti ne odlikuju 'impozantne' numeričke razlike. Stoga smo u grafikonu 115 poredili mjerene vrijednosti indeksa demokratije na način da se precizno izmjeri razlika posljednjeg mjerenja sa svim prethodnim talasima istraživanja. Preciznije poređenje ovih vrijednosti nam govori **da je stepen demokratije danas na manje-više istom nivou kao što je to bio slučaj 2016. godine** ($t(1544)=1.633$, $p=0.103$). Drugim riječima, nominalni negativni trend u posljednje četiri godine nije značajan. No, ako uporedimo vrijednosti mjerenja sa 2012. godinom, podatak ukazuje **da je danas demokratija na nižem nivou nego što je to bio slučaj prije osam godina** ($t(1608)=3.007$, $p<0.01$). Mjerene vrijednosti indeksa danas su na manje-više istom nivou kao i 2009. godine ($t(1548)=0.639$, $p=0.523$), a takođe, ne postoje razlike između mjerenih vrijednosti 2020. godine sa referentnim vrijednostima iz 2008. godine ($t(1611)=0.466$, $p=0.641$). Konačno, i ovo je jedini progresivan nalaz u ovom dijelu, **danas je stanje demokratije ipak na višem nivou u odnosu na 2007. godinu** ($t(2768)=2.708$, $p<0.01$).

Grafikon 114. Indeks demokratije – trend

Grafikon 115. Indeks demokratije: 2020. godina vs svi ostali talasi

Zaključujemo, regresivni trendovi stanja demokratije u Crnoj Gori su prisutni od 2012. godine do danas. Posebnu odgovornost za ovakav trend nose negativni trendovi kada je riječ o rodnoj ravnopravnosti i položaju osoba sa invaliditetom. No, i pored izraženih negativnih trendova u posljednjih osam godina, ipak se može reći da je stepen demokratije u Crnoj Gori danas na nešto višem nivou nego što je to bio slučaj prije trinaest godina.

